

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 27

L'ASSAIG EN CATALÀ AL SEGLE XXI,
BALANÇ CRÍTIC

Edició a cura de
VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL i MIREIA SOPENA

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

Institut
d'Estudis
Catalans

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LENGUA I LITERATURA

27

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA, 27

L'ASSAIG EN CATALÀ AL SEGLE XXI,
BALANÇ CRÍTIC

Edició a cura de
VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL i MIREIA SOPENA

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

BARCELONA, 2023

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

L'Assaig en Català al Segle XXI, Balanç Crític (Congrés)

(2022 : Barcelona, Catalunya), autor

L'Assaig en català al segle XXI, balanç crític. — Primera edició. —

(Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 27)

Textos presentats a la jornada L'Assaig en Català al Segle XXI, Balanç Crític, celebrada el 28 d'octubre de 2022 a l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona).

— Bibliografia

ISBN 9788499657219

I. Martínez-Gil, Víctor, editor literari II. Sopena, Mireia, editor literari

III. Societat Catalana de Llengua i Literatura. IV. Títol V. Col·lecció: Treballs de la Societat Catalana de Llengua i Literatura ; 27

1. Assaigs catalans — S. XXI — Història i crítica

821.134.1-4.09"20"(063)

© dels textos, els autors respectius

© 2023, Societat Catalana de Llengua i Literatura,
filial de l'Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Primera edició: setembre del 2023

Compost per Jorge Campos
Imprès a ARTEOS DIGITAL

ISBN: 978-84-9965-721-9

Dipòsit Legal: B 15848-2023

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

A Vicenç Pagès Jordà, *in memoriam*

TAULA

<i>Presentació</i>	
VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL i MIREIA SOPENA	9
<i>L'assaig, un gènere per al segle XXI</i>	
PERE BALLART	13
<i>Models i funcions de l'assaig literari</i>	
GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ	33
<i>L'assagista davant la immediatesa sociopolítica</i>	
MARTA ROVIRA MARTÍNEZ	51
<i>Ciència, subjectivitat i divulgació. L'assaig actual de tema científic</i>	
SALVADOR MACIP	63
<i>L'assaig a l'època virtual: provatura de diagnòstic</i>	
JOSEP MENGUAL	79
Taula rodona	
<i>Qui escriu assaig i per a qui?</i>	
MARGARIDA CASACUBERTA, MARINA GARCÉS, TERESA IRIBARREN i JOAN-CARLES MÈLICH	97

PRESENTACIÓ*
VÍCTOR MARTÍNEZ-GIL
Universitat Autònoma de Barcelona
MIREIA SOPENA
Universitat de Barcelona

Després de les jornades i dels volums dedicats a la poesia, a la narrativa i a la dramaturgia, el títol que ara publiquem té com a protagonista l'assaig i clou el cicle panoràmic que, coordinat per Francesc Foguet i Boreu, la Societat Catalana de Llengua i Literatura ha volgut dedicar als gèneres literaris del segle XXI. La jornada que ara es publica es va celebrar el 28 d'octubre de 2022 a l'Institut d'Estudis Catalans sota el títol *L'assaig en català al segle XXI, balanç crític*. A diferència del que en els casos anteriors era una dada força compartida i sovint implícita, els curadors d'aquella quarta jornada i del llibre ens veiem en l'obligació de fer un advertiment: la naturalesa del gènere sobre el qual tractem és problemàtica i necessita, sempre, explicitar-se. El lector podrà veure que les intervencions agrupades en la seva forma escrita són, en primer terme, un exercici de definició d'allò que és motiu del discurs mateix. Un exercici que no és pas una simple declaració prèvia, un parlament retòric, sinó el moll de l'os del que l'article desenvolupa. El volum s'ha d'entendre, doncs, com un debat sobre un gènere —periòdicament de moda— que es desenvolupa definint i redefinint les fronteres i les relacions amb d'altres que poden ser literaris i no-literaris, fictivals i no-fictivals, de manera que s'hi apleguen tot un seguit de comparacions de l'assaig —acceptades, o bé

* L'organització d'aquest llibre i aquesta presentació s'inscriuen en el Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) (2021 SGR 00016) i en el Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània (GELCC) (2021 SGR 00119), reconeguts per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca de la Generalitat de Catalunya, com també en el projecte d'I+D+i PID2021-122535NB-I00 (PAPCAT – Usos y transformaciones de los géneros paraliterarios en la literatura catalana de la posmodernidad 1968-2021) finançat per MCIN/AEI/10.13039/501100011033 i per «FEDER Una manera de hacer Europa».

rebutjades de manera vehement— amb altres textos (científics, de divulgació, filosòfics, periodístics, de crònica, de literatura del jo, d'autoajuda, acadèmics... i fins i tot novel·lescós).

Així, els ponents van ser triats atenent a la seva especialització, pensant en diferents categories d'assaig i en el que comporten per a la definició general del gènere, i se'ls va demanar que el situessin des dels seus interessos d'estudi i culturals: la teoria de la literatura (Pere Ballart), l'assaig literari (Gonçal López-Pampló), la sociologia (Marta Rovira Martínez), la ciència i la divulgació científica (Salvador Macip) i, en la mesura que la forma de difusió també en determina l'escriptura i la funció, la publicació en una època de virtualitat (Josep Mengual). Els components de la taula rodona, amb Teresa Iribarren com a moderadora, Margarida Casacuberta, Marina Garcés i Joan-Carles Mèlich, van parlar com a autors sobre les condicions del l'assaig humanístic, sobre les seves formes de subjectivitat i sobre el públic al qual podia anar adreçat. Hi havia un quart membre convidat, l'escriptor i assagista Vicenç Pagès Jordà, el qual, el maig de 2022, encara va refermar el seu propòsit de participar en el debat; tanmateix, la seva mort, devoradora i prematura, no ho va permetre. Tant els participants com els organitzadors de seguida vam estar d'acord a no omplir el seu buit amb res més que no fos la seva evocació i les seves idees.

Al llarg de la taula rodona, i en les altres intervencions, va ser recurrent un tema —al qual Pagès Jordà va dedicar algunes reflexions— que mereixeria un tractament encara més llarg i detallat: les relacions de l'assaig amb el món acadèmic. Unes relacions que poden ser d'exclusió, però que també plantegen aquells límits de fronteres entre, per exemple, l'assaig literari i l'assaig —o el tractat, o l'estudi— universitari i científic. I, si parlem de l'edició, no és pas menys important el paper que les editorials universitàries o acadèmiques hi poden tenir, de vegades amb l'assumpció de publicacions d'accés restringit que els editors privats no poden dur a terme o establint determinats exemples de control científic. D'aquestes paraules, però, no s'hauria d'inferir que presentem una reflexió abstracta o sectorial al voltant de la requalificació dels gèneres literaris i paraliteraris. Ben al contrari, l'interès prioritari dels organitzadors va ser situar tots aquests temes en un temps i en un espai concrets. Una època, la nostra, que no excloués

la mirada al passat, i un territori, el de la literatura catalana, que no deixés de banda la universalitat de l'assaig i la gran necessitat de traduir-ne constantment les novetats. Segurament, com en tots els gèneres, però potser amb una punta més de peremptorietat per l'encalç de l'actualitat en les diferents temàtiques. Per això el títol no és *L'assaig català al segle XXI*, sinó *L'assaig en català al segle XXI*. Un *en* que massa sovint, tots i els esforços editorials, no hi és. Són aquestes consideracions les que expliquen que Pere Ballart fos convidat a obrir l'acte posant l'èmfasi en la funció i la necessitat cultural del gènere en els moments que vivim.

Gosariem dir que la segona part del títol, *balanç crític*, assoleix un significat especial en el cas de l'assaig. Perquè la necessitat de definir constantment el gènere com a problemàtic implica reflexionar críticament sobre la seva construcció i sobre la seva vigència. En aquest sentit, més que una mirada externa, més que un balanç distanciat *sobre* la literatura i la cultura catalanes, el que ens trobem en aquest volum és un seguit de preses de posició, un seguit de mirades *des de* la literatura i la cultura catalanes. No entengueu, amb tot, que els diferents ponents hagin renunciat al *sobre*. Cadascun d'ells, des de la seva especialitat, ens ofereix també un panorama, obert en la seva articulació i, malgrat tot, representatiu del nostre entorn. Al llarg dels articles, el lector hi trobarà noms, títols, editorials, premis i debats que configuren el present de l'assaig català i en català —o dels gèneres que s'hi puguin acostar—. I hi llegirà funcions, antecedents i mancances —de públic, de fortlesa editorial, de preservació de la llengua en aquest camp de la creació, també d'equilibri de gènere en l'autoria.

Sense prosa assagística, una literatura és mancada. Potser, fins i tot, ni tan sols és una literatura. Sense l'assaig (històricament perseguit o vigilat a causa de la seva canalització intrínseca de les idees), difícilment podem parlar d'una cultura autònoma escrita en una determinada llengua. I, en aquest sentit, el gènere és permeable i ha de contribuir a xopar totes les branques —com a mínim— de la no-ficció. Perquè, certament, l'assaig és literatura —d'idees, de subjectivitat—, com són literatura la narrativa o la poesia o el teatre, però, com tota literatura, comparteix límits amb formes menys literàries que s'hi entrecreuen. Com a gènere ha de ser ampli i divers, local i universal,

literari i funcional —o literari i funcional—. Llegint els treballs que ara publiquem hi ha diferents paraules que apareixen repetidament associades a l'assaig i a la seva versatilitat lectora: subjectivitat, idees, funció i utilitat social —un món de debat, d'obertura, de lluita per l'originalitat, de construcció de cultura.

L'ASSAIG, UN GÈNERE PER AL SEGLE XXI

PERE BALLART

Universitat Autònoma de Barcelona

Té gairebé mig segle, però encara deu ser la definició d'assaig més audaç, concisa i brillant mai proposada. Potser perquè el seu responsable també va brillar, no sé si per la concisió, però sí per l'audàcia dels seus plantejaments. Em refereixo al crític literari francès més famós dels últims cent anys, Roland Barthes. Els apunts conservats de la seva etapa final com a professor del Collège de France giren a l'entorn d'una obsessió: escriure una novel·la. Fascinat per la manera com poden cobrar forma juntes la prosa, l'experiència biogràfica i la imaginació, Barthes va dedicar els seus darrers seminaris a pensar amb els alumnes en tot allò que implica construir una narració. De fet és un text immediatament anterior, de 1975, el que fixa la qüestió que m'interessa. En una de les entrades del peculiaríssim llibre *Roland Barthes par Roland Barthes* (traduït al castellà el 2021) trobem aquesta simple pinzellada, poc més que una intuïció, però tan profunda: la possibilitat «que l'assaig es confessi *gairebé* una novel·la: una novel·la sense noms propis».

La frase és memorable, i no crec que sigui perdre el temps mirar d'esprémer tots els implícits que atresora. Per començar, declara sense embuts la pertinença de l'assaig a una categoria superior, de condició literària, compartida amb la novel·la. Al mateix temps, suggereix que la ficció és un component fonamental dels enunciatos que conformen un assaig, i que la seva relació amb la realitat objectiva és d'una correspondència interessant, però no empírica. En tercer lloc, fa que determinats atributs inherents a la forma novel·la semblin assimilables, tot de cop, a l'estructura de l'assaig. Se m'acut, per exemple: l'organització jeràrquica del material, episòdica però no merament acumulativa, sinó progressiva; l'adopció d'un concret punt de vista, d'un biaix en la percepció de coses i idees; o fins i tot (recordem l'etimologia de

novella: novella, nova) la voluntat d'oferir a qui llegeix l'esquer d'alguna informació amb l'atractiu de la novetat o la notícia. Finalment, però sobretot (i vet aquí l'*esprit* de la frase), Barthes convida a pensar qualsevol assaig com una narració els protagonistes de la qual no són individus —creacions particulars i distintes amb un perfil psicològic—, sinó entitats abstractes, nocions més o menys definides, o per definir, que no aspiren al distintiu del nom propi i personal, sinó a l'etiqueta més general del nom comú, d'aquella categoria que aspira a donar forma a un concepte. Si acceptàvem la proposta del crític francès —jo l'accepto de gust— l'assaig és doncs un gènere literari en què algú que es dedica a pensar, més que no pas a cantar o a inventar, ens esperona a assistir, fent-lo nostre, a l'espectacle d'un *relat d'idees*. Si els vells romàntics alemanys com ara Friedrich Schlegel ja havien proposat segle i mig abans veure en l'assaig una mena de «poema intel·lectual», el crític francès fa del tot inequívoc el vincle necessari entre pensament i creació literària.

No soc un gran amant d'atorgar sentit per sistema a les sincronicitats. Però no puc deixar de creure que paga la pena treure punta a un fet casual. Quan vaig ser objecte de l'encàrrec formal d'aquesta intervenció d'avui, jo estava immers en la lectura d'una de les millors novel·les catalanes d'aquests darrers anys. Vaig ser invitat a fer aquesta ponència just a l'hora en què un relat m'estava descrivint la decadència absoluta de l'acadèmia i de l'ensenyament superior: d'una universitat anquilosada dins la qual avui, per semblar que s'innova, cal «parlar en pedagog», i publicar tant se val què mentre sigui en revistes indexades; per descomptat, en el marc d'uns estudis —l'adjectiu és impagable— «postintelligents», desaparegudes ja del tot, és clar, per obsoletes, les antigues àrees de coneixement. Suposo que ja haureu deduït que el que llegia, en arribar-me el detall de la jornada, era *Els angles morts*, la novel·la de Borja Bagunyà. Qui la conegui no s'haurà oblidat que el seu protagonista és en Morella, un professor universitari en un moment delicat de la seva trajectòria, obsedit per relançar el seu currículum amb la redacció d'un assaig que doni fe del seu talent com a investigador. Ell mateix detecta ben aviat que, per tal de fer realitat el seu propòsit, allò que naturalment necessita és *una idea*. Permeteu-me que citi el passatge concret en què això es formula per

primer cop. Bagunyà ens ofereix de manera impensada, per via negativa, una bona definició del que un assaig veritablement constitueix. El contrast entre el que el protagonista aspira a fer i el que en canvi practiquen cada dia els seus col·legues de departament, que ara sentirem esmentats, li permet explicar-ho:

Necessitava una idea, però no una idea qualsevol (o sigui, no com les de l'Uriarte, que feia anys que havia renunciat a tenir-ne cap de nova i es dedicava a concretar aspectes menors d'investigacions prèvies que, de fet, eren concrecions d'altres aspectes del que ja havia estat una concreció anterior de qüestions secundàries del que havia treballat abans de manera que qualsevol article el feia remuntar fins a la tesi doctoral i no afegia res al que ja havia dit llavors, feia ben bé trenta anys, i sense gaire gràcia; ni com les de l'Homs, que ja només trobava interessants els temes que els programes de beques d'investigació europeus trobaven interessants; ni com les de l'Olivier, que no eren ni tan sols idees, sinó maneres de parlar sobre les idees dels altres i de fer-ho, a més, amb un grau de barroquisme que només els iniciats hi entenien alguna cosa, prou, pensava, per fer veure que l'entenien) [...]. Necessitava una idea de les que arriben una vegada a la vida.

Ja veieu que l'objectiu només pot ser la descoberta d'una idea potent, original, germinadora. M'agrada que Bagunyà oposi aquesta possibilitat costosa a totes les altres, més assequibles però completament privades d'interès. Però el millor és que de fet la seva descripció dona cos al que tota una nissaga de teòrics de l'assaig han volgut fa temps excloure per complet de la categoria. Per començar, aquell discurs acadèmic que només prolonga en una glossa perpètua i abaratidora coneixements ja adquirits i sense novetat. En segon lloc, aquell altre que solament atén a una possible novetat subvencionada, pendent dels dictats de la darrera moda del màrqueting intel·lectual i sense cap sincera implicació personal de qui l'emet. En tercer, els escrits que no depassen mai l'escoli d'una obra anterior, discutida infatigablement, però sense l'aportació que podria superar-la i dur-nos més lluny. En darrer lloc, l'escriptura que no busca sinó l'expressió alambinada i una aparença profunda rere un metallenguatge disfressat d'especialització. És il·luminador, com us deia, comprovar com totes

aquestes alternatives han estat reconegudes, una hora o altra, en la tradició reflexiva del gènere. Que l'assaig no és un tractat ens ho va aclarir el físic i matemàtic alemany Max Bense: mentre que el primer, l'assaig, és inacabat i obert per definició, el segon, el tractat, és necessàriament axiomàtic. (Bense establia això el 1947 a 'Sobre l'assaig i la seva prosa'.) Que la seva comesa no es limita a ser el judici d'una obra preexistent, ningú ho estableix millor que György Lukács, que va subratllar la importància del procés pel qual l'assaig ha d'enlairar-se per damunt del seu pretext inicial. (Lukács ho explica en la seva cèlebre carta de 1910 a Leo Popper més tard titulada 'Sobre la naturalesa i forma de l'assaig'.) I qui millor que Theodor Adorno, amb la seva insistència en la naturalesa heterodoxa de l'assaig, per salvar-lo de sotmetre's a cap programa d'objectius venals i mercenaris. (El text d'Adorno és naturalment *El ensayo como forma*, que el 1958 obria l'edició original de les seves *Notas de literatura*.) Que, finalment, l'assaig tampoc no pot ser avar dels seus descobriments ni refusar-los, crític, al lector, és José Ortega y Gasset qui ho subratlla (era el 1914, al prefaci de les seves *Meditaciones del Quijote*), quan el filòsof diu que l'assaig busca germans, perquè és «un pretexto y llamamiento a una amplia colaboración ideológica», teixidora de complicitats. I és que en efecte, si donem per bona la lliçó dels teòrics, no trobarem pas el veritable esperit de la forma ni en les amenitats de la divulgació, ni en el gregarisme del projecte lucratiu, ni en la subsidiarietat del comentari de text, ni per descomptat en l'exhibició d'un argot que vol deixar bocabadades les ànimes de bona fe. Contra totes aquestes espúries modalitats d'assaig, l'única genuïna és l'atiada per una idea original, nova, personal, heretge, incitadora, productiva. Una idea —si puc jugar fins i tot amb el títol de Bagunyà— que ens permeti reduir al mínim aquells espais inexplicats, aquells *angles morts* a la nostra percepció amb què la realitat es complau a despistar-nos a cada cantonada i en cada disciplina.

Però és hora de cenyir-me al títol que he posat a les meves paraules, i dir per què penso que l'assaig és un gènere idoni, si mai ho ha estat per a cap època, per a aquest nostre segle XXI.

De segles, cal pensar que en passarà una pila, i que mai que es parli sobre la qüestió no es podrà evitar del tot de referir-la a l'il·lustre

pensador perigordí, al gran Michel de Montaigne. Per anar endavant en aquest meu modest assaig de definir l'assaig, no m'és possible ignorar l'empremta indeleble deixada per l'autor immortal dels *Essais*. Que fos la primera figura de la història a titular el 1580 amb aquest terme la seva obra, en fa una fita perenne. Que menys de vint anys després un altre autor com Francis Bacon donés el mateix títol al gruix de les seves observacions, és evident que en va consagrar tot el valor com a denominador d'un gènere. Però el que jo vull destacar és el que va escriure el 1949 —en l'excel·lent llibre que va dedicar a l'humanista francès— el crític i historiador Hugo Friedrich. L'autor d'aquella meravella titulada 'Estructura de la lírica moderna', a les pàgines de *Montaigne* ens alerta que una obra miscel·lània com els *Essais* aspirava en aquella època a ser aplegada fàcilment sota molts altres títols: disputacions, sentències, varietats... L'etimologia del terme no pot ser més reveladora: «assaig» prové de *exagium*, que vol dir 'pesada, pes' —és a dir, l'acció per la qual adquirim consciència, de manera calmada i atenta, de la rellevància real d'allò que literalment *sospesem*—. Friedrich registra com el terme aviat va cobrar un munt d'associacions semàntiques, totes significatives: assaig era sinònim d'exercici, de preludi, de temptativa, d'improvisació, i finalment, però no pas amb menor importància, era també sinònim de tast, de mostra. Secundaré l'autor alemany quan afirma que Montaigne no va associar per força al terme assaig una categoria literària, sinó una noció de *mètode*. Un mètode que Friedrich descriu com a fidel a allò provisional, ocupat en l'experimentació sobre un mateix i renuent a ser un simple vehicle de la instrucció dels homes. Per primer cop, però per sempre més, les nocions de provatura, introspecció dins el jo i alliberament de la cotilla de la ciència formaven una unitat tan impellent com imaginativa.

Dit això, a ningú se li escapa que sobre aquest tema, nosaltres, els quiensem i escrivim en català, tenim també una referència no per casualitat inexcusable. Com hauria pogut jo, l'any de la seva commemoració, no recordar Joan Fuster, quan ell, amb l'agudesesa que li és proverbial, va al·ludir també a la idiosincràsia de l'assaig en tantes ocasions? El seu concurs avui em semblava poc menys que obligatori. Per començar, per l'actitud irònica de quan diu haver-se proposat desinfectar «de metafísica» tots els seus lectors, i de quan entén que

no cal veure en l'assaig res per damunt d'una «temptativa d'opinió», d'un «reducte “humanístic” d'opinió». Fuster atribueix un «lloc modest, subaltern» a aquesta opinió «històricament circumscrita» però, tanmateix, no dimiteix d'aspirar a ser influent, de «participar en el moviment de la “història”». A l'«assaig pròpiament dit» (a allò que arriba a denominar amb èmfasi l'*assaig-assaig*), li atorga el signe d'una «especulació intel·lectual oberta a tota mena d'incitacions». Però si vull ser coherent amb el que he explicat fins ara, on de debò em toca d'anar és al seu excel·lent pròleg a *Les originalitats*, una de les seves primeríssimes incursions en l'àmbit que ens interessa. Allà Fuster descriu el 1955, senzill i exacte, tot el quid del problema:

[...] he de dir que, fet i fet, l'assaig és un gènere literari que podríem qualificar de fragmentari. Obliga a la parcialitat. Però aquesta parcialitat constitueix el seu avantatge. Parlant en puritat, l'assaig no és mai *sobre*, sinó *cap a* un tema. Un camí per a comprendre'l: un camí entre d'altres: un que exclou i ens força a renunciar, de moment, als altres camins.

No es pot expressar millor la naturalesa aproximativa de l'assaig ni la seva consciència de la pluralitat de punts de vista sobre el món; una consciència, però, gens renyida amb la decisió d'emprendre un camí propi, diferent dels altres, i estar disposat a defensar-lo. En fer-se ressò dels qui menyspreen el gènere per lleuger o inconsistent, Fuster n'aporta noves pistes caracteritzadores:

Una certa mena de gent, descontenta del temps que li ha tocat viure [...] ha repudiat l'assaig, considerant-lo un gènere característic d'èpoques d'impotència constructiva. Ara —diuen—, com que no som capaços d'escriure «tractats», ens limitem als «assaigs». Potser tenen raó. Avui no s'escriuen tractats, almenys amb l'abundància d'altres segles. No crec, però, que la bondat d'un escrit depengui de les seves proporcions [...], ni de les pretensions de la seva arquitectura tècnica o de voler esgotar el tema.

Convindreu amb mi que Fuster és tan precís quan descriu directament una idea com quan la considera mirada a contrallum. Tot oposant l'assaig al tractat, identifica en el primer aquells atributs que no-

més el contrast amb el segon ha permès fer visibles. Així sabem que l'assaig és ben propi dels nostres temps, marcats per una cautela epistemològica superior a la d'altres moments, i que no té l'obligació de ser ni extens ni exhaustiu, ni l'exigència d'una articulació tancada o un lèxic especialitzat. Un règim, doncs, de llibertat en tots els ordres que mai, però, diu ell, podria córrer el perill d'una total dissolució. En referir-se a *Les originalitats*, que aplega dos assajos (el que dona nom al conjunt i un altre que encara Maragall amb Unamuno), Fuster sentència que si la unitat final del recull està garantida, és «[p]erquè la unitat [...] sóc jo; jo sóc tota la justificació que necessita —i que admet— el llibre». Quatre segles després, és evident que el criteri assentat per Monsieur de Montaigne continuava vigent. El pròleg de Fuster el clou una reflexió final no menys valuosa:

L'assaig és això, una provatura. Una provatura que ha tingut algun resultat positiu. En realitat, un capítol del tractat que l'autor duu, en un projecte implícit, dins de si. Amb el temps l'anirà acabant. Cada línia que escrigui serà una nova peça que vindrà a ajustar-se a les anteriors. Una forta coherència ho ordenarà tot. L'obra —tota l'obra, la sola obra— serà la més exacta constància d'ell mateix. Amb aquesta confiança vaig començar a escriure un dia.

No pot ser més suggeridor l'apunt final. Revela la singularitat d'una forma que reconeix la seva condició «imperfecta», això és: inacabada. I fa pensar en Chesterton quan diu que l'assagista és l'únic escriptor que confessa caminar a les palpentes, a diferència de l'autor de tragèdies o epopeies, que mai no admetrà haver-se lliurat a un mer «experiment». «En realitat, ningú escriu un assaig —reblava l'autor anglès—; el que tothom fa si de cas és *assajar* d'escriure un assaig.» Tanmateix, la reflexió fusteriana va més enllà, perquè fa d'aquest inacabament un pont bastit per a continuacions futures, de la mà del mateix autor si un dia vol estendre-les, o bé de la del lector còmplice que el gènere espera i amb qui, imaginàriament, dialoga. M'agrada especialment la manera cordial en què Virginia Woolf, el 1922, a 'L'assaig modern', s'hi referia, a aquesta propietat, quan deia que el bon assaig no acaba perquè ja te l'hagis llegit, igual que una bona amistat no acaba perquè s'hagi fet l'hora d'haver de separar-se. La

manca de clausura, la suspensió en què s'interromp l'assaig marca, doncs, la direcció d'un «destí», dit en els termes idealistes amb què Lukács va obrir la seva clàssica reflexió. Així, si bé no podem dir amb propietat, com Chesterton insinuava, que un assaig sigui exactament una *obra*, perquè li manca la condició del bloc total i perfet, sí que em sembla que estariem autoritzats a afirmar, ara de bracet d'Umberto Eco, que l'assaig deu ser en canvi l'*opera aperta* per antonomàsia. El disseny d'una aventura que només el seu millor lector culminarà. Una obra veritablement oberta. Oberta, per començar, «a tota mena d'incitacions», com bé diu l'autor de Sueca. Perquè no deixa de ser Joan Fuster el qui ens recorda un altre cop que aquest mode d'escriptura «només es justifica per la voluntat, la velleïtat si es vol, d'“agitar” idees, i idees generals. Que com més generals seran, més vàlid en serà el saldo». I aquesta em sembla, per fi, una altra qüestió fonamental: si altres gèneres poden jugar a conformar-se a una posteritat d'un solipsisme entotsolat, l'assaig no pot privar-se de l'ambició de parlar d'aspectes i de temes «generals», d'àmplia projecció social. Aspectes i temes dels quals no per atzar un dia pugui pervenir a l'autor una etiqueta distintiva com la d'«intel·lectual», que molt més rarament corona la testa del poeta, del contista o del dramaturg. I és que de nou el material literari respectiu justifica l'autèntica *differentia* assagística: una imatge lírica no admet discussió, com no l'admet una situació humana ben descrita, amb diàlegs o sense, que s'imposarà per la simple veracitat de la seva representació. La persuasió que en canvi obté un assaig, si bé descansa també en l'eloqüència dels mots, haurà d'anar a poar-la sobretot dels arguments que haurà sabut encadenar. I els arguments, naturalment, no enllacen pas imatges, ni parlaments ni successos, sinó idees. Idees sobre el món. Sobre el *nostre* món. Idees que poden i busquen trobar la nostra adhesió o la nostra disconformitat, però que sens dubte neixen per inaugurar un diàleg, una controvèrsia: una experiència no exactament igual a la d'aquella *stasis* a què ens mou, per exemple, la contemplació de la paraula poètica.

Aquestes circumstàncies tan diverses fan de l'assaig un espai de formalització literària sotmès a una tensió que en complica tota definició possible. I no és gens difícil d'indicar on rau aquesta dificultat.

Cap discussió de la naturalesa del gènere no deixa mai d'incidir en un o un altre d'uns quants ítems que no em costa gens enumerar:

- El problema de la independència de l'assaig i de la seva unitat genèrica.
- La disjuntiva entre una veritable autonomia temàtica, o una supeditació, en tant que estudi crític, a l'anàlisi d'algun objecte preexistent.
- La distinció dels seus procediments metodològics respecte als de la prosa didàctica i científica.
- La seva naturalesa literària i les variades raons que puguin avalar-la.
- El seu encaix en l'ordre literari junt amb la poesia, la narrativa i el drama, o amb formes més afins com l'aforisme, el memorialisme i la «literatura del jo».
- El grau de llibertat de la seva estructura i actitud, més o menys orgànica i més o menys heterodoxa, respectivament.
- La seva naturalesa de pensament en curs, però en rigor tampoc no del tot aliena a algun disseny.
- L'admissió o no de la possible condició fragmentària i contingent dels seus materials, d'aquella naturalesa que Adorno qualifica de «rapsòdica».

I, finalment:

- L'import de la implicació personal i visible del seu autor. Com deia amb raó Virginia Woolf, la pròpia personalitat és l'instrument més poderós de l'assagista, però també el més delicat: «never to be yourself and yet always —that is the problem» ('no ser un mateix i ser-ho tothora, aquesta és la qüestió'). I per això mateix, trobo, no deu ser casualitat que Lukács li atribuís un esperit socràtic i ens digués que la ironia és la veritable pedra de toc del gènere...

Com es veu, doncs, una suma complexa de qüestions situen l'assaig en un espai sempre fronterer, sempre a punt perquè en el contacte amb altres formes o procediments heurístics s'hi pugui veure o una censurable contaminació o una profitosa sinergia. Tot plegat al mig d'un territori limítrof amb la literatura, la filosofia i la ciència que fa que no hi hagi millor resum per a una tan problemàtica definició que aquella disjuntiva que formulava Robert Musil a *L'home sense qualitats*: «L'home que busca la veritat es fa científic; l'home que vol donar

lliure curs a la seva subjectivitat es fa escriptor. Però què hauria de fer l'home que vol alguna cosa en l'entremig?».

Ara que alguna cosa queda dita sobre el fet singular del gènere, m'adono que també el meu títol prometia alguna concreció temporal. No soc historiador ni sociòleg, però no vull fugir d'estudi, ni deixar de dir per què penso que l'assaig mai no haurà estat més necessari, en dies com els que ens han tocat de viure.

Al meu parer, dos trets defineixen bé els temps actuals, vistos, és clar, des de la perspectiva tan concreta com ho és la nostra condició acadèmica, pertanyent a allò que en direm les Humanitats: un és l'oblit total dels auxilis i dels beneficis que era capaç de procurar aquella vella disciplina anomenada Retòrica; l'altre, la general i massiva tendència a practicar exactament el contrari d'allò que un dia, en una pàgina feliç dels seus escrits sobre pintura, recomanava Gabriel Ferrater. (Com hauria pogut jo no parlar de Ferrater, l'any que el commemora!) Deia el poeta reusenc que «pensar de verdad es siempre pensar más de lo que, a primera vista, requiere la estricta circunstancia». Però avui per desgràcia veiem a cada moment que en qualsevol dels ordres de la vida pública tothom s'obstina a conformar-se només amb aquest «a primera vista» i, en conseqüència, a *pensar sempre... menys*. Crec que aquests dos malaurats símptomes (el menyspreu de la retòrica i la competició per veure qui és capaç de pensar encara menys) poden ajudar a fer un diagnòstic d'aquest lapse que ja fa dues dècades llargues que dura, i de seguida donaré els meus arguments en la seva defensa.

Què hi ha més propi d'avui que una dèria general per convertir qualsevol activitat, per modesta que sigui, en una *experiència*, millor com més «immersiva»? El culte a l'emoció, la sobrevaloració de l'espontaneïtat, semblen haver condemnat qualsevol intent de racionalització dels nostres actes: és objecte d'atenció massiva només allò que ofereix un testimoni immediat, com més trèmul i inarticulat millor. Un món que ha substituït el discurs per la imatge, la idea per l'eslògan (o la piulada), la dada per l'estereotip, no dissimula ja la seva impaciència davant una argumentació complexa, que bandeja per la vivacitat del testimoni viscut, breu, simpàtic i expeditiu. Si ho diem amb les

categories clàssiques, és obvi que avui l'*ethos* i per damunt de tot el *pathos* ocupen completament l'espai que abans tenia el *logos*. Discursos travats i ben construïts? No, si us plau. Millor l'exabrupte d'algú que sembli sincer, pròxim i atractiu.

La segona calamitat, no és gaire més costós de reconèixer-la. Si és valorada més la sensació que la reflexió, com no ha de ser preferida davant l'examen metòdic i pacient la facilitat d'assimilar el que ens passa pel davant al clixé, a la «idea rebuda» (per dir-ho com Flaubert), a la frase feta de titular periodístic? A pensar menys, com he dit, a no haver de sospesar, d'*assajar*, tot el que volem ràpidament classificat i puntuat. Les famoses consideracions de Walter Benjamin sobre el pes creixent en la modernitat de la informació sobre la narració (de la xerrameca banal sobre les històries significatives i memorables) mai havien semblat més encertades ni oportunes. Tots tenim pressa, i això ens fa inevitablement simplistes, escapça qualsevol dubitació i ens torna superficials. No per casualitat Ferrater (no pas Gabriel, sinó aquest cop Ferrater Mora, el filòsof de les formes de vida catalanes) va definir la ironia com aquella «actitud que renuncia a la drecera, que deixa d'expressar-se directament», perquè sap que la marrada irònica no és cap caprici, sinó «una necessitat de la raó», un imperatiu gairebé podríem dir que higiènic.

Si ens acostem al terreny del sistema educatiu, valorar aquestes tendències, l'anestèsia del pensament únic i mandrós, la dictadura emocional del tòpic, pot començar a ser directament aterridor. No és la sempiterna lamentació docent pel poc nivell dels alumnes, sinó a l'horitzó immediat, per exemple a unes reformes curriculars que estan ja en curs. Què dir de l'excel·lència dels «projectes» educatius que reemplacen les matèries convencionals? De la fe incondicional en la «transversalitat» de totes les assignatures? De la instauració de la «competència» com a relleu de la informació i del saber? O de la promesa relaxació de qualsevol coordinada històrica en les assignatures de caràcter diacrònic...

Pensareu, potser amb raó, que qui soc jo per fer un diagnòstic social i que caic al mateix error que he censurat. Per això, si no us sap greu, vull referir-me més concretament al territori del qual puc parlar amb algun coneixement de causa, ni que sigui perquè ha estat el de la

meva activitat professional durant més de trenta anys; i on em dol detectar avui uns problemes exactament de la mateixa naturalesa que els que us he descrit en termes tan genèrics. Us parlo finalment, doncs, com a professor universitari que soc dins un programa de màster que promet oferir indistintament estudis literaris i culturals. I suposo que la identificació del desgavell és tan fàcil com afirmar que els uns han acabat cedint tot el terreny als altres. És com si a petita escala aquest particular àmbit intel·lectual reproduís i acusés les mateixes tendències que he estat assenyalant fa un moment referides al conjunt de la societat. La mateixa banalització, el mateix gregarisme, la mateixa estigmatització de qui es mostra disconforme. M'explico.

Pel que fa al nostre estricte àmbit d'estudi, no descobreixo res si dic que la sort de la teoria literària ha estat paral·lela a la de l'objecte que pretenia estudiar, és a dir, la literatura. Si durant tres quartes parts del segle passat va haver-hi, amb tots els matisos que vulgueu, un cert consens sobre l'existència d'alguna cosa anomenada literatura l'estudi de la qual calia parcel·lar i repartir, en les dues darreres dècades del segle això es va acabar en la mesura que va imposar-se, de manera hegemònica, una negació rotunda de qualsevol possible estatut ontològic comú a les obres fins aleshores designades com a literàries. Amb una característica difuminació postmoderna i en el marc d'un relativisme epistemològic creixent, la teoria va sobreviure només mentre va fer el sacrifici de suprimir de la seva etiqueta l'adjectiu *literària*. Tot i així, però, entre les veus dels qui ja s'aferraven a denominacions com la de postteoria o les de qui subsumien les antigues disciplines en un nou estudi sistèmic i sociològic, l'escenari va canviar per complet, podríem dir que fins avui mateix. La causa de la interdisciplinarietat va sumar cada cop més defensors i de la conjunció del materialisme cultural, el darrer postestructuralisme, el comparatisme postcolonial i els estudis de gènere, va emergir amb un vigor sense precedents una nova categoria holística i global: els *cultural studies*.

Amb més o menys càrrega ideològica, amb més o menys subjecció a una metodologia ortodoxa, els estudis culturals han allargat un pont entre la historiografia i disciplines de llarg recorregut en l'anàlisi dels comportaments col·lectius com ara la sociologia i l'antropologia. De sobte l'adjectiu *cultural* semblava donar una dimensió nova i fres-

ca a qualsevol anàlisi particular pel fet de connectar-la automàticament amb una vida social i una realitat supradisciplinària i col·locar-la de cop enmig d'un debat urgent sobre el poder, la diferència, la identitat i la representació. Qui es podria resistir a un programa edificat sobre premisses com la de Clifford Geertz quan definia la cultura com «la suma de totes les històries que ens expliquem sobre nosaltres mateixos»? Qui hauria negat l'atractiu d'una coexistència dels estudis sobre cinema, televisió, còmic, música urbana, literatura, sexualitat, xarxes socials i mitjans de comunicació? I amb una avinença entre mètodes sociològics, històrics, antropològics, psicoanalítics, comunicacionals i filosòfics? I si a més prometia, per si no era prou, ocupar-se per fi d'allò sempre postergat en les disciplines convencionals, com és la representació del quotidià dins la cultura popular contemporània, les seves pràctiques, les seves polítiques? Qui hauria dit *no* al somni d'esborrar qualsevol frontera entre la vida i l'estudi, la investigació i el lleure, la pròpia identitat i la seva transformació en objecte d'anàlisi?

Certament, els incentius d'una investigació d'aquesta pretesa envengadura van ser tan grans que no és estrany que en poc temps, abans fins i tot del canvi de segle, tot el món anglosaxó (primer el Regne Unit i Austràlia i Canadà, i finalment els Estats Units) assumís aquest programa i que aviat altres àrees geogràfiques, com l'Amèrica Llatina o el Sud-est asiàtic passessin també a compartir-lo —fins a un punt que fa una dècada llarga que es pot dir que no hi ha cap disciplina més «global» en qualsevol sentit de l'expressió—. Dissortadament, però, ja tenim prou perspectiva, ara que quasi toquem amb la punta dels dits el primer quart del present segle, per apreciar que una adhesió massiva per part de les humanitats als plantejaments dels estudis culturals, practicada en molts casos d'una manera cega, poc curiosa, o si de cas despreocupada per evitar un adjectiu com frívola, ha comportat una sèrie de mals —com a mínim de riscos no sempre salvats—, que aprofito avui la vostra benvolença per poder identificar alhora que els reprovó:

(1) La *dilució del coneixement en un espai únic* i uniforme suposadament democratitzador. Si al món d'ahir l'especialització era un va-

lor ponderat obsessivament, el pèndol s'ha mogut ara fins a no reconèixer pràcticament fronteres entre disciplines, i tot fa sospitar que el disseny d'una formació curricular capaç de satisfer exigències de tants àmbits abocarà per força a aprimar cap coneixement separat, al preu de fer-lo sumari i superficial. (Sabré jo més d'un determinat particular antropològic o musicològic, per exemple, que algú que provingui específicament de la branca convencional d'aquests estudis?)

(2) Una *unidireccionalitat metodològica*, capitalitzada per l'enfocament sociològic de tota investigació amb vistes a una posada en context de l'objecte d'estudi en les seves coordenades culturals, i en la seva determinació social, ideològica i política. Quan això havia provat de fer-ho l'estructuralisme (en el seu cas, amb l'instrument exclusiu de la lingüística), el principal retret dels seus detractors havia estat precisament que uniformitzava uns problemes d'índole molt diversa.

(3) L'*apriorisme interpretatiu*, pel qual l'anàlisi ha de ser indissociable de la denúncia, i l'objecte, sempre un símptoma o exponent forçós de la representació necessàriament conflictiva o esbiaixada d'alguna identitat individual o col·lectiva. Les versions més mecàniques d'aquest tipus d'interpretació obliden, fins i tot, que la identitat és fruit de factors molt diversos (un oblit evident, per exemple, en aquelles lectures que prenen en consideració només la noció de raça, o de classe social, o de gènere, o de religió, en perjudici de qualsevol de les altres).

(4) L'*exclusió de cap tipus d'anàlisi no temàtica* de signes, textos o missatges. La desaparició del *close reading* en la pràctica dels estudis culturals suposa un oblit del fet que, si com diu Chris Barker «l'art és una representació específica construïda socialment», bé caldrà potser dedicar, també, algun esforç a mirar d'explicar en què consisteix aquesta especificitat. (És plausible l'estudi d'una sèrie televisiva, per exemple, sense un coneixement tècnic del llenguatge audiovisual?)

(5) La preferència invariable per successos i referents de la contemporaneïtat més recent com més va més difon la idea que allò que

s'estudia serà situable en una il·lusòria objectivitat *per damunt de la història* —o directament al marge—. El *presentisme militant*, tan fàcilment caricaturitzable, està a l'aguait amb la seva temptació permanent de fer-nos creure que un determinat fenomen, si el seu origen sembla *millennial*, no pot ni ha de tenir, ni quantitativament ni qualitativament, cap precedent històric possible.

(6) Orientar l'anàlisi cultural sobretot envers l'esfera de la recepció, d'allò personal i de l'experiència viscuda acaba implicant una *exorbitació del testimoni*. El plantejament etnogràfic de qualsevol producció cultural, no relativitzat per cap altra variable, mena sense remei a una reversió absoluta del que ens van ensenyar els anys 70: si l'anomenada «mort de l'autor» significava una prevenció contra el perill que una interpretació *autoritària* limités la pluralitat semàntica dels textos, avui no es discuteix l'existència d'un sentit textual únic i correcte, ni que aquest pugui deixar de provenir del jo que el proclama (dit en broma: mai un mort no havia estat tan viu).

(7) Un *total desinterès de la dimensió estètica* de qualsevol producció cultural. Inserir dins un circuit de producció i consum, l'objecte deixa del tot de ser vist com una proposta imaginativa, d'eventual originalitat, perfecció, complexitat i capacitat de percussió emocional susceptibles d'estudi. De manera que se la passa a valorar únicament en nom del possible debat d'actualitat que sigui capaç d'acompanyar, només del titular que podria inspirar en la peça periodística que en parles; només, és clar, si revesteix algun interès social en línia amb el que arribat el cas explicaria el corresponent telenotícies. Crec que sobre aquest perill ningú ens alertarà millor que aquella frase pronunciada per l'argentí Ricardo Piglia, en un dels seus cursos sobre novel·la dictats a Princeton, quan deia que alguna cosa devem estar fent malament si arriba un dia que ja no som capaços de distingir Franz Kafka de Paulo Coelho.

(8) En la predilecció pel quotidià i pel més pròxim, hi ha el risc de la indolència i la *indistinció entre l'oci i la recerca*, o el que és el mateix, entre els gustos personals i l'argumentació crítica. Com he dit en el

punt anterior, la dimissió de qualsevol judici no ideològic torna factible l'estudi de tot allò que pugui dur al damunt el segell del costum però també, i alhora, de la irrellevància, i que confongui tranquil·lament consum massiu i popularitat amb excel·lència. (No vull ser injust i cal admetre que no són pocs els autors del mateix àmbit dels *cultural studies* que lamenten el sobreestudi de productes com el videoclip o les formes més banals de la cultura de massa nord-americana.)

(9) El *desdeny més absolut per qualsevol mode cultural suposadament percebut o bé com a elitista o bé com a inactual*. Allò que Raymond Williams, insigne representant de la variant anglesa dels estudis culturals, anomenava «la cultura de la tradició selectiva» esdevé ara un espai que cal ignorar, ni tan sols digne de rebre una crítica minuciosa que posés en relleu el seu presumpte anacronisme o la seva exclusivitat artística i/o acadèmica.

(10) Per tancar la llista, res millor que tornar a l'origen i denunciar com a darrer punt d'aquest meu decàleg el *desmantellament de què ha estat objecte la teoria de la literatura* entesa com ho havia estat durant segles (encara que fos sota el paraigua d'altres denominacions com ara «poètica» o «crítica literària»), i en conseqüència l'abandonament total de la reflexió sobre una possible naturalesa distintiva dels textos literaris, com si el problema hagués estat efectivament resolt i no senzillament desestimat. Sembla que el terme «literatura» ja és només admissible si va acompanyat de l'adjectiu «comparada», que simula estar desplaçant l'estudi cap a alguna altra esfera i conjurar així l'*abominable* idea de posar-se a considerar per ella sola aquella periclitada categoria.

Si algú creu que deploro *per se* el conreu dels estudis culturals, no m'he sabut explicar. Senzillament denuncio molts exemples de mala praxi, de recerca acrítica i sense rigor. Amb tot plegat, on he volgut anar a parar, en definitiva? Doncs a la idea que és l'assaig, que pot ser l'assaig, el lloc des d'on revertir aquest estat de coses. Quan sembla que l'únic transversal és la ignorància; quan el lloc de quantitat sembla haver proscrit del tot el lloc de qualitat; quan el suposat respecte per

la diversitat mai no havia estat més igualador, però per sota; quan la presumpta voluntat de no voler deixar ningú enrere emmascara la intenció que ningú es posi al capdavant, jo diria que un retorn als valors assagístics més autèntics, d'independència i sentit crític, és poc menys que obligatori. Ho sé, que l'assagista més llegit no podrà mesurar-se amb l'*influencer* fins i tot amb el nombre més modest de *followers*. Però també fa temps que he arribat a la conclusió que l'estructura de les nostres institucions educatives, ai las, mai no serà tampoc la plataforma, ans al contrari, que aturi la liquidació d'un saber i uns continguts (digueu-ne teòrics, digueu-ne crítics, digueu-ne filològics si ho preferiu) destinats a perdre's com llàgrimes en la pluja, que deia aquell —i intencionadament ho dic, és clar, amb la cita més suada dels *cultural studies*—. Com us he volgut explicar avui, l'individualisme irònic de l'assaig, la seva volguda ignorància del que és *mainstream*, el seu refús de tot apriorisme i de qualsevol pretensió banalment assimiladora, el singularitzen, juntament amb la «potència teoritzadora» i la «penetració de judici» que un dia va atribuir-li Joan Fuster. I per això mateix bé pot reivindicar-se com el gènere de la distància crítica, sí, però també com el preservador d'aquell profund amor pel coneixement que va distingir un dia l'estudi de les lletres. Em dol haver de dir-ho, però el mateix món que tres dècades de correcció política no han fet més just, sinó molt més hipòcrita, és el que uns estudis culturals desvirtuats no tornaran més savi, sinó més superficial.

He començat amb l'original definició d'assaig de Roland Barthes i el context del llibre que la formula. Només em resta destacar un matís que abans he passat voluntàriament per alt. El crític francès suggereix, en el mateix passatge que he citat, que l'escriptura de l'assaig pot acabar exercint encara una missió insospitada. El seu, diu Barthes, no és pas el llibre de les seves idees sinó el llibre del seu Jo i, per tant, «el llibre de les meves resistències a les meves pròpies idees». Qui definia l'assaig com una forma abstracta de relat, també en caracteritza el contingut com un combat entre el subjecte i les seves idees, que faria de l'assaig el testimoni d'una resistència. El bastió, la darrera plaça des d'on evitar de ser abduït del tot per una idea, per l'adhesió completa a qualsevol sistema ideològic. El lloc on exercir per tant una llibertat inalienable, com un acte orgullós d'autodeterminació indivi-

dual. Estic segur que molts recordeu la reflexió que va fer un dia Carles Riba a propòsit de la poesia de Jacint Verdaguer, en presentar-la com una forma de defensa davant la força abassegadora de la vida. Riba deia que:

Com l'aigua en certes terres baixes, la poesia sollicita, inunda i penetra de per tots costats la nostra vida: s'hi filtra i la corrompia sense el drenatge i els canals del poema. El poema, com a forma realitzada, és la defensa de la nostra vida contra la poesia.

Per què no imaginar l'assaig proveït d'un poder equivalent, i veure els seus arguments, la seva ironia i la seva voluntat de diàleg com els drenatges pels quals l'escriptura ens defensa del seguidisme, la banalitat, el pensament únic? Ricardo Piglia, el gran narrador i crític que he citat abans, va escriure que la literatura és una forma privada de la utopia. Tanco el meu parlament recordant la seva sentència. Si el que diu és cert i jo no m'he explicat del tot malament, espero haver-vos persuadit que encara serà l'assaig, entre totes, la forma literària més pura i genuïna. Perquè sent la més personal, serà també la més privada; i perquè apuntant en la direcció d'algun futur més lliure per a tothom, no hi ha dubte que deurà ser, també, la més utòpica.

BIBLIOGRAFIA

- ADORNO (2003): Theodor W. Adorno, *Notas de literatura. Obra completa*, 11, Madrid: Akal.
- BAGUNYÀ (2021): Borja Bagunyà, *Els angles morts*, Barcelona: Periscopi.
- BARTHES (2021): Roland Barthes, *Roland Barthes por Roland Barthes*, Barcelona: Paidós.
- FERRATER (1981): Gabriel Ferrater, *Sobre pintura*, Barcelona: Seix Barral.
- FERRATER MORA (1980): Josep Ferrater Mora, *Les formes de la vida catalana i altres assaigs*, Barcelona: Edicions 62.
- FRIEDRICH (1968): Hugo Friedrich, *Montaigne*, París: Gallimard.
- FUSTER (1999): Joan Fuster, *Les originalitats*, Alzira: Bromera.
- LUKÁCS (2016): György Lukács, *¿Qué es el ensayo?*, Buenos Aires: Mardulce.
- MUSIL (1983): Robert Musil, *L'home sense qualitats*, Barcelona: Edicions 62.

- PIGLIA (2015): Ricardo Piglia, *La forma inicial. Conversaciones en Princeton*, Madrid: Sexto Piso.
- RIBA (1986): Carles Riba, «Memòria de Verdaguier, en el cinquantenari de la seva mort», *Obres completes III (Crítica 2)*, Barcelona: Edicions 62, ps. 162-168.
- WOOLF (1957): Virginia Woolf, *The Common Reader. First Series*, Londres: The Hogarth Press.

MODELS I FUNCIONS DE L'ASSAIG LITERARI

GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ

Universitat de València

UNA DEFINICIÓ OPERATIVA D'ASSAIG

Sembla un lloc comú, però, en un camp com el de l'assaig, la definició marca la diferència. La tradició segons la qual es tracta d'un gènere de naturalesa esmunyedissa ens situa en un espai de divagació que provoca no poques confusions i problemes de classificació. Per això, ni que siga repetint idees ja exposades en treballs anteriors (LÓPEZ-PAMPLÓ 2017) s'imposa començar dient què entenem per assaig. I ho faré, inspirat pel cèlebre manual sobre teoria literària de Jonathan D. Culler (1997), a partir de dos plans: un de més analític i un altre de més especulatiu. Només així podrem identificar els principals models d'assaig, la funció general que comparteixen i les funcions específiques que poden desenvolupar.

Al meu entendre, l'assaig es pot definir a partir de cinc coordenades d'anàlisi. Tot seguit les comentaré breument, amb el benentès que aquest marc conceptual parteix de la premissa que l'assaig s'ha de situar al costat de la narrativa, el teatre i la poesia com a gran categoria de classificació literària. Mentre es perpetue el desnivell entre aquesta tríada i l'assaig com a categoria subsidiària i de difícil descripció, no disposarem d'eines teòriques sòlides que donen compte de la realitat de les opcions literàries actuals.

Encara que els cinc paràmetres que ara esbossaré es podrien resumir en una definició estructurada, pense que és millor desglossar-los i tractar-los un per un. Això ens permetrà recuperar la informació al llarg de les pròximes pàgines, en les quals la identificació de cada aspecte i la seua anàlisi, aïllada o combinada amb la resta de factors, seran fonamentals.

En primer lloc, l'assaig s'escriu en prosa. Aquest aspecte podria semblar frívol —per obvi—, però permet establir una distinció clara

amb el teatre i la poesia, atés que les característiques formals d'aquests són prou idiosincràtiques (en el primer cas, la disposició en diàlegs i acotacions; en el segon cas, l'estructura del vers i l'estrofa). En canvi, constatar que l'assaig s'escriu en prosa resulta insuficient si el posem en relació amb la narrativa: en un colp d'ull, una pàgina de teatre o de poesia s'identifiquen de seguida, alhora que és impossible diferenciar entre assaig o narrativa si no fem una mínima lectura. Com suggereix Gérard Genette (2004) en el seu cèlebre *Fiction et diction*, s'imposa una reflexió de més abast. Si el teatre i la poesia estan sotmesos a una convenció formal, vinculada amb la *dicció*, les convencions que regulen la prosa literària estaran condicionades en funció del paper que hi té la *ficció*.

Per això, en segon lloc, considerem que l'assaig es caracteritza per una enunciació subjectiva, que exclou la ficció i permet l'establiment de l'anomenat pacte autobiogràfic (LEJEUNE 1996). L'autor parla en nom propi i assumeix tant la veracitat dels fets que fa servir (els quals han de ser comprovables), com la responsabilitat de les idees que desplega (les quals poden ser objecte de debat). Si no fora així, no es podria fonamentar la funció social de l'assaig en els termes que exposarem una mica més avant, tot i que és evident que es produeixen nombroses vulneracions d'aquest pacte. Així, per exemple, una part dels articles de premsa d'Empar Moliner, arrellegats més tard en dos volums de l'editorial Quaderns Crema (*Busco senyor per amariat i el que sorgeixi i ¿Desitja guardar els canvis?*), presenten una enunciació aparentment autobiogràfica que, tanmateix, presenta molts elements autoficcional. Al seu torn, la recreació que Tina Vallès fa del cèlebre *Palomar* d'Italo Calvino en *El senyor Palomar a Barcelona* ens recorda que els pactes de ficció també poden amagar una escriptura eminentment assagística. Siga com siga, es tracta d'excepcions, que no invaliden —ans al contrari— el caràcter convencional del pacte autobiogràfic i les seues conseqüències en la responsabilitat sobre el que es diu.

Fruit d'aquesta enunciació subjectiva i a cara descoberta —si se'm permet el col·loquialisme—, l'argumentació és la tipologia textual que predomina en l'assaig, tant pel que fa a la disposició concreta del text com a l'orientació de sentit que l'articula en termes globals. Si assumim aquesta idea, prototípicament l'assaig sempre presentarà una tesi, que s'haurà de defensar per mitjà d'una sèrie d'estratègies retòri-

ques i, en funció d'aquestes, per un conjunt d'evidències més o menys objectivables. *Més o menys*: en la mesura que l'assaig és literatura, implica una renúncia a qualsevol pretensió metòdica, és a dir, no assumeix cap obligació pròpia dels discursos o dels procediments científics, com ara el rigor en les citacions, l'obligatorietat d'explicitar les fonts o, si fora el cas, l'exigència de proves experimentals. Per descomptat, això no redueix la responsabilitat derivada del paràmetre anterior: una imprecisió de gran abast —o encara més: una falsedat— pot hipotecar el valor últim de la proposta assagística, a més de posar en qüestió allò que la retòrica clàssica anomenava l'*ethos* de l'autor, és a dir, la seua imatge de credibilitat.

Com que, a primera vista, l'assaig no es diferencia de la prosa narrativa (com tampoc de la prosa científica), sol requerir l'aparició de marques paratextuals convencionals que faciliten al lector la identificació del gènere. Heus ací la quarta coordenada d'anàlisi que considerem, la qual reforça la nostra concepció de la literatura com a fet convencional. Entre aquests recursos paratextuals, destaquen de manera paradigmàtica els pròlegs d'autor, però també la informació que proporcionen les editorials, com ara la col·lecció, els premis, els textos de contracoberta, etc.

En darrer i cinqué lloc, l'assaig es caracteritza per la seua funció social. En aquest punt, com es diu popularment, toquem os. Atribuir a l'assaig una funció social implica atribuir-li'n alguna a la resta de gèneres literaris. No entrarem ara en aquest debat, encara que probablement sí que es podria arribar a una associació operativa entre funcions socials i gèneres literaris, si més no en termes estrictament convencionals, és a dir, atenent al que, de manera prototípica, la indústria editorial ofereix i el públic lector espera. Al marge d'això, hi ha un cert consens que l'assaig contribueix a orientar el pensament en el marc de les societats democràtiques i il·lustrades i, amb les limitacions pròpies de cada règim, a esperonar-lo allà on la llibertat d'expressió està més hipotecada. I això és possible, precisament, en virtut de les quatre característiques anteriors que acabem d'enumerar: l'autor parla en nom propi i assumeix la seua responsabilitat sobre un discurs explícitament argumentatiu, és a dir, sobre un discurs que posa en primer pla les idees, sense els filtres ficticials i formals que caracterit-

zen els altres gèneres literaris, i que es presenta així des de la mateixa cuirassa paratextual del llibre. Al meu entendre, aquesta idea de *responsabilitat* és fonamental per a explicar de manera adequada el sentit de la funció social de l'assaig.

Soc ben conscient que aquesta descripció de l'assaig, basada en cinc coordenades tan concretes, té uns quants angles morts. De fet, a mesura que hi aprofundisc en treballs successius, a mesura que l'aplique a un corpus d'anàlisi més generós i complex, més me n'adone, d'aquestes deficiències. Però això no la invalida, sinó que la reforça com a punt de partida, com a *definició operativa*. Malgrat que sone pretensions, així és com treballa la ciència: no podem renunciar a la dimensió especulativa de la teoria literària, però resulta indispensable fonamentar-la mitjançant una fase analítica prèvia.

DOS GRANS MODELS D'ASSAIG

Les línies mestres de la definició que acabe d'aportar són deliberadament generals. Per això, justament, es poden aplicar amb més facilitat a aquelles obres que representen l'assaig de manera més paradigmàtica, fins al punt que poden ser considerades prototips del gènere. No debades, els *Essais* de Michel de Montaigne, en la seua formulació fundacional, complirien fil per agulla les cinc condicions —si és que en podem dir *condicions*— que acabem d'esmentar. El mateix valdria per als *Essays* de Francis Bacon, per posar un altre exemple fonamental de la gènesi de l'assaig en el segle XVI.

Aquestes obres clàssiques representen un dels dos grans models d'assaig que he defensat en treballs anteriors (LÓPEZ-PAMPLÓ 2017), l'*assaig deliberatiu*. Conscient del perill que tenen les propostes binàries, sempre simplificadores i no prou representatives, de nou em situe en l'àmbit de les definicions operatives. Així, l'assaig deliberatiu és aquell en què l'enunciació subjectiva actua amb aparent llibertat, abordant temes diversos sense cap pretensió metòdica i subratllant sempre la parcialitat, la provisionalitat fins i tot, del punt de vista individual. Dins de l'assaig deliberatiu, en absència d'una etiqueta millor, podem parlar d'*assaig lliure* per a referir-nos a aquelles obres que

pertanyen a la tradició mateixa de Montaigne. *Diccionari per a ociosos*, de Joan Fuster, seria un dels exemples més clars d'aquesta opció, la qual recull les potencialitats màximes de l'assaig, si acceptem que és la seua forma d'expressió més lliure i subjectiva. No debades, deu ser la més temuda per bona part del món editorial i acadèmic, a més de ser una de les més amenaçadorament subversives.

Tanmateix, l'assaig lliure no deixa de ser una excepció i, fins a cert punt, una quimera. L'estudi detallat de la procedència dels textos (que sovint es publicaren abans en forma d'article d'opinió), l'anàlisi de les tries editorials (com ara la col·lecció o els premis atorgats) o l'existència de determinades limitacions socials (com ara els l·lindars de la llibertat d'expressió en cada context) són arguments suficients per a qüestionar l'etiqueta. De nou, hem d'apel·lar a l'operativitat del terme, a pesar dels matisos contradictoris que l'habiten. Entre altres raons perquè això ens permet introduir altres models d'assaig deliberatiu, caracteritzats per elements formals més evidents i convencionals. A hores d'ara, el recull d'articles d'opinió, més o menys camuflat en la seua derivada llibresca, constitueix una de les opcions més habituals i populars: al costat de noms fundacionals com Jacint Verdaguer, Eugeni d'Ors o Josep Carner, a més de Joan Fuster i Montserrat Roig, la literatura més actual ens en proporciona nombrosos exemples: Quim Monzó, Martí Domínguez, Manuel Baixauli, Josep Maria Espinàs, Marta Rojals o Isabel-Clara Simó, entre molts altres, han aplegat els seus articles en volums de relativa fortuna crítica i comercial.

El dietari, molt prolix en la literatura catalana (ESTEVE 2010) constitueix una altra de les formes habituals de l'assaig deliberatiu. De nou, s'imposen exemples clàssics, com ara Josep Pla, Joan Fuster, Maria Aurèlia Capmany o Marià Manent, però la tradició s'enriqueix any rere any. Sense cap voluntat d'exhaustivitat, els noms d'Enric Sòria, Francesc Parcerisas o Feliu Formosa demostren aquestes línies de continuïtat. Val a dir, però, que la sort editorial del dietari revela les dificultats intrínseques de la publicació d'assaig. Així, per exemple, Lourdes Toledo va obtenir el premi Palanca i Roca (en el marc dels Premis Ciutat d'Alzira) pel dietari *Amèrica endins*, l'any 2019. Al cap de tres anys, ha rebut el premi Josep Vicent Marqués (dels Premis Ciutat de València), per una obra titulada *Lluny d'Amèrica*. Encara

inèdita en el moment de redactar aquestes línies, no cal ser molt perspicax per a reconèixer el lligam entre totes dues obres, la primera de les quals publicà Bromera i la segona l'editarà Bullent. Un cas semblant el representa Ramon Ramon, guanyador del Palanca i Roca d'assaig en 2017 i de l'Andròmina de narrativa (en el marc dels Premis Octubre) en 2020. A pesar de la diferent filiació genèrica de cada guardó, es tracta de fragments del mateix dietari, apedaçats per a poder veure la llum encara que siga en editorials distintes.

Al costat de l'assaig lliure, el recull d'articles d'opinió i el dietari, existeixen altres models d'assaig deliberatiu. El recull d'aforismes s'hi podria encabir amb relativa facilitat teòrica, mentre que la crònica, les memòries o l'autobiografia són formes afins que mereixerien una anàlisi més aprofundida. En aquest cas, el predomini de la narració pot invalidar una de les cinc coordenades adés esmentades; a més a més, la funció social pot adquirir matisos que transcendeixen el debat d'idees i ens situen, per exemple, en l'àmbit estricte del testimoni. Sense negar la importància simbòlica i comercial que tenen aquests gèneres en l'àmbit de l'anomenada no-ficció, és discutible que constitueixen models operatius per a l'assaig.

L'altra gran categoria de classificació és l'*assaig divulgatiu*. Al contrari que l'assaig deliberatiu, ací el predomini d'un tema monogràfic és evident. L'aproximació és més estricta i, sovint, emergeixen trets del llenguatge acadèmic; tanmateix, en la mesura que es compleixen les cinc coordenades, ens mantenim en l'àmbit de l'assaig literari com l'hem caracteritzat. De nou a partir de l'exemple de Joan Fuster, *Nosaltres, els valencians* seria una obra paradigmàtica de l'assaig divulgatiu. En altres llocs he fet servir el terme *tractat* per a referir-m'hi; la relectura recent del clàssic article de Max Bense (2006) sobre l'assaig em convida a preguntar-me si és una decisió prudent o, per contra, s'hauria de reservar per a l'àmbit acadèmic, com proposa l'autor alemany. En absència d'un terme millor —i de manera anàloga a *assaig lliure*—, potser hauríem de parlar d'*assaig monogràfic*. Si retornem a *Nosaltres, els valencians*, constatem que és una obra amb un tema perfectament definit (la identitat valenciana), que s'aborda de manera central i amb un cert aparell teòric, tot i que l'enunciació siga obertament subjectiva i l'estructura global del llibre siga pròpia de l'argu-

mentació. Per això, aquest llibre aspira, com la resta de l'assaig divulgatiu, a oferir elements per a la reflexió al voltant d'una matèria determinada, sempre amb una certa exigència pel que fa a l'ús de les dades i el rigor de les argumentacions, però sense el mètode propi del discurs científic. En definitiva, l'assaig divulgatiu facilita que el lector no especialitzat conega un tema i se senta interpel·lat per a reflexionar-hi. Heus ací el sentit últim de la funció social que el caracteritza.

En l'assaig deliberatiu, en canvi, destaca la veu de l'autor que parla de temes diversos per damunt de l'essència dels temes en qüestió. La funció social, ací, no passa tant per facilitar la reflexió sobre una matèria concreta com per facilitar la reflexió, en termes generals. L'obra és una invitació a l'apertura intel·lectual, la qual, en última instància, és pròpia del clima d'idees que necessita una democràcia per a poder sostindre's. En aquest punt, batega fortament la dimensió humanista i il·lustrada de l'assaig, que arranca amb Michel de Montaigne i que arriba a les propostes actuals de Marina Garcés, per oferir dos punts de comparació transparents.

Avancem ja que l'obra de Marina Garcés ens confronta amb dificultats d'anàlisi que no havíem considerat fins ara. En primer lloc, ens situa en una de les fronteres més poroses de l'assaig: la filosofia. I, en segon lloc, ens recorda el vell problema de la dualitat lingüística i dels límits de la noció de literatura catalana, especialment acusat en el cas de l'assaig, per tal com són molts els escriptors i les escriptores que col·laboren amb publicacions en castellà, bé en diaris i revistes, bé en capçaleres d'investigació. A això cal sumar la recepció comercial d'una autora com Garcés: els seus llibres han tingut una bona acollida crítica, comercial i popular, de manera que han aparegut sovint en les llistes dels més venuts. Unes llistes, no ho oblidem, que es presenten a doble columna, dividides entre la *ficció* i la seua negació, la *no-ficció*, sense fer referència a altres categories com ara novel·la o assaig.

LA NECESSITAT D'UNA CATEGORIA

Qualsevol proposta de definició de l'assaig formula implícitament la vella pregunta sobre «què és la literatura». Sens dubte, dur a col·la-

ció una qüestió així, ara mateix, té un punt de grandiloqüència, però és important destacar-ho, atés que una de les principals dificultats d'anàlisi que pateix l'assaig és el seu hipotètic caràcter perifèric, que de tant en tant l'expulsa *fora* de la literatura. Al meu parer, per contra, l'assaig no pot existir si no és dins dels límits de la literatura. Per això, vull insistir en tres idees (CULLER 1997: 18-42) per a ubicar la definició de l'assaig. En primer lloc, la literatura és una institució social, reconeguda generalment en el món occidental com a mínim des del Romanticisme. Amb la consolidació de la Revolució Industrial i la lenta formació de la cultura de massa, la literatura s'ha incorporat a les regles del mercat capitalista, de manera que el llibre s'ha convertit en un objecte de consum més. Si subratllem aquesta evidència, és per les contradiccions que genera a l'hora de desplegar la noció de funció social. Sovint ens trobarem amb la paradoxa que determinades posicions se sostenen des d'editorials que pertanyen a grans grups empresarials. Una determinada percepció de la independència intel·lectual anirà lligada a la tria d'editorials independents, per exemple, però el seu abast i influència, en general, es veurà limitat. Siga com siga, la funció social hi serà, i això passarà així en virtut del grau d'institucionalitat de la literatura i dels seus protagonistes, esdevinguts intel·lectuals, si és que aquest terme encara té validesa en el món actual, qüestió que seria objecte d'un altre debat.

A banda, la literatura exigeix sovint un determinat tipus d'actitud lectora, una atenció especial a diferents elements (textuals, paratextuals, pragmàtics i socials) que, analitzats un per un o de forma conjunta, permeten atorgar a un text determinat la condició de *literari*. La definició d'assaig que propose pressuposa seleccionar i prioritzar alguns d'aquests elements, amb el benentès que una visió així emfasitza la concepció convencional de la literatura que estic defensant.

Finalment, encara que el terme *literatura* es pugui fer servir de manera universal, la seua definició concreta difícilment ho serà. Sabem que la clàssica funció retòrica del llenguatge és prèvia a la literatura com a institució; sabem que, històricament, la poesia ha tingut un paper preponderant en termes institucionals, al costat del teatre segons les èpoques. Des del segle XIX, si més no, la narrativa s'ha convertit en una mena de metonímia de la literatura. En canvi, l'assaig que arranca

amb Montaigne i Bacon sempre ha ocupat una posició més marginal i, a més a més, d'abast eminentment occidental. No és ara el moment de respondre-ho, però caldria preguntar-se —si n'hi ha—, quins models d'assaig trobem en altres tradicions i si les cinc coordenades d'anàlisi que he proposat s'hi podrien aplicar realment. Encara que el biaix de les traduccions i dels diferents filtres és poderosíssim, l'interès occidental per la literatura oriental i l'arribada d'obres com *Elogi de l'ombra*, de Junichiro Tanizaki, per exemple, ens situen en un camí d'exploració d'aquestes relacions interculturals, com també dels límits mateixos dels conceptes teòrics que estem posant damunt de la taula.

A tot això cal afegir el problema de la *no-ficció*, un terme cada vegada més utilitzat en els mitjans de comunicació i en les llibreries, alhora que s'hi escampa l'ús de *ficció* com a sinònim de *narrativa*, probablement per influència anglosaxona. En paral·lel, detectem una tendència creixent a identificar l'hipònim *literatura* amb una determinada concepció de la *narrativa de qualitat*, idealment oposada a una altra de tall més *comercial*. Aquests transvasaments semàntics, sovint reductors i excloents, serien dignes d'un estudi monogràfic i no hi insistiré, però revelen la fragilitat subjacent dels termes amb què designem les realitats literàries, a més d'evidenciar lògiques de mercat que, en un perillós cercle viciós, estimulen una sèrie de prejudicis sobre el que es ven i el que no es ven.

Així i tot, en la mesura que *narrativa*, *poesia* i *teatre* resisteixen com a categories de classificació operatives i disponibles, el terme *assaig* manté una finestra d'oportunitat, com a mínim en els estudis literaris. D'ací la importància de reivindicar-lo, precisament, en la dimensió més elemental que li dona sentit.

LA FUNCIO SOCIAL

Aquesta dimensió a què m'acabe de referir és la funció social. Amb l'assaig s'habilita un espai de reflexió lliure i subjectiva, un recer per a l'agitació intel·lectual en la intimitat de la lectura, la qual, no ho oblidem, és un exercici lent, individual i silenciós. És per això que cal

subratllar el caràcter essencialment humanístic i il·lustrat de l'assaig, un projecte que naix al segle XVI, es consolida al segle XVIII i es projecta en l'actualitat sobre la base de la utopia de l'educació i la democràcia. A banda, aquesta concepció lliga amb el concepte de l'intel·lectual: en bona mesura, al llarg del segle passat l'assagista va ocupar aquesta posició, en una unió clara entre gènere i funció. Encara a hores d'ara, el reclam comercial de molts assaigs deliberatius és l'*ethos* de la persona que els escriu, el seu prestigi, la seua independència. Això també ocorre en l'assaig divulgatiu, però en aquest cas el públic no persegueix tant la figura de referència com l'accés al tema.

El que acabem d'afirmar ens obliga a qüestionar-nos els límits de l'assaig divulgatiu. En quina mesura determinades obres —algunes premiades en reconeguts certàmens d'assaig— se n'haurien d'excloure? La pregunta és tan incòmoda com necessària: en efecte, sovint es premien estudis estrictament acadèmics, que contribueixen al creixement del coneixement sense presentar les característiques bàsiques que hem descrit (com ara l'enunciació subjectiva, per subratllar una de les principals diferències entre el discurs científic i el discurs literari). Algú podria argumentar que el desenvolupament científic o l'augment de la bibliografia acadèmica són necessaris per a l'exercici conscient de la funció social que hem assignat a l'assaig. Sens dubte, així és. Però si la conseqüència d'aquest argument implica dir que, per això, els estudis acadèmics exerceixen la mateixa funció, hauríem de discrepar. L'assaig no pot ser especialitzat, ni metòdic, ni objectiu. No és ni pot ser ciència, en cap cas. La seua funció específica naix, concretament, del fet d'apel·lar als lectors en virtut d'una posició que és literària, generalista i subjectiva.

Des d'aquest punt de vista, la història de l'assaig està íntimament lligada a l'expressió de la identitat, en les seues múltiples facetes. En l'àmbit de la literatura catalana, la identitat nacional —allò que de manera tradicional s'ha anomenat «el país com a tema»— continua sent una de les claus de volta de l'assaig. A escala valenciana, trobem una llarguíssima i compacta tradició sobre la qüestió, mentre que a Catalunya la influència del Procés ha propiciat l'aparició de nombrosos llibres que, sota el paraigua de la no-ficció, han abordat les anades i vingudes al voltant de la possible independència. Tanmateix, d'as-

saigs, en el sentit que hem donat al concepte, el Procés no n'ha oferit una gran collita. Encara que això seria objecte d'un altre treball, cal demanar-se si aquest fenomen no té a veure amb una contundent pèrdua d'influència social de l'assaig i dels intel·lectuals, en benefici d'altres espais de comunicació i figures, com ara les xarxes socials i els *influencers*. La resposta a una pregunta tan ingènua sembla evident.

La identitat és també el gran tema de l'assaig deliberatiu. El jo, perplex davant del món, comparteix la seua estupefacció. Per dir-ho ràpidament, la postmodernitat ha contribuït a deconstruir el subjecte i ha afavorit, com ja hem suggerit abans, l'aparició d'estratègies autoficcionalen en l'obra de Quim Monzó, Empar Moliner o Tina Vallès. Això, naturalment, sense ignorar propostes de tall més clàssic com els dietaris adés esmentats, entre altres.

EL PÚBLIC I LES DINÀMIQUES EDITORIALS

L'anàlisi de la funció social, en el context actual, ens exposa a una de les dificultats més importants que podem introduir en un estudi d'aquestes característiques. Quin és l'abast d'aquesta missió, quin públic crea i en quin marc de referència s'inscriu? Les identifications nacionals, les preferències lingüístiques, els hàbits de lectura, la influència de les xarxes socials i la configuració de les audiències modernes són elements inexcusables en aquest examen. També la manera com es projecten algunes figures si utilitzen d'una determinada manera les xarxes, si fan servir un idioma o una sèrie d'idiomes concrets, si relacionen més o menys els seus missatges amb els seus llibres i aparicions públiques, etc. Si tornem a l'exemple de Marina Garcés, ens resultarà difícil ubicar-la, en termes clàssics, en la literatura catalana, encara que sens dubte hi pertany, ni que siga parcialment. Aplicar la teoria de conjunts a aquesta perspectiva ens resultaria útil: sabem que la literatura catalana i la literatura castellana tenen interseccions, tot i ser conjunts independents. Però l'exercici de la funció social i, sobretot, la seua necessitat per part de la societat, respon a les mateixes dinàmiques lingüístiques i identitàries? La resposta no és senzilla i no podem arribar, ni tan sols, a esbossar-la en un article com aquest, però intuïm

que hi ha determinats assumptes que generen necessitats entre els lectors d'assaig que, sovint, superen els límits de la llengua i el país (com ara, sense esgotar la llista, la crisi climàtica, les tensions internes del feminisme i els moviments LGTBIQ+, les contradiccions del neoliberalisme, etc.).¹

Com a pur sondeig, ens fixarem en com es concreta aquesta funció social en diferents propostes representatives de l'oferta d'alguns segells que han dedicat una atenció especial a l'assaig. En Quaderns Crema, per exemple, troba espai una obra que fita amb la filosofia, els assaigs de Josep Maria Esquirol, i que ha obtingut una acollida important entre una part del públic. Al seu torn, la reeixida iniciativa d'Anagrama de reviscolar els seus clàssics quaderns (ara rebatejats com a «Nous Quaderns Anagrama») ens ofereix una finestra a una classe d'assaig ben actual, estimulat per la percepció de crisi social derivada de la pandèmia, tot i que l'arrel del projecte és anterior. En aquesta col·lecció trobem obres traduïdes al català al costat d'altres d'originals, encara que sempre amb una pauta de bilingüisme asimètric: tot el que apareix en català es publica també en castellà, però no a l'inrevés. L'aposta d'Anagrama, com en la col·lecció original dels inicis de l'editorial de Jorge Herralde, implica la publicació d'obres breus, amb un format de butxaca que dona als llibres un aspecte de volums petits i lleugers, propis del rerefons urgent, fins i tot pamfletari, que caracteritza les propostes. En la mateixa línia, Més Llibres ofereix una línia de «no-ficció» que combina l'obra original i l'obra traduïda. Entre les propostes originals destaca un assaig sobre temes lingüístics de Gerard López Fageda i, per damunt de tot, una reflexió sobre l'educació en temps de canvi climàtic, signada per Joan Buades. La contrapartida, com sabem per experiències anteriors, és que sovint aquesta premsa comunicativa va en detriment del caràcter reposat propi d'unes altres formes d'assaig. Així i tot, l'agitació intel·lectual que representen aquestes col·leccions és una de les novetats més interessants del panorama de l'assaig en català dels últims anys, en paral·lel al projecte

1. Sobre aquestes qüestions, resulta molt interessant la conversa entre Enric Sòria, Mercè Picornell i Izaskun Arretxe, moderada per Mireia Sopena i publicada en el número 6 de la revista *Compàs d'Amalgama* (tardor de 2022).

d'Arcàdia, també bilingüe i amb obres originals i traduïdes. Val a dir que l'assaig curt i urgent connecta amb una altra classe d'assaig de factura breu i senzilla, l'assaig per a joves. No entraré ara en polèmiques sobre el caràcter literari de les publicacions juvenils, però no vull deixar de subratllar aquesta línia, al meu parer més rica i influent del que hom pot imaginar (amb una gran aportació des del País Valencià, amb propostes clàssiques de Tàndem, Bromera, Edicions del Bullent i, en els últims anys, Sembra).

Una altra manera d'aproximar-nos a les percepcions reals del circuit literari sobre l'assaig, als models disponibles i la influència de la seua funció social és fer una ullada a les llistes de llibres més venuts que, setmanalment, comparteix el Gremi d'Editors de Catalunya a partir de les dades de Libired (una eina d'anàlisi de les vendes promoguda per CEGAL per a monitoritzar, a partir d'una mostra prou representativa, l'evolució immediata de les vendes a Espanya). Així, si ens fixem en els llibres més venuts a Catalunya entre el 10 i el 16 d'octubre de 2022 (la informació més recent disponible a l'hora d'enllestir aquest treball),² ens adonarem, en primer lloc, que diferencien entre llengües (català i castellà) i entre tres categories (ficció, no-ficció i infantil / juvenil).

Sense entrar en una anàlisi profunda, veurem que en la secció de no-ficció predominen les propostes d'Ara Llibres (amb 3 títols de 10). En la tercera posició de la setmana, i amb més de 32 setmanes de presència en el mercat, *Cuina! O barbàrie*, de Maria Nicolau, seria un exemple d'assaig divulgatiu sobre les diferents dimensions de la gastronomia, en una línia que barreja l'erudició, les curiositats científiques i les anècdotes narratives, amb un to desenfadat que s'allunya de l'assaig clàssic. Amb 16 setmanes de presència, en la posició que fa 8, apareix *El llibre del Paraulògic*, un producte derivat de l'èxit d'aquest joc virtual, que òbviament no té cabuda en la nostra definició d'assaig. Finalment, amb només 4 setmanes d'antiguitat, tanca la llista dels més venuts una proposta més acadèmica de Sebastià Serrano (una de les figures clau de la divulgació lingüística de les últimes dècades), sobre

2. www.gremieditors.cat/wp-content/uploads/2022/10/4122-CAT-LibriData.pdf [consulta: 20 octubre 2022].

la lectura i els seus beneficis en la salut, titulada, no debades, *El regal de la lectura*.

Si Ara Llibres és una editorial mitjana, de caràcter independent i en clar creixement, amb una alta especialització en la no-ficció (entesa en un sentit ample que transcendeix de bon tros l'assaig), crida l'atenció que la segona editorial millor representada siga Quaderns Crema, amb una traducció de Nuccio Ordine en quarta posició (*Els homes no són illes*) i una obra original de Francesc Parcerisas (*La tardor em sobta*).

L'òrbita del grup Planeta està representada amb dos títols, els quals ocupen, respectivament, la primera i la vuitena posició de la llista. *Energia sobirana* és un assaig divulgatiu de l'economista i polític Ramon Tremosa, publicat per Pòrtic, una editorial especialitzada en assaig que va subsumir-se en el Grup 62. *Com fer que et passin coses bones*, de Marian Rojas Estapé, és una traducció del castellà publicada en Columna, en un estil que, al meu entendre, no es pot assimilar a l'assaig com l'hem descrit, sinó que entraria en una categoria extraliterària —encara que mai extraeditorial—, com és l'autoajuda.

En La Campana, ara integrada en el conglomerat de Penguin (un grup que ha adquirit una extraordinària centralitat en el panorama editorial actual), trobem *Tres desitjos abans de morir*, del periodista Espartac Peran. Si bé podríem considerar que es tracta d'un assaig més aviat deliberatiu, caldria valorar en profunditat si s'ajusta de veres a la definició que hem proporcionat.

Finalment, trobem dos títols d'editorials independents, com ara Galàxia Gutenberg, amb *Males companyies*, de Marina Garcés, i *Els nois de Hidden Valley Road*, de Robert Kolker, una traducció de l'editorial Periscopi, la qual està obrint nous camins en les fronteres de l'assaig amb el periodisme i formes afins. Mentre que la segona és una editorial centrada exclusivament en català, l'exemple de Galàxia Gutenberg demostra, una vegada més, el caràcter bilingüe (amb predomini del castellà, en molts dels casos) que caracteritza els segells especialitzats en assaig.

Abans de concloure aquesta succinta ullada als llibres més venuts de la setmana triada —una ullada no tan sols succinta, sinó parcial i poc representativa, però sí simptomàtica—, voldríem destacar l'apari-

ció en la secció de ficció de dos títols d'Annie Ernaux, publicats per Angle. Es tracta d'*Els anys* i *L'esdeveniment*. L'entrada d'aquestes obres només s'entén per l'efecte del Nobel que l'autora francesa va rebre poques setmanes abans. Al marge de l'impuls immediat que rep l'obra de qualsevol persona que obté un guardó d'aquestes característiques, és interessant detindre'ns un moment en el model literari que representa l'obra d'Annie Ernaux: en quina mesura és, en efecte, *narrativa* o, per dir-ho en termes de llistes comercials, *ficció*? Si hi aplicàrem les cinc coordenades adés exposades, podríem arribar fàcilment a la conclusió que, en el fons, es tracta d'una proposta assagística, entre altres coses perquè exerceix una inequívoca funció social: des del pacte autobiogràfic i amb no pocs recursos argumentatius, ens proporciona una reflexió contundent sobre diferents experiències vitals que connecten, de manera immediata, amb temes fonamentals del debat social actual, com ara la idea de consentiment.

La presència d'Annie Ernaux o de Marina Garcés en les llistes de llibres més venuts ens convida a pensar en quina mesura són models de futur per al desenvolupament de l'assaig, ni que siga des de les fronteres amb la narrativa testimonial o la filosofia. El cas de l'autora bielorrussa Svetlana Aleksíevitx també ens situa davant d'una pregunta semblant. Raig Verd va optar per situar la seua obra en una col·lecció d'assaig, «Ciclogènesi», i el jurat del premi Médicis d'assaig la va premiar en 2013 per *Temps de segona mà*. Més enllà d'aquestes decisions d'unes entitats concretes, podem afirmar que l'obra d'Aleksíevitx és assaig? O més aviat hauríem de parlar de crònica? No és ara el moment de respondre a aquests dubtes, però sí de recordar que es podrien aplicar en bona mesura a part de l'obra de Montserrat Roig, la qual ens va oferir un model relativament concomitant, evocat en la conversa de *Compàs d'Amalgama* que hem citat anteriorment.

Per concloure aquesta reflexió, voldria afegir els exemples d'Irene Vallejo i Mary Beard, ambdues traduïdes al català amb relatiu èxit, després de la seua entrada fulgurant en l'ecosistema comunicatiu d'abast europeu. En gran mesura, la fortuna editorial d'aquestes autores es basa en la força del seu *ethos*, no tan sols com a divulgadores, sinó com a persones que parlen en nom propi i assumeixen el risc corresponent per mitjà de diferents fòrums i altaveus. En les circum-

tàncies actuals, totes dues han esdevingut figures d'una certa repercussió global, en particular Mary Beard, gràcies als reeixits documentals històrics que ha conduït i la seua actitud desinhibida i crítica en xarxes socials. Això les situa en una posició de privilegi pel que fa a l'exercici de la funció social que vehiculen els seus textos, perquè disposen d'una audiència àmplia, sòlida i creixent, que es retroalimenta entre llengües i formats d'expressió (llibres, columnes d'opinió, xarxes socials, documentals, etc.).

CONCLUSIONS

En termes globals, l'assaig escrit i publicat originalment en llengua catalana no disposa d'unes plataformes equiparables a les que acabem de descriure, però l'assaig traduït al català sí que se'n pot beneficiar. Si posem per damunt de qualsevol altra característica la noció de funció social, ens trobem davant d'una circumstància paradoxal: en català disposem d'obres que satisfan, probablement, la necessitat d'orientació intel·lectual que el públic demana, encara que no s'hagen escrit originalment en català ni en clau catalana. Cal preguntar-se en quina mesura el món editorial català tindrà els estímuls, la fortuna i la gosadia per a poder oferir llibres originals en català que puguin parlar de tu a tu a aquestes propostes, entre altres raons perquè els marcs de referència i de difusió són més febles i difusos. Com ja hem comentat més amunt, el jo perplex i irònic de Michel de Montaigne, amb la seua immensa vocació universal, continua bategant en l'obra de tall clàssic de molts dels autors i autores que hem esmentat. Al mateix temps, el país (i la llengua) com a tema, columna vertebral d'una part de l'assaig original en català, continua proporcionant reflexions de tota mena, tot i que la crisi del Procés podria esmoreir l'impacte recent d'aquesta línia. Però sabem que si s'aspira a exercir una autèntica orientació intel·lectual, a estimular el debat i a obrir línies de pensament, si de veres es vol ser un aliat del vell projecte il·lustrat i democràtic, l'assaig en llengua catalana ha de transcendir aquests dos models i els temes clàssics que s'hi associen. Seria pretensions afirmar que els models d'altres literatures que hem esmentat ens donen la clau: tan sols ens sug-

gereixen camins possibles. L'assaig català demana una ampliació del seu camp, que no passarà tant per l'augment de la divulgació científica —tot i el dèficit indiscutible que trobem en aquest àmbit—, sinó més aviat des de l'exigència d'abordar, amb relativa urgència i caràcter general, els temes fonamentals del temps que arriba, marcat per una profunda crisi identitària, una implacable solsidea econòmica, una devaluació constant de les humanitats i una amenaçadora embranzida dels populismes. El jo que es descompon, es recorda i es configura en l'obra d'Annie Ernaux, per exemple, pot interpellar-nos més que el jo seré i altament intel·lectual de determinats dietaris. El joc de veus i testimonis, articulats per a oferir un punt de vista singular, com proposa Svetlana Aleksiévitx —i que ja havia practicat Montserrat Roig, com hem recordat— potser dona millor compte de les grans transformacions i misèries del món en què vivim. La filosofia que es posa al peu del carrer, com la practica Marina Garcés, o la invitació a la pausa i la resistència íntima de Josep Maria Esquirol poden ser molt més suggeridores que determinats assaigs divulgatius més lleugers sobre temes d'actualitat. El batec clàssic d'Irene Vallejo, que recorda alguns elements de l'obra de Stefan Zweig o de Marguerite Yourcenar, ens pot oferir una línia d'assaig deliberatiu amb tocs divulgatius que, amb la premissa laxa d'un tema (com ara la invenció del llibre en l'antiguitat clàssica en *L'infinít dins d'un jonc*), aborda un gran ventall d'aspectes del jo perplex que sempre ens acompanya.

Sé que tot açò, expressat d'aquesta manera, s'esmuny cap al terreny de la pura especulació, però ho havíem anunciat al principi: després de l'anàlisi, la teoria ha de buscar camins alternatius, que només es poden explorar des d'aquesta actitud especulativa. Si no fora així, ens abocaríem a una tediosa repetició dels mateixos conceptes, les mateixes nòmines de títols i autors i, fins i tot, les mateixes manies personals. Per això, com més va, més clar tinc que l'assaig s'ha de definir, per damunt de tot, per l'evidència de la funció social que exerceix, fruit de la voluntat de l'autor, de l'encaix precís entre actualitat i universalitat, de la tasca editorial i de la recepció dels lectors. Una funció social que només s'entén en un marc de reflexió íntima i col·lectiva, de voluntat de conèixer-se a un mateix i a altri, de confrontació pacífica de les idees, netes i despullades. La funció social de l'assaig, en última

instància, passa per situar-nos davant de la innegable complexitat del món i la seua naturalesa conflictiva, perquè enfronta de manera crítica el jo i el nosaltres. I de fer-ho amb els seus mitjans propis, diferenciats de la narrativa, la poesia i el teatre, de la ciència i de la filosofia, perquè aquests gèneres i disciplines disposen d'altres models per a exercir funcions socials ara semblants, ara diferents. Prendre consciència d'aquesta oportunitat i poder desenvolupar-la en català i en clau catalana, amb vocació universal, constitueix, al meu entendre, un dels reptes més urgents i apassionants de la literatura actual.

BIBLIOGRAFIA

- BENSE (2006 [1947]): Max Bense, «L'assaig i la seva prosa», *L'Espill*, núm. 22, ps. 118-128.
- CULLER (1997): Jonathan D. Culler, *Literary Theory. A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- ESTEVE (2010): Anna Esteve, *El dietarisme català entre dos segles (1970-2000)*, Alacant / Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GENETTE (2004): Gérard Genette, *Fiction et diction. Précédé de «Introduction à l'architexte»*, edició revisada i augmentada, París: Seuil.
- LEJEUNE (1996): Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique*, edició revisada i augmentada, París: Seuil.
- LÓPEZ-PAMPLÓ (2017): Gonçal López-Pampló, *D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura contemporània*, València: Publicacions de la Universitat de València.

L'ASSAGISTA DAVANT LA IMMEDIATESA SOCIOPOLÍTICA

MARTA ROVIRA MARTÍNEZ

Universitat Autònoma de Barcelona

CONTEXT I CARACTERÍSTIQUES DE L'ASSAIG SOCIOPOLÍTIC

L'assaig sociopolític com a gènere

Joan Fuster deia que l'essència de l'assaig és ser temptativa, intent, provatura. «El poema i la novel·la, el tractat de metafísica i el drama, naixen d'una *esperança* —s'hi *causen*—: en tant que obres acabades, però, ja són alguna cosa més, una *realització*. L'assaig, en canvi, no acaba mai: en si, es redueix al pur procés de buscar, d'esbrinar, de fer hipòtesis o de desfer-ne. [...] L'assaig es resigna a ser humaníssimament provisional: subjecte a contínua rectificació, contradient-se a estona, cautelós o atrevit, sempre conscient de la seva deficiència. [...] Allò que “esperem” en escriure un assaig —quatre línies o cent pàgines, l'extensió no hi té res a veure— és obtenir de nosaltres mateixos un esforç de comprensió envers els homes, envers les coses, envers els fets, envers el temps. I aquesta ha de ser, necessàriament, una operació perpètua, reiterativa, insaciable» (FUSTER 1984: 11).

Podem afegir que l'assaig es basa en l'anàlisi, sigui del tema que sigui. Una anàlisi que pot comprendre totes les disciplines humanístiques i socials. Ara bé, si parlem d'immediatesa, la sociologia i la ciència política, així com l'economia o la medicina, són avui disciplines que responen a les preocupacions més immediates de la nostra societat: la salut, la pandèmia de la covid-19, les crisis econòmiques, o les crisis polítiques i socials. La publicació de llibres sobre aquestes qüestions s'ha convertit en un recurs editorial molt utilitzat. El periodisme intervé en aquest espai de no-ficció d'una manera també abundant. La rapidesa dels esdeveniments o la seva naturalesa «històrica» o excepcional, porta a l'aparició de títols que tenen la vocació de situar el

lector perquè pugui comprendre els esdeveniments i el seu context, es tracti del procés cap a la independència o de la guerra d'Ucraïna. Però cal tenir en compte que no és el mateix un assaig que una crònica periodística convertida en llibre. Per posar un exemple, un llibre com *Tota la veritat* (2019) no és un assaig, sinó una crònica. Això ens porta a parlar de la delimitació o definició més precisa del gènere.

De fet, vaig començar a escriure aquest article pensant que l'assaig sobre l'actualitat social i política pot tenir moltes formes. Com deia Fuster, pot ser un article d'unes quantes línies o un tractat de moltes pàgines. És a dir, hi ha diverses formes textuales que contenen aquesta essència de l'assaig en el camp sociopolític. Ara bé, després de repassar més de tres-cents títols d'assaig escrits i publicats als Països Catalans, m'he adonat, a mesura que passava un títol darrere l'altre per les pàgines web de les editorials, que buscava progressivament una forma concreta d'assaig, basada en aquesta idea d'un text que es pregunta per la societat actual. Més ben dit, anava decidint que l'assaig no és pas tot allò que se'ns presenta com a assaig (equivalent a la no-ficció) en les propostes que veiem en el catàleg de les editorials. Per tant, aquesta petita recerca sobre l'assaig m'ha portat a fer just el contrari del que havia imaginat al començament, en què em semblava que calia partir d'una certa dispersió.

En tot cas, aquesta revisió m'obliga a prendre partit sobre el que hem de considerar un assaig de naturalesa sociopolítica. Podem acordar que aquest pot tenir diferents formats (llibre, article, opuscle, conferència, manifest),¹ però no pas tota mena de continguts. Un assaig sociopolític entenc que s'ha de basar en l'anàlisi, en l'explicació del que està passant sobre un aspecte determinat. Un assaig és també un punt de vista: una manera d'enfocar l'observació sobre el món i sobre el tema objecte d'anàlisi. Per tant, una proposta, un intent de comprendre des d'una determinada perspectiva la realitat que analitzem. I sens dubte, si aquesta anàlisi deriva en una forma d'orientació cap al futur, aquesta idea de temptativa encara és més acusada.

1. *El manifest comunista* de Marx i Engels (2020 [1848]) és un bon assaig, i per això el faig servir a les classes de la universitat.

Per tant, què és un assaig? És un text que desenvolupa una idea sobre el món o la societat actuals, que convida el lector a reflexionar-hi, i que li proposa un relat que engloba el tema i el seu context. Podríem fins i tot sintetitzar-ho en una tríada de preguntes: Què passa? Per què passa? Què es pot esperar? Més enllà d'aquesta vocació per aportar una idea sobre el món, l'assaig pot abordar qualsevol tema, com dèiem: política, educació, religió, migracions, feminisme, etc. L'assaig pot tractar de temes que no semblen, a primera vista, tan trascendents: Twitter, la lectura, el joc, el lleure al segle XXI, etc. Però en cadascuna d'aquestes qüestions, l'assaig ens ha de portar per una via de construcció d'una idea global que ens ajudi a pensar. Aquesta idea constitueix una invitació al debat, és una proposta discutible.

Per contra, aquells escrits que són l'expressió de la pròpia subjectivitat partint de l'experiència viscuda no es poden considerar pròpiament com una forma d'assaig, perquè parlar sobre allò que un mateix ha experimentat no constitueix pas una invitació al debat. Ens pot interessar l'experiència personal d'un escriptor o una escriptora, ens pot aportar elements de reflexió, podem valorar l'autor o autora com a personalitat (o personatge), com ho fem en el cas de la ficció.

Això no exclou que hi hagi textos que barregen autobiografia i reflexió assagística. Es tracta, doncs, de textos de gènere híbrid. No nego la possibilitat que de la pròpia experiència en pugui sortir una reflexió que vagi més enllà i que convidi el lector a pensar. Però considero que un assaig és aquell text que fa una aposta decidida per plantejar una qüestió al lector en uns determinats termes. I, precisament, una de les confusions que ens trobem en els catàlegs de no-ficció de les editorials en català és que en el mostrar de llibres que ocupen l'espai de l'assaig social i polític a Catalunya hi ha molt de dietari personal, o de textos que reflexionen sobre el present en clau d'experiència personal. Es tracta de llibres a mig camí entre les memòries i la presa de posició personal, que desgranen un relat dels fets que té més a veure amb la necessitat de construir (definir, aclarir, confessar...) el propi personatge públic, que no pas de construir una idea per si mateixa. En aquest calaix hi podríem posar els llibres escrits pels membres del govern i de la societat civil que van patir la condemna a presó.

D'altra banda, un dels altres formats, el compendi d'articles, pot esdevenir una forma d'assaig. Però podríem dir que aquesta fórmula constitueix una mena de succedani de l'assaig, un recurs per a la publicació d'un llibre que serà tan interessant com ho siguin els articles que contingui. Penso en els llibres d'articles de Joan Fuster o Ramon Barnils, que en una selecció condensen un conjunt d'idees molt remarcable. Tanmateix, el valor d'aquest tipus de llibres recau en el contingut de cadascun dels articles, perquè és el que constitueix una unitat assagística, el que planteja una qüestió per a resoldre, una proposta o una manera d'enfocar un tema d'actualitat.

Un altre aspecte que interessa abordar quant a l'assaig sociopolític és la delimitació lingüística del gènere. Així com en la literatura de ficció la llengua conforma una cultura i un imaginari, en el cas de la literatura de no-ficció tant és important la llengua com el contingut. I de vegades la llengua no és el més important, si parlem d'un contingut de rabiosa actualitat. Alguns dels llibres de crònica o comentari de l'actualitat sociopolítica són traduïts, normalment del català al castellà. Però el que ens trobem en el panorama editorial català és que molts títols d'assaig escrits als Països Catalans es publiquen directament o primerament en castellà. En el terreny de l'assaig, a cavall de la producció acadèmica i la divulgació, o dit d'una altra manera, sovint fent un exercici de divulgació del coneixement científic des de les ciències socials, sembla que la capacitat de difusió esdevé una prioritat. Aleshores s'opta per l'ús del castellà. La fidelitat a la llengua no es viu amb la mateixa intensitat que en el cas de la literatura de ficció. En el cas de l'assaig, a més, existeix una intertextualitat que va més enllà del propi espai literari delimitat per la llengua i que és necessàriament internacional. Podem posar com a exemple d'aquesta condició l'assaig recent d'Eudald Espluga, *No seas tú mismo* (2021), que va sortir inicialment en castellà, i en vista de les vendes, va ser traduït al català el 2022. Però la majoria dels llibres d'assaig sociopolític que es publiquen originalment en castellà no tenen ni tan bona acollida ni tenen traducció al català. Per altra banda, sí que hi ha títols d'aquest àmbit traduïts al català des d'altres llengües, principalment l'anglès, sobretot si tenen molt d'èxit, com els de Zygmunt Bauman o Thomas Piketty. Però, en canvi, no trobarem gairebé res en català d'autors com ara Richard Sennett o Saskia Sassen.

L'assaig sociopolític als Països Catalans

Als Països Catalans hi ha una considerable producció pròpia d'assaig sociopolític. Com ja hem comentat, la llengua dominant és el castellà pel que fa als temes que tenen una dimensió més global, més internacional. En canvi, podem parlar d'un subgènere dedicat a la qüestió nacional, centrat sobretot en la independència de Catalunya en els títols més recents, però que també n'inclou sobre el País Valencià o (escassament) sobre les Illes Balears. La llengua constitueix també un subtema dins d'aquest univers de l'assaig sobre les qüestions nacionals als Països Catalans, en què figuren assagistes que intervenen en l'actualitat proposant una visió determinada de la situació lingüística, com els llibres recents de Carme Junyent, Pau Vidal i Enric Gomà.

D'altra banda, hi ha uns quants premis i beques que promouen aquest gènere, malgrat que en aquest cas, comparat amb el gènere de l'assaig literari, la sociopolítica hi queda més reduïda, i més encara l'actualitat (premis Ricard Torrents, Josep Vallverdú, Irla, Josep Vicent Marqués, Institució Alfons el Magnànim, Joan Fuster; beca Finestres i beques d'estudis locals). Hi ha força assaig sobre literatura i sobre història, també cròniques, memòries i dietaris.

Pel que fa a la distribució territorial de les publicacions, l'assaig en català es publica sobretot a Catalunya. No en tenim una xifra exacta, però podem dir que la major part de la publicació de títols sobre la realitat sociopolítica actual correspon al Principat, amb editorials com Pòrtic, Columna, Tigre de Paper, Voliana, Saldonar, PAMSA, Edicions de la Universitat de Barcelona, etc. Tanmateix, al País Valencià la producció d'assaig és notable i hi ha editorials que hi aposten clarament: Afers, Tres i Quatre, Institució Alfons el Magnànim i les publicacions de les universitats, especialment la Universitat de València. Crec que podem parlar d'una tradició assagística valenciana que neix amb Joan Fuster i continua amb Alfons Cucó, Joan F. Mira, Martí Domínguez, Gustau Muñoz, Antoni Martí Monterde, Ferran Archilés, Vicent Flor, Lourdes Toledo... Al País Valencià, a més, hi podem trobar un assaig que combina la preocupació per qüestions generals del món, de la societat del segle XXI, de la història, de la literatura, amb la pròpia anàlisi del País Valencià com a realitat nacional.

A les Illes Balears, hi predomina la publicació sobre història pròpia, i més recentment s'estan publicant algunes memòries. Les editorials Lleonard Muntaner o la Nova Editorial Moll inclouen en el seu catàleg llibres de no-ficció, però hi trobem sobretot textos dedicats a explicar la realitat mallorquina, tant en la vessant històrica com en la vessant naturalista. L'assaig pròpiament dit hi és molt escàs. No hi ha hagut continuïtat a l'obra de Josep Melià *La nació dels mallorquins* (1977).

A la Catalunya del Nord, en canvi, hi trobem alguns assaigs sobre el país en català (i també alguns en francès). Hi ha els llibres d'Alà Baylac-Ferrer, Aleix Renyé, Llorenç Planes, Joan Peytaví i Joan Francesc Castex-Ey i Nicolas Berjoan sobre la llengua i la identitat nord-catalanes. Per comparació, la Catalunya del Nord ofereix un panorama assagístic molt més ric que no pas les Illes Balears. Tots aquests assajos responen a un patró comú, ja que combinen la perspectiva històrica amb l'anàlisi de l'actualitat, aportant dades i referències sobre la situació més recent de la llengua i la identitat nord-catalanes.

Les temàtiques

Hi ha un tema que domina clarament el panorama de l'assaig escrit en català sobre sociopolítica, i aquest és el procés independentista (un 20 % dels títols dels tres-cents que he consultat). A aquests s'hi poden afegir els que es refereixen a la repressió després de l'1 d'Octubre (aquí hi ha més crònica que assaig). D'altra banda, hi ha molts títols referits a diversos aspectes de la realitat catalana actual: infraestructures, economia, educació... Però el que predomina més és el de la llengua. En català, en la meua opinió, ens falten títols propis sobre els grans temes actuals: la democràcia, la participació ciutadana, el canvi cap a un món digital (tot i que hi ha alguns llibres sobre el tema). Evidentment la covid-19 ha disparat els títols sobre salut, però també hi trobem una barreja d'assaig i de crònica o reflexió personal.

Les dones a l'assaig en català

Un dels aspectes que queden més clars és que en aquest gènere de l'assaig, i més si parlem de l'actualitat social i política, hi ha molt poques dones autores. He trobat un 18 % d'autores soles i un 24 % d'autores si hi afegim l'autoria compartida amb homes. En alguns àmbits, com la història o l'economia, he pogut constatar que els temes que aborden les dones acostumen a ser més sectorials, més específics. En el terreny de l'assaig, però, podem observar l'aparició de dones assagistes que aborden qüestions més generals, sobre el país o sobre la societat occidental en general. Patrícia Gabancho, amb *El greu de ser catalans* (2007), és sens dubte la pionera d'aquest gènere d'assaig analític, crític i incisiu. Altres autores, com Pilar Rahola i Carme Junyent, les hem de considerar dins del grup de les *veteranes* en l'assaig en català. Però cal fer notar que en aquests darrers temps han aparegut moltes altres que no formaven part del panorama literari fa poc temps (i no només per una qüestió d'edat) des de Montserrat Tura (*República pagesa*, 2017) fins a Mariona Lladonosa (*Nosaltres els catalans*, 2019). I evidentment, l'autora de més èxit actual, que és la filòsofa Marina Garcés (*Males companyies*, 2022). Per tant, malgrat que les autores siguin una minoria dins del panorama de l'assaig, hi tenen un pes específic molt rellevant, amb títols de gran valor i impacte social sobre l'actualitat social i política.

L'ASSAGISTA SOCIOPOLÍTIC DAVANT LA IMMEDIATESA

Hem repassat de forma succinta el panorama de l'assaig de contingut social i polític als Països Catalans. M'agradaria preguntar-me ara pel paper de l'assagista que, davant la immediatesa sociopolítica, fa una proposta d'anàlisi a través d'aquest gènere. Reprenent el fil que deia al començament d'aquest article sobre les formes de l'assaig, penso que hi ha tres models possibles en aquest àmbit. El primer són els textos assagístics que podrien ser equivalents a un article d'opinió, en el sentit que articulen una anàlisi que prové de l'observació de la realitat (amb dades o sense).

En aquest grup hi trobaríem, per exemple, els llibres d'un autor com Miquel Puig Raposo (*Els salaris de la ira*, 2021), economista que practica l'anàlisi crítica tant per mitjà d'articles d'opinió al diari com per mitjà dels llibres d'assaig. Hi planteja qüestions d'actualitat que, de manera clara i didàctica, pretenen convèncer el lector amb una idea concreta. Penso que aquesta és una forma d'assaig que defineix molt bé aquesta necessitat —i capacitat— d'intervenir en l'opinió pública que té el gènere. Com si es tractés d'un article d'opinió *allargat*.

Hi ha un segon model d'assaig, el que té com a fonament la investigació acadèmica. És el resultat de la recerca, de vegades de molts anys de durada, i té com a finalitat traslladar al gran públic una teoria, una manera d'entendre una qüestió que ha estat contrastada per mitjà de dades o d'evidències empíriques. Aquest tipus d'assaig pot constituir una obra de divulgació reeixida, que amb poques pàgines expliqui un fenomen complex, com seria el cas del llibre de Xavier Duran, *L'individu transparent: dels raig X al big data* (2016), o el llibre d'Andreu Escrivà, *Encara no és tard: claus per a entendre i aturar el canvi climàtic* (2017), o el de Maria Rodó de Zárata, *Interseccionalitat: desigualtats, llocs i emocions* (2021). O bé pot prendre la forma d'una mena de tractat, o gairebé, que posa damunt la taula tots els aspectes de l'anàlisi i vol esdevenir un llibre de referència. En l'àmbit internacional l'exemple paradigmàtic és el llibre de Thomas Piketty, *El capital al segle XXI* (2014). En l'àmbit català, un altre exemple és l'obra d'Andreu Domingo, *Catalunya al mirall de la immigració* (2014), que concentra i ordena la recerca de molts anys sobre els moviments migratoris a Catalunya.

Encara podríem parlar d'un tercer model. És aquell que les editorials i les llibreries situen a l'apartat de no-ficció, però que conté des de relats biogràfics fins a propostes o reflexions que caduquen ràpidament. És a dir, el que podem anomenar, sense to despectiu, l'assaig *fast-food*, que les editorials llancen per poder fer calaix i per respondre a interessos molt puntuals. Molts dels llibres sobre el procés cap a la independència de Catalunya són d'aquest format, amb títols de naturalesa tan diferent com *Jo també porto el llaç groc. 100 raons per exhibir el símbol de la llibertat*, de Maria Xinxó (2018), o *El referèndum inevitable: del judici endavant*, de Carles Mundó (2019), o *Per què hem guanyat: 127 dies que van canviar Catalunya*, de Francesc-Marc Àlvaro (2015).

Podem considerar aquests tres models com a *tipus ideal* (que diria el sociòleg Max Weber). És a dir, que són una representació del que en realitat implica opcions més diverses. Per exemple, un llibre com *Obertura republicana. Catalunya, després del nacionalisme* (2019), d'Enric Marín i Joan Manuel Tresserras, considero que està entre l'assaig polític i el discurs acadèmic. Com també el llibre de Damià del Clot i de Josep Maria Noales, *Decidir. Un exercici de legitimitat democràtica* (2014).

Com deia, l'assaig ha de tenir un component analític, que pot ser fins i tot pamfletari o doctrinari (*Indigneu-vos!*, de Stéphane Hessel). Tanmateix, no s'ha de confondre amb aquest nou gènere que ha anat ocupant espai a les llibreries i que fins i tot de vegades es col·loca a l'apartat de ciències socials, que és l'autoajuda. En aquest sentit, defenso la necessitat de l'assaig davant la rabiosa actualitat, perquè és el millor pal·liatiu de la informació espontània que circula per les xarxes socials. Així doncs, aquesta relació entre assaig i informació immediata és la mateixa que podem establir entre la necessitat de l'aplicació de criteris de nutrició i el consum impulsiu de *fast-food*.

L'actualitat sociopolítica ens porta, pel camí de l'assaig, cap a conèixer la relació profunda entre el moment present i la història. Penso que allò que passa ara sempre es pot contextualitzar en un període més llarg, en un context més gran. I viceversa, les referències a altres moments o altres realitats apareixen quan ens convé explicar fenòmens actuals. El cas de la pandèmia del coronavirus, per exemple, en ple segle XXI, ens trasllada necessàriament al 1920, a la darrera pandèmia coneguda amb les mateixes dimensions humanes a Europa, la coneguda com a febre espanyola. L'assagista està obligat a contextualitzar aquell aspecte que analitza de la sociopolítica més candent. I això significa anar més enllà de la notícia, és a dir, més enllà de l'actualitat diària, per situar la mirada en una perspectiva més àmplia, que no consisteix pas a abandonar el moment present, sinó a observar-lo des d'una talaia molt més elevada i de molt més abast.

Citaré un fragment de *Borja Papa*, de Joan F. Mira (1996), en què situant-se al 1492, Mira fa dir el següent al protagonista:

[...] els predicadors de la capella papal repeteixen que tantes novetats ens han de portar a la ruïna, que la humanitat viu en el present molts

graons més baixa que en el passat i que s'acosta el dia de retre comptes per haver-nos deixat anar tan avall i a tan gran desordre de costums i decadència, [...] però he escoltat i he pensat prou per saber com són de fàcils i d'atractius aquests sermons i tots els versos i els discursos del mateix estil, jo veig que el temps present no és pitjor que l'antic, les coses noves m'agraden més que les velles, i no crec ni que els ulls dels meus fills veuran l'apocalipsi (1996: 161-162).

Les notícies del nostre temps anuncien l'apocalipsi cada dia, sigui en forma de pandèmia, de calor mortal o de canvi climàtic.² Com podem contextualitzar aquestes notícies? Penso que l'assaig aporta aquesta mirada reposada, d'amplitud, de reflexió sobre les causes i les conseqüències dels fenòmens més immediats. Fem l'exercici mental d'imaginar que no es publicués cap assaig. Al seu llibre sobre la vida a la Unió Soviètica i la Rússia actual, Masha Gessen (2017) ens parla de les conseqüències nefastes per a una societat pel fet de no tenir eines de reflexió sobre si mateixa; sense anàlisi, sense estadístiques. Durant les dècades d'existència de la Unió Soviètica, no es podia fer cap tipus de proposta d'anàlisi que no estigués controlada per les vies ideològiques que marcaven les autoritats i que obligaven a «pensar» d'acord amb les idees del «comunisme» interpretat per aquestes autoritats. Gessen parla de la tragèdia d'haver perdut les eines intel·lectuals de la construcció de sentit. En una societat sense llibertat per donar una explicació al que passa, un es queda sense poder entendre el present. Gessen relata com es va impedir l'existència real de les ciències socials i com l'activitat científica s'ha degradat d'altres maneres a l'era Putin.

The only stories Russia told itself o itself were created by Soviet ideologues. If a modern country has no sociologists, psychologists, or philosophers, what can it know about itself? And what can its citizens know about themselves? (GESSEN 2017: 3).

A la Unió Soviètica es va anul·lar la possibilitat d'estudiar el present, i per tant es va minvar la possibilitat de l'assaig, que és un gènere

2. Potser ens convindria llegir *El motín de la naturaleza*, de Philipp Blom (2019), sobre la petita edat de gel.

que només pot ser útil si és lliure. És a dir, si constitueix, com deia Fuster, un exercici de «buscar, d'esbrinar, de fer hipòtesis o de desfer-ne». L'assaig és sens dubte un dels recursos que la nostra societat té per intentar comprendre i donar sentit al passat, al present i al futur. L'assaig, com a gènere, és el refugi de la reflexió, que requereix una pausa davant l'actualitat actual que ens transmeten els mitjans de comunicació, i més encara les xarxes socials. L'assaig representa una manera d'ordenar els fets, d'explicar-los i valorar-los en una certa mesura. L'assaig, com a terreny de debat polític i social, constitueix un recurs imprescindible per treballar l'esperit crític. Avui, el principal perill per a l'exercici d'aquest esperit crític és la tendència populista de reduir la realitat a eslògans o falsos mites que circulen de forma ràpida per les xarxes socials, i al qual sembla sucumbir un cert periodisme. Però l'assaig en català acumula també altres reptes, que tenen a veure amb la llengua i amb el context de producció literària.

Els reptes de l'assaig en català al segle XXI

El segle XXI ha estat marcat per la preocupació creixent per l'ús social del català. Un fet totalment lògic, si tenim en compte les dades que ens aporten les enquestes de les quals disposem actualment, amb sèries històriques molt sòlides des del punt de vista metodològic. Així doncs, hi ha una certa percepció d'urgència per convertir el català en una llengua col·loquial, que funcioni al carrer, a les indústries digitals, en la manera de parlar del jovent. Tanmateix, darrere aquesta preocupació hem oblidat la necessitat que el català ocupi tots els registres: el científic, el periodístic, el literari... Així doncs, cultivar l'assaig com a gènere en català ha de servir per actualitzar el llenguatge també des d'aquesta vessant de literatura de no-ficció.

Malgrat que en això hi contribueixen tant les obres originals en català com les traduccions d'altres llengües, és una necessitat disposar de bons assajos fets des dels Països Catalans i en català. Com ja he comentat, molts assajos a casa nostra s'escriuen i es publiquen en castellà intentant abastar un mercat més ampli en un gènere que es considera menor. És important que les editorials apostin per l'assaig com

un gènere que pot créixer en lectors, que paguin els autors perquè els produeixin, i que hi facin intervenir més les dones.

Finalment, vull assenyalar el repte que té avui la divulgació científica en català, que és una de les fonts de l'assaig. La pressió per publicar en anglès i en el format d'articles acadèmics està tancant la producció científica en una nova torre d'ivori, que avui seria més just anomenar «els jocs de la fam», per una competitivitat establerta a l'acadèmia que produeix sofriment, ferits i morts. No tinc cap dubte que això afecta negativament la producció i la publicació d'articles d'un alt interès científic i social en el conjunt de revistes que ocupen aquest terreny de l'article d'assaig als Països Catalans, des de la centenària *Revista de Catalunya* fins a la revista *Mètode, L'Espill, Debats*, etc. O que posen molt difícil l'existència de nous formats digitals de divulgació com *Divulga.cat* o *Pensem.cat*, que també podem incloure en aquest gènere d'articles d'assaig. Cal que els articles publicats en aquestes revistes acompanyin els llibres d'assaig, reforçant aquest gènere en la llengua i la cultura pròpies com a vehicles de comunicació, des de la perspectiva analítica construïda en aquest lloc del món, des dels Països Catalans. L'assaig és el terreny on es formula el debat sociopolític de fons sobre el que som i sobre la nostra perspectiva de futur. Que la llengua catalana sigui el vehicle d'aquest debat és alhora un indicador i una aposta sobre la nostra capacitat per projectar-nos més enllà del moment immediat.

BIBLIOGRAFIA

- BLOM (2019): Philipp Blom, *El motín de la naturaleza*, Barcelona: Anagrama.
 FUSTER (1984): Joan Fuster, *Causar-se d'esperar*, Barcelona: Edicions 62.
 GESSEN (2017): Masha Gessen, *The Future Is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia*, Nova York: Riverhead Books.
 HESSEL (2011): Stéphane Hessel, *Indigneu-vos!*, Barcelona: Destino.
 MARX i ENGELS (2020 [1848]): Karl Marx i Friedrich Engels, *El manifest comunista*, Manresa: Tigre de Paper.
 MIRA (1996): Joan Francesc Mira, *Borja Papa*, València: Eliseu Climent.

CIÈNCIA, SUBJECTIVITAT I DIVULGACIÓ.
L'ASSAIG ACTUAL DE TEMA CIENTÍFIC

SALVADOR MACIP

Universitat Oberta de Catalunya
Universitat de Leicester

INTRODUCCIÓ: PANORÀMICA DE LA SITUACIÓ ACTUAL

L'assaig en català ha tingut habitualment autors de pes que l'han fet comparable al de qualsevol altra literatura. És un gènere de prestigi i qualitats reconegudes dins la nostra cultura i, actualment, travessa un moment particularment interessant, amb un mostrari divers d'obres significatives i noms que, en alguns casos, arriben a públics amplis. A pesar d'això, l'assaig científic ha tendit sempre a ocupar un espai menor dins el gènere en català, en part degut a les seves peculiaritats híbrides, que desgranarem a continuació.

Possiblement un dels motius d'aquest dèficit històric és, també, que l'interès social per la ciència al nostre país està menys estès que en altres cultures, com per exemple l'anglosaxona, que és d'on ens arriben la majoria de referents. Això fa que hi hagi menys demanda i que, a la vegada, menys autors facin l'esforç de dedicar-s'hi. Les barreres que hem alçat entre disciplines, que dificulten que els professionals de les ciències utilitzin la literatura com a mitjà per difondre les seves idees o que els humanistes s'atreveixin a utilitzar les eines científiques en les seves disquisicions, són un altre factor negatiu que cal tenir en compte, ja que afecta particularment l'assaig científic, a diferència del d'altres àmbits.

Malgrat tot, sembla que estem endinsant-nos en un cert punt d'inflexió, perquè un nombre de científics lletraferits s'han animat en els darrers anys a fer divulgació en català, engruixint així un planter tradicionalment minso en aquesta variant de l'assaig científic, i, per altra banda, professionals d'altres disciplines comencen a incorporar la ciència als seus assaigs. És possible que la visibilització que han tingut

els professionals de les ciències de la salut i camps derivats durant la pandèmia de la COVID-19 contribueixi encara més a revertir la tendència anterior i influeixi positivament tant en la producció com en el consum de llibres de divulgació o de tema científic.

Per analitzar l'estat actual de la divulgació científica en català i predir com pot ser la seva evolució en els propers anys, en aquestes planes en repassarem breument el present i el possible futur, posant-los en context amb el que està passant en altres cultures. Però, abans, caldrà discutir els límits del concepte, que en el cas de l'assaig científic són encara més nebulosos que en el d'altres temàtiques.

CAP A UNA DEFINICIÓ UNIVERSAL D'ASSAIG

Un dels primers problemes a l'hora de parlar d'assaig és definir-lo. Tot i que pot ser relativament fàcil categoritzar un text com a assaig d'una manera purament intuïtiva, no és tan senzill decidir què no ho és. Com dèiem, aquesta és una dificultat que s'accentua particularment quan parlem d'assaig científic, un gènere que, per necessitat, és de naturalesa eminentment mestissa, com veurem en el proper apartat, cosa que complica de forma important trobar-ne els marges.

Hi ha dues grans aproximacions a la definició generalista d'assaig: l'una es basa en la forma i l'altra més en el contingut. Segons la primera, un assaig seria sobretot un text de no-ficció que té per objectiu discutir una tesi. Malgrat les semblances aparents, estaria contraposat al text dirigit estrictament a professionals per desenvolupar una teoria, que normalment pren forma de comunicació en una revista especialitzada (i, més rarament, de llibre de text) i està sotmès a una sèrie de mètriques i rigideses pròpies del món acadèmic. Aquest tipus de text no sol sortir d'entorns professionals, mentre que l'assaig pròpiament dit es publicaria sobretot en format de llibre, a través d'editorials especialitzades (o editorials generalistes amb un segell separat pel tema), amb la idea d'estar obert a tothom. Tot i això, és cert que l'assaig no ha de tenir necessàriament vocació d'arribar al gran públic, malgrat que, en principi, tampoc el defuig.

La definició basada en el contingut és més vaga i, precisament per això, més generosa: des d'aquest punt de vista, seria assaig qualsevol text que ens faci pensar, que plantegi una sèrie d'idees i les desenvolupi, amb l'objectiu d'incloure el lector en l'anàlisi i transmetre-li la nostra opinió sobre un tema. El perill d'aquesta visió expansiva és que obre la porta a incloure-hi texts de tota mena, fins i tot de ficció i, per tant, alguns poden considerar que dilueix la importància del concepte original. Veurem més endavant que aquest debat és especialment rellevant en el camp de l'assaig científic, que sol estendre els seus tentacles cap a tota mena de gèneres paral·lels.

Com a derivada d'aquesta classificació basada en el contingut, encara hi hauria una tercera manera de definir l'assaig: segons el públic al qual va dirigit. Un nivell superior podria ser, segons això, el text purament acadèmic, destinat a professionals, que abans no havíem considerat pròpiament com un assaig. El nivell intermedi seria el text per a lectors als quals se'ls pressuposa un cert coneixement previ sobre el tema i una educació universitària o de nivell similar, encara que no siguin especialistes de l'àmbit. Finalment, el tercer nivell seria el públic general, el qual necessita que la dificultat dels conceptes s'adapti a una expertesa suposada mínima sobre els temes d'estudi.

Aquesta mena d'assaig entraria més en el que es coneix com a divulgació, que es podria discutir si mereix ser classificat com a assaig o no (en el cas de l'assaig científic, veurem que és el format més habitual). Sent puristes amb aquesta classificació, es podria argumentar que només el segon dels supòsits (el text dirigit a un lector amb coneixements) encaixa amb la definició més tradicional d'assaig, mentre que els altres dos n'haurien de quedar exclosos seguint els criteris que s'han mencionat abans, el primer (el text acadèmic per a professionals) per massa elevat i el tercer (la divulgació per a tots els públics) per massa simplificat.

EXISTEIX L'ASSAIG CIENTÍFIC?

Aquestes consideracions prèvies són importants perquè, vist tot això, ens podríem arribar a preguntar si l'assaig científic s'adapta a cap

d'aquestes definicions i, per tant, si realment existeix com a entitat independent. Donades les seves característiques diferencials, és poc probable que gaires exemples encaixin còmodament en els conceptes més purs de l'assaig, tal com s'entén en altres àrees del coneixement. Veurem a continuació que el fet que sigui majoritàriament híbrid contamina qualsevol classificació que en vulguem fer però, a la vegada, el defineix i separa dels altres tipus d'assaig. Així doncs, només ens podem permetre parlar d'assaig científic si no som restrictius amb la definició i obrim les portes a barreges que potser ni tan sols consideràriem en altres àmbits. Repassem, doncs, els principals tipus d'assaig científic segons aquest criteri.

Ja hem dit abans que la forma més habitual del que podríem considerar assaig científic és la divulgació. No està dirigida a especialistes i normalment és més factual que discursiva, la qual cosa l'allunya força de la definició més clàssica d'assaig. També té en contra que ha de ser principalment objectiva, a diferència de la subjectivitat que se li assumeix a un text que vol fer arribar una opinió i la tesi corresponent a una audiència, per tal d'influir-la en com hauria de pensar sobre un tema. Efectivament, l'assaig té sovint un component de proselitisme que en la bona divulgació s'ha de substituir per pura instrucció, ja que aquí es persegueix sobretot l'objectiu d'educar, i no tant el d'influenciar. Actualment, la divulgació científica és un camp força prolífic arreu del món, i la literatura catalana també té un conjunt de divulgadors habituals que fan créixer el corpus propi a una velocitat lenta però constant.

Una altra varietat comuna d'assaig científic és el que es barreja amb l'històric. En aquest cas, se sol aprofitar un esdeveniment rellevant que tingui relació amb la ciència per fer a la vegada un retrat d'un moment històric, que sovint és el que queda en primer pla, i de les implicacions que ha tingut l'avenç científic que s'hi relaciona. També es pot ser més ambiciós i repassar franges àmplies de la història de la humanitat (cronològicament o, per exemple, centrant-se en grans revolucions) observades sota el prisma de la ciència. Entrarien també en aquest grup els assajos que, en forma de biografia d'un personatge científic rellevant, aprofiten per anar més enllà i expliquen les seves tesis principals o les utilitzen per fer arribar un missatge al lector.

La tercera forma habitual de l'assaig científic és la d'arrel personal, que utilitza un format de dietari o de memòries per parlar de ciència. En aquest cas, l'autor sol ser un científic que repassa la seva carrera professional a la vegada que fa un recorregut per una part de la seva biografia, mentre arriba a conclusions i exposa teories relacionades amb els avenços científics en els quals ha participat, com es faria en qualsevol assaig. Potser dubtaríem d'incloure el relat autobiogràfic en la categoria d'assaig en altres camps, i és lícit preguntar-se també si tots mereixen aquesta etiqueta quan ens referim a la ciència. Però una gran part d'autobiografies tenen la intenció, més evident o més soterrada, de transmetre les idees vitals del protagonista als lectors, per tant poden creuar amb gran mesura la línia de l'assaig. Després veurem exemples de llibres científics autobiogràfics que quadren bé amb aquest criteri.

Aquestes tres categories, i altres que se'ls podrien afegir, demostren bé el que dèiem abans: l'assaig científic rarament és pur, perquè normalment es presenta fortament associat a altres gèneres independents (divulgació, història, memòries). També veiem que tots tres són formats molt dirigits al gran públic, fins i tot en alguns casos amb clara vocació de *best-seller*, i que, per tant, necessàriament seran més superficials que els assajos més majoritaris en altres camps. En aquest sentit, el principal perill és caure en el terreny de l'autoajuda, com es pot veure a vegades quan científics (sobretot de l'àmbit mèdic) amb una certa reputació publiquen llibres sobre temes que es poden vendre al públic fàcilment com a manuals per a viure més o millor. Encara que l'objectiu inicial sigui divulgatiu, el màrqueting editorial o el format que li donen col·laboradors d'àmbits més periodístics poden acabar distorsionant-ne el resultat, i per tant hauríem d'intentar evitar qualificar d'assaig aquestes obres.

Per acabar, cal tenir present que una forma més pura de l'assaig científic, que se centri a desenvolupar una tesi usant el raonament científic però sense ser un text de producció acadèmica, és més difícil de trobar, però malgrat tot també existeix. Això sí: els exemples d'aquesta mena semblen pràcticament excepcions i, fins i tot, es podria aduir que en aquest cas la hibridació és amb l'assaig filosòfic.

Totes aquestes consideracions ens remetent al títol d'aquest apartat, perquè és fàcil plantejar-se llavors si existeix realment l'as-

saig científic com a concepte independent que sigui capaç de sobreviure sense cap crossa, com ho fan els altres. Per altra banda, podria semblar excessiu negar-li una etiqueta a un gènere que està ben representat a les lleixes de llibreries i biblioteques i que té una llarga tradició històrica arreu del món. Per al propòsit d'aquesta anàlisi, continuarem partint del punt de vista que l'assaig científic és peculiar però ben real.

ALGUNS EXEMPLES RELLEVANTS D'ASSAIG CIENTÍFIC NACIONAL I INTERNACIONAL

Donat el poc gruix que té encara l'assaig científic en català, començarem considerant primer alguns exemples de rellevància internacional en cadascun dels grups de la classificació anterior i mencionarem després els seus possibles equivalents en la nostra literatura, quan n'hi hagi.

Un dels primers llibres moderns de contingut científic que va tenir un èxit internacional aclaparador, amb més de vint-i-cinc milions d'exemplars venuts, va ser la *A Brief History of Time* (HAWKING 1988), possiblement un dels llibres més comprats i menys llegits de les darreres dècades. Això és degut al fet que, malgrat haver estat escrit amb vocació divulgadora, el nivell final és massa elevat per al lector mitjà al qual se suposa que va dirigit. És, doncs, un exemple fallit de divulgació, però, paradoxalment, també un dels primers llibres històricament importants d'aquest tipus d'assaig científic, tot i ser més proper al resum orientat a professionals. L'autor intenta defugir el format de text acadèmic per presentar una sèrie de conceptes científics al voltant del temps, l'espai i la composició de l'univers que haurien d'acostar un camp complex de la física a la població que no en té ni tan sols coneixements bàsics, tal com manen les bases de la divulgació. Són temes que, formalment, entronquen d'alguna manera amb grans preguntes que s'ha fet la filosofia sobre els orígens tant dels humans com de tot el que ens envolta i, per tant, encaixen bé amb un concepte més clàssic d'assaig. Independentment del seu èxit real o econòmic, és un llibre que té el mèrit d'haver eixamplat la base de la divulgació científic

fica, i per això val la pena mencionar-lo com a representant d'aquest tipus d'assaig.

Un equivalent modern, potser més escorat cap a l'assaig sociològic que cap a la divulgació estricta, és *Sapiens* (i les seves seqüeles) (HARARI 2011), un text que barreja ciència i història per parlar del que defineix la humanitat. L'autor hi fa un esforç per unir ciències socials i naturals (malgrat les mancances que demostra en els aspectes més allunyats de la seva formació professional), la qual cosa és poc habitual en l'assaig científic. Sigui per l'ambició del tema o per com és el tractament de l'autor, ha estat un dels llibres de no-ficció més populars de la darrera dècada. Es podria incloure en el grup d'assaig científic de divulgació, però també en el de component històric, tot i que d'aquests darrers n'hi ha exemples recents més clars.

Per exemple, *The Immortal Life of Henrietta Lacks* (SKLOOT 2010), seria un bon exponent de l'assaig científicohistòric. El llibre descriu el desenvolupament d'una eina essencial per a la recerca biomèdica, les cèl·lules HeLa, en el context social, ètic i legal de com van ser aconseguides. Aquest és un altre exemple de llibre de no-ficció de gran èxit que, en aquest cas, utilitza un fet històric poc conegut per reivindicar els drets de les minories ètniques i les dones, i denunciar a la vegada l'abús que n'ha fet sempre el poder. Es podria considerar que aquí la ciència acaba ocupant un segon pla davant del periodisme d'investigació i de denúncia (i fins i tot la biografia), però cal tenir present que el llibre aconsegueix també divulgar amb èxit una tècnica científica important com és l'establiment de línies de cultiu cel·lular a partir de mostres d'un càncer, que és la clau de la majoria d'avenços que s'han fet en oncologia des de mitjan segle xx. A més, tangencialment, toca temes com la immortalitat, més propis d'un assaig que de la divulgació informativa, demostrant un cop més com de difuses són les línies divisòries entre gèneres i subgèneres.

Un altre exemple en aquesta línia de divulgació a partir de la història seria *The Emperor of All Maladies* (MUKHERJEE 2010), que també parla del càncer, però fent un recorregut per diferents eres temporals. Del mateix autor podríem fer servir *The Gene* (2016) com a exemple d'assaig científic, també amb component històric i biogràfic, però aquí ja incorporant també elements autobiogràfics. Aquesta variant

del gènere, la que barreja el component personal amb el científic, ha estat especialment treballada per metges, que per la seva feina solen tenir anècdotes narrativament més atractives que les dels científics de laboratori. Tots els llibres del neuròleg Oliver Sacks, per exemple, es podrien incloure en aquest grup. Sacks és un dels màxims exponents de l'assaig científic autobiogràfic, amb èxit tant de crítica com de públic. Últimament, han tingut molt ressò llibres similars d'altres àmbits de la medicina, com *This is Going to Hurt* (KAY 2017) or *Do No Harm* (MARSH 2014), en els quals les experiències personals de metges també serveixen de fil conductor per fer assaigs sobre la malaltia o sobre l'estat del sistema sanitari públic. L'empatia que genera compartir històries personals o properes, normalment dramàtiques però a vegades també humorístiques, ha demostrat ser una bona manera d'arribar al gran públic.

Desgraciadament, en castellà i en català no hi ha gaires exemples destacables de cap d'aquestes varietats d'assaig científic que hem mencionat fins ara. Malgrat que Ramón y Cajal va ser un dels primers autors a barrejar biografia, ciència i assaig, en llibres molt populars en el seu moment com *Charlas de café* (en format d'aforismes, el 1921) o *El mundo visto a los ochenta años* (més proper a la biografia, el 1934), no hi ha hagut una tradició prou continuada que hagi impregnat per proximitat la literatura catalana. Els llibres que podríem citar són pocs i, curiosament, a vegades inspirats en el Nobel espanyol, com és el cas del recent *Cartas a un joven investigador* (ESTELLER 2022), que beu d'un assaig cajalià com *Reglas y consejos sobre investigación científica* (1897) i adopta el format epistolar (i a la vegada autobiogràfic i amb un plantejament bàsic de ficció) per fer un assaig sobre el món de la recerca biomèdica. També cabria en aquest apartat *Ramón y Cajal, ara i aquí* (MACIP 2016), un llibre que barreja la biografia i l'autobiografia per tractar diversos temes científics i socials. Finalment, un cas a part és *La ciència en la literatura* (DURAN 2015), un assaig que fa servir la història per parlar de la influència entre els dos camps nomenats al títol en un exercici d'hibridació força únic.

Sí que hi ha hagut més representació catalana en l'assaig científic de modalitat divulgativa, sobretot a partir del segle XXI, en paral·lel a l'auge que ha experimentat aquest subgènere internacionalment. Hi ha

hagut nombrosos exemples que han tingut certa repercussió, alguns de temes actuals, altres de més humorístics, altres sobre temes científics més clàssics. Podríem afirmar que aquest, el divulgatiu, és actualment també la forma més comuna d'assaig científic en la majoria de llengües i només cal repassar la secció de llibres científics de qualsevol llibreria per veure'n abundants exemples. Però si bé en altres països es poden trobar ocasionalment assajos divulgatius a les llistes de llibres més venuts, això encara no succeeix a Catalunya, potser pel que deïem de la manca d'interès social de base sobre el tema.

Com hem assenyalat abans, menys comú, en qualsevol llengua, és l'assaig científic pur, el que no recolza sobre cap dels gèneres independents que hem citat fins ara. Un autor que es podria considerar que va obrir camí en aquest àmbit seria Bertrand Russell, que en la seva obra té nombrosos textos filosòfics, alguns també d'arrel biogràfica, i que utilitza sovint en els seus assajos la ciència per dirigir els seus raonaments. Sense anar més lluny, el reconegut *The Problems of Philosophy* (1912) seria un exemple d'aplicació dels principis científics per criticar el que ell considera errors metodològics de la filosofia.

En català, podríem citar en aquest àmbit obres com *Lliçons d'una pandèmia* (MACIP 2021), un assaig que analitza la resposta a un problema global de salut pública, o *Què ens fa humans?* (MACIP 2022), on, seguint el mestratge de Russell, es fa servir el raonament científic per intentar respondre preguntes filosòfiques. Des del costat de les humanitats, Sebastià Serrano també ha contribuït a aquest assaig que uneix ciències i lletres amb llibres com *El regal de la lectura* (2022), en el qual fa un elogi del fet de llegir a partir d'un cas clínic real i les seves implicacions científiques. Però, en tot cas, assajos com aquests continuen sent especialment rars en la nostra literatura.

L'ASSAIG CIENTÍFIC DE FICCIÓ

Com hem dit al principi quan hem parlat de definicions, caldria debatre si considerem que els textos de ficció tenen en algun moment el dret a anomenar-se assaigs, perquè ara veurem que és especialment rellevant quan parlem d'assaig científic. Si creiem que no, no ens que-

darà més remei que fer algunes excepcions. La més òbvia en el camp de l'assaig en general serien els llibres de Plató, presentats normalment com un diàleg protagonitzat per un mestre (real o de ficció, en aquest cas no és el punt més rellevant) que viu una sèrie de situacions fictícies amb els seus deixebles, dissenyades per posar sobre la taula els temes filosòfics que vol tractar l'assaig. Plató i Xenofont, els deixebles literàriament més prolífics de Sòcrates, són, doncs, pioners a usar la ficció com a mecanisme vertebrador d'un assaig. És lícit continuar usant aquest recurs?

En el camp de l'assaig científic contemporani, per exemple, jo mateix he usat recentment el recurs del diàleg socràtic entre dos personatges de ficció en un assaig sobre bioètica que té un format purament narratiu. I, anteriorment, havia utilitzat històries de ficció per introduir temes també de bioètica, que eren analitzats a fons a cada capítol després d'aquesta presentació en format de fals cas-estudi. Aquest segon cas potser és menys extrem perquè la narració és només un dels recursos usats i no ocupa ni un 25 % del total del text, però el primer llibre citat es podria classificar perfectament de ficció, malgrat que l'objectiu és analitzar temes candents d'ètica relacionats amb els avenços científics, presentant els dos costats del debat i defugint tant com sigui possible l'enfocament divulgatiu. Podem anomenar-lo pròpiament assaig?

No són exemples aïllats quan parlem d'assaig científic, perquè aquest gènere té la peculiaritat de prestar-se especialment bé al tractament de ficció. De fet, des del principi de la literatura, s'ha utilitzat el format de la ciència-ficció per analitzar problemes sociològics i filosòfics del present, presentant el text eminentment com una narració però mantenint, de fons, un objectiu similar al de l'assaig. Faria això, doncs, que en la ciència existís l'assaig en format de ficció, independentment de la decisió que prenguem a l'hora de delimitar altres tipus d'assaig?

Considerem alguns exemples clàssics. *1984* es podria veure com un gran assaig sobre les societats absolutistes i el gir que Europa estava fent cap a aquesta banda a mitjan segle xx a partir d'una òptica científica (com deshumanitzen els avenços tecnològics). Sense deixar Orwell, *Animal Farm: A Fair Story* utilitza el format de faula fantàstica per

parlar de temes similars. *Brave new world* de Huxley seria un altre exemple conegut de «novel·la d'idees» de base científica que podria creuar la frontera cap a l'assaig si ens fixem en l'ambició dels seus plantejaments. Més recentment, com classificaríem *l'Ensaio sobre a cegueira* de Saramago, que malgrat ser una novel·la de ciència-ficció és un assaig ferotge de la societat actual, i així ho vol deixar clar ja des de la mateixa metàfora del títol?

Si acceptem aquests casos com a norma més que com a excepcions i continuem sent generosos amb la definició d'assaig, hauríem llavors d'incloure també alguns grans treballs realitzats en format còmic, com *V for Vendetta* (1982-1989) o *Watchmen* (1986-1987), ambdós escrits per Alan Moore, que són en el fons estudis sobre la humanitat i les seves febleses, disfressats de tebeo de superherois. Si afegir aquestes novel·les gràfiques a la categoria d'assaig pot semblar poc ortodox, què hem de fet amb l'adaptació al còmic de *Sapiens*? No és un còmic de ficció, com els altres dos exemples, però sí que hi comparteix que el vehicle de transmissió del missatge són les imatges més que no pas el text. Hem de concloure, llavors, que per a la definició d'assaig és més important el contingut que el mitjà que usem per transmetre'l? O hem d'adoptar una postura més purista?

És cert que, si obrim tant el focus per admetre en el grup de l'assaig qualsevol llibre, en el format que sigui, amb ambició de plantejar i discutir una sèrie d'idees més o menys «profundes», correm el risc de diluir-ne l'impacte i acabar omplint a vessar la categoria. Però si acceptéssim aquesta visió, ni que fos només per a l'assaig científic, en català tindríem bons exemples de l'ús de la ciència-ficció per parlar de temes socialment rellevants, des del fundacional *Homes artificials* (PUJULÀ 1912), considerada la primera novel·la del gènere publicada en la nostra llengua, fins al díptic recent *Fills de la setena onada* (MACIP 2018), ambdós centrats a discutir la idea dels posthumans (en el primer cas, molt abans que naixés el concepte) i el següent pas evolutiu de la humanitat, temes ben propis de l'assaig científic. També n'és un exemple recent el premi Proa de novel·la del 2022, *Mater* (DOMÍNGUEZ 2022), que l'autor mateix deia que gira al voltant de la pregunta què ens fa humans (SERRA 2022), precisament igual que l'assaig del mateix títol (MACIP 2022) que hem citat abans.

Anant més lluny en aquesta direcció, podríem considerar fins i tot que el primer text narratiu que ha sobreviscut, el poema sumeri de l'èpica de Guilgameix, ja és una mena d'assaig primitiu sobre la mortalitat i l'impacte que té en l'ésser humà, disfressat d'història fantàstica de superherois que busquen la vida eterna. Caldria discutir, naturalment, si cap d'aquestes obres de ficció que he mencionat compleix els objectius propis de l'assaig, o simplement n'aprofiten algunes característiques per a trobar un nou híbrid amb objectius purament narratius, sense l'entitat suficient per ser incloses en cap altra categoria. Sigui com sigui, hi ha diverses maneres d'incorporar la ficció en l'assaig científic, com hem vist, i potser les menys extremes mereixen ser considerades com a recursos acceptables per al gènere, sense que això vulgui dir que tot serveixi.

ASSAIG I LITERATURA INFANTIL

Un últim punt que cal considerar seria si cal incloure sota l'epígraf d'assaig la literatura infantil de divulgació científica. A primera vista, això pot semblar excessivament generós, donat el públic a qui van destinats aquests llibres i el format que tenen, però també s'ha de tenir present que el seu objectiu no és gaire diferent del de la divulgació per a adults. En aquest sentit, podríem pensar que té dret a ser considerada al mateix nivell. A més, sovint les obres per a infants tenen un contingut més subjectiu que la divulgació adulta, subratllant la intenció de l'autor de fer arribar un missatge al lector, en forma de moral o ensenyança. Això potser els acostaria encara més a la idea d'assaig.

La divulgació científica infantil, la considerem assaig o no, és un gènere força prolífic, del qual a les llibreries se'n poden trobar abundants exemples (sobretot internacionals, però també alguns d'origen català). Sol prendre forma de petita enciclopèdia, de llibre-joc, de biografia o d'història de ficció, de manera similar a com ho fa la dels adults, però, en canvi, la principal diferència és que es basa normalment més en l'element visual, mantenint el text al mínim. Per a alguns, això la desqualificaria directament no tan sols com a assaig, sinó probablement també com a literatura, cosa que ens retorna al debat que

hem iniciat quan hem parlat de còmics i novella gràfica. Si, com hem fet llavors, utilitzem la definició d'assaig que se centra en el contingut, la decisió no és tan clara, encara que el *target* sigui necessàriament més baix (caldría incloure llavors un quart nivell d'audiència a la classificació, per sota del públic general).

Independentment de si la seva vàlua intrínseca el fa mereixedor de la categoria d'assaig, el llibre de divulgació científica per a nens pot ser una porta d'entrada de nous lectors a l'assaig que consumiran quan siguin adults, i ja només per aquest fet mereix una consideració especial.

CONCLUSIONS

L'any 1959, C. P. Snow va fer una conferència a Cambridge, poc després publicada en un llibre, en la qual es queixava del que considerava una divisió artificial entre ciències i lletres. Segons Snow, aquest era un mal propi del segle xx que ens estava limitant les opcions i fent-nos «més ignorants del que caldría». Efectivament, ciències i lletres han treballat juntes des del naixement de la cultura, i així s'havien mantingut durant molts segles. Només cal recordar que els grans savis grecs eren, a la vegada, filòsofs i científics, com també eren bons científics alguns artistes del renaixement. La progressiva especialització de la ciència, sobretot en les últimes dècades, ha fet que sigui més difícil avui dia sortir d'una àrea relativament petita d'expertesa, amb la qual cosa s'han creat compartiments estancs que dificulten l'avançament de la cultura humana en conjunt. Pocs científics se senten còmodes fora del seu racó de coneixement i, el que és encara més perillós, gairebé cap humanista gosa endinsar-se en unes aigües científiques que li semblen massa profundes. Casos com *Sapiens* o *Què ens fa humans?*, on interaccionen tots dos àmbits, són encara excepcions en el panorama de l'assaig.

Aquest estat cada cop més fragmentari de la cultura influeix en la qualitat i la quantitat de l'assaig científic, ja que un científic sense qualitats literàries i humanistes serà incapaç d'expressar les seves tesis de manera competent en format assaig, de la mateixa manera que un humanista sense prou coneixements científics no podrà fer un text prou

rellevant en aquesta àrea si vol arribar al fons de preguntes difícils de respondre. La principal dificultat, doncs, és trobar autors prou capacitats per fer avançar el gènere cap a noves fronteres, tant a escala nacional com internacional.

És per això que, en el futur, el que anomenem assaig científic sembla que continuarà sent, per desgràcia, majoritàriament híbrid, orientat cap a un públic generalista i amb poques ganes de córrer riscos, tal com hem vist en els exemples exposats en aquest text. Per això, definir-lo com a tal continuarà sent tant complex com fins ara. És poc probable que les seves fronteres es concretin millor al llarg dels propers anys, per tant continuarem tenint problemes per decidir què és un assaig científic o, fins i tot, si és un gènere que mereix una etiqueta pròpia.

Seguirem trobant grans llibres de divulgació, això sí, que potser seran els que més mereixeran l'etiqueta d'assaig, al costat de memòries i rondalles històriques que atrauran segurament una audiència més àmplia a costa de perdre part de la seva essència. És molt probable que algun d'aquests llibres vagi apareixent a les llistes dels més venuts, si més no en altres països. En canvi, els llibres que utilitzin la ciència per respondre preguntes humanistes, com feia Russell o com he gosat fer jo mateix, que al meu parer haurien de ser el cos principal de l'assaig científic, continuaran sent, amb tota probabilitat, anecdòtics, i passaran majoritàriament desapercebuts tant al lector generalista com al lector més acadèmic, que no està acostumat a esperar aquest tipus de llibre sota aquesta etiqueta.

En català és poc probable que la producció augmenti en envergadura, donat que la demanda lectora segueix sent menor que en altres llengües. En aquest camp, continuarem sent una cultura que importa èxits i que pràcticament no n'exporta (malgrat que hi ha divulgadors de qualitat suficient per competir internacionalment i pensadors de pes que podrien causar un gran impacte combinant ciència i humanisme). Això no és gaire diferent del que passa en altres àmbits literaris i que és conseqüència, sobretot, de no tenir suport estatal per a la difusió de la nostra cultura. És, per tant, un problema de solució difícil.

Podríem concloure, doncs, que l'assaig científic català, tal com s'ha definit aquí, té una salut feble, comparant-lo tant amb altres tipus d'assaig com amb els assaigs científics en altres llengües, però que en

principi no hem de témer per la seva supervivència, a curt i mitjà termini. Considerant el planter d'autors actuals, és molt possible que es continuï produint llibres d'una qualitat comparable a la d'altres cultures, malgrat que aquest fet passi desapercebut més enllà de les nostres fronteres. Potser en el futur s'aconseguirà ser prou transversal, en el moment en què humanitats i ciències s'uneixin més, per fer el pas definitiu i convertir-se en equiparable al que es produeix en altres àmbits. Aquest és el veritable repte de l'assaig científic en l'àmbit internacional si vol deixar de ser considerat la ventafocs del gènere.

BIBLIOGRAFIA

- DOMÍNGUEZ (2022): Martí Domínguez, *Mater*, Barcelona: Proa.
- DURAN (2015): Xavier Duran, *La ciència en la literatura. Un viatge per la història de la ciència vista per escriptors de tots els temps*, Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona.
- ESTELLER (2022): Manel Esteller, *Cartes a un jove investigador*, Barcelona: La Magrana.
- HARARI (2011): Yuval N. Harari, *Sapiens: A Brief History of Humankind*, Londres: Random House.
- HARARI, VANDERMEULEN i CASANAVE (2020): Yuval N. Harari, David Vandermeulen i Daniel Casanave, *Sapiens: A Graphic History*, Londres: Jonathan Cape.
- HAWKING (1988): Stephen Hawking, *A Brief History of Time*, Nova York: Bantam Dell Publishing Group.
- HUXLEY (1932): Aldous Huxley, *Brave new world*, Londres: Chatto & Windus.
- KAY (2017): Adam Kay, *This is Going to Hurt: Secret Diaries of a Junior Doctor*, Londres: Picador.
- MACIP (2016): Salvador Macip, *Ramón y Cajal, ara i aquí*, Barcelona: Angle.
- MACIP (2018): Salvador Macip, *Fills de la setena onada*, Barcelona: Fanbooks.
- MACIP (2019): Salvador Macip, *Tots els símbols de la por*, Barcelona: Fanbooks.
- MACIP (2021): Salvador Macip, *Lliçons d'una pandèmia. Idees per fer front als reptes de salut planetària*, Barcelona: Anagrama.
- MACIP (2022): Salvador Macip, *Què ens fa humans? Notes per a un biohumanisme racionalista*, Barcelona: Arcàdia.

- MACIP i WILLMOTT (2014): Salvador Macip i C. Willmott, *Jugar a ser déus. Els dilemes morals de la ciència*, Alzira: Bromera.
- MACIP i WILLMOTT (2020): Salvador Macip i Chris Willmott, *Viurem per sempre? Com la biomedicina ens està canviant la vida*, Vic: Eumo.
- MARSH (2014): Henry Marsh, *Do No Harm: Stories of Life, Death, and Brain Surgery*, London: Weidenfeld & Nicolson.
- MOORE i GIBBONS (1986-1987): Alan Moore i David Gibbons, *Watchmen*, Londres: DC Comics.
- MOORE i LLOYD (1982-1989): Alan Moore i David Lloyd, *V for Vendetta*, Londres: Vertigo Comics.
- MUKHERJEE (2010): Siddhartha Mukherjee, *The Emperor of All Maladies*, Londres: Scribner.
- MUKHERJEE (2016): Siddhartha Mukherjee, *The Gene: An Intimate History*, Londres: Scribner.
- ORWELL (1945): George Orwell, *Animal Farm: A Fair Story*, Londres: Secker and Warburg.
- ORWELL (1949): George Orwell, *Nineteen Eighty-Four*, Londres: Secker & Warburg.
- PUJULÀ (1912): Frederic Pujulà, *Homes artificials*, Barcelona: Joventut.
- RAMÓN Y CAJAL (1897): Santiago Ramón y Cajal, *Reglas y consejos sobre investigación científica*.
- RAMÓN Y CAJAL (1921): Santiago Ramón y Cajal, *Charlas de café*.
- RAMÓN Y CAJAL (1934): Santiago Ramón y Cajal, *El mundo visto a los ochenta años. Impresiones de un arteriosclerótico*.
- RUSSELL (1912): Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy*, Londres: Williams and Norgate.
- RUSSELL (1959): Bertrand Russell, *My Philosophical Development*, Londres: George Allen and Unwin.
- SARAMAGO (1995): José Saramago, *Ensaio sobre a cegueira*, Lisboa: Caminho.
- SERRA (2022): Montserrat Serra, «Martí Domínguez guanya el premi Proa amb *Mater*, una novel·la sobre biogenètica i maternitat», *Vilaweb* (8 novembre).
- SERRANO (2022): Sebastià Serrano, *El regal de la lectura: què passa al nostre cervell quan llegim?* Barcelona: Ara.
- SKLOOT (2010): Rebecca Skloot, *The Immortal Life of Henrietta Lacks*, Nova York: Crown.
- SNOW (1959): C. P. Snow, *The Two Cultures and the Scientific Revolution*, Oxford: Oxford University Press.

L'ASSAIG A L'ÈPOCA VIRTUAL: PROVATURA DE DIAGNÒSTIC

JOSEP MENGUAL
Negritas y cursivas

Per esbossar un panorama de la presència editorial de l'assaig en català, és necessari constatar primer que no hi ha una idea prou àmpliament compartida i precisa de què és «assaig», més enllà de servir per excloure el gènere líric i la literatura de ficció. És probable que l'origen del problema consisteixi en el fet que la terminologia acadèmica i la gremial no coincideixen, a banda que la pròpia naturalesa del gènere, com ho palesen els estudis acadèmics, és tant o més dúctil i esmunyedissa que la novel·la. En termes generals, en el sector editorial és més freqüent discriminar entre *fiction* i *non-fiction*, una distinció més inequívoca que ha passat a formar part tant del llenguatge periodístic com del més col·loquial, si bé la no-ficció abraça tant dietaris com llibres d'autoajuda i receptaris de cuina, tant memòries com manuals universitaris i reculls d'articles periodístics, diccionaris i obres de referència.

Un inconvenient afegit és que el terme assaig com a gènere literari es creua amb d'altres no prou consensuats com «voluntat d'estil», problemàtic perquè recorre a la intenció de l'autor en lloc d'allò que ha aconseguit i forma inequívocament part del text o a la manera com és rebut pels lectors. Fins i tot l'afegit de «literari» pot resultar conflictiu: en la poesia i la novel·la sembla ser-hi un component intrínsec —si bé s'ha contraposat a «novel·la de gènere»—, però en la biografia, per exemple, no. Tampoc fins ara resulta evident que cap institució (ni l'acadèmia, ni la crítica literària periodística, i molt menys el sector editorial) hagi reeixit a l'hora d'aconseguir prou legitimitat i consens per discriminar què és i què no és literari atenent únicament al text. Així doncs, com ha dit Mercè Picornell, «hi ha llibres de no-ficció que no admetríem com a assaig, no tant per raons textuals sinó pragmàtiques i socials» (SOPENA 2022: 3).

Donada aquesta dificultat inicial, ens limitarem a centrar-nos en un determinat territori de la no-ficció: tota la parcel·la de l'escriptura o literatura del jo (diaris, llibres de viatge, epistolaris, biografies, memòries, dietaris) i, en menor mesura, els textos acadèmics i divulgatius sobre humanitats en un sentit ampli, donat que és obvi que a l'hora de triar un tema en aquest darrer àmbit de coneixement tant l'autor com l'editor estan llançant una proposta personal per al debat o, com a mínim, considerant que el que presenten és un tema pertinent en un context precís. En canvi, sense espai per justificar-ho amb prou deteniment, deixarem fora les antologies, tant de narrativa com de poesia, per bé que sovint tenen el mateix o fins i tot un major component de subjectivitat que, per exemple, una interpretació de la història d'Europa.

Així com des del moment en què es va generalitzar la digitalització i l'ús d'internet tant els diccionaris com les enciclopèdies no van tardar gaire a desaparèixer gairebé del tot de les llibreries, el tipus de llibres fins aquí descrits semblaven també candidats idonis a quedar confinats a la publicació electrònica. Un dels principals avantatges que el sector editorial va detectar en l'edició electrònica va ser precisament la possibilitat de publicar aquells textos molt especialitzats, en especial monografies, que ni tan sols els que fins llavors havien estat els seus canalitzadors habituals —és a dir, les editorials universitàries— estaven en condicions econòmiques de finançar (CHARTIER 2021: 175). Partint de la idea que les formes que adopta un text exerceixen un efecte en el seu sentit, Donald McKenzie (1986) ens adverteix, però, que el llibre electrònic estableix una relació nova entre demostració i fonts, presentació de l'argumentació i els criteris de la prova, i ho considera conseqüència, al cap i a la fi, de la immaterialitat del text digital. I això tindrà sens dubte conseqüències en la recepció de qualsevol tipus de text de caràcter argumentatiu, com és el cas de l'assaig (CHARTIER 2018).

El pas progressiu de les revistes especialitzades a formats digitals i a disposició dels lectors en repositoris corrobora aquesta tendència, on —en el millor dels casos— es manté un procés de filtratge dels textos rigorós i una edició professional, però s'eliminen els costos d'impressió i de distribució. En contrapartida, el discurs creat per la

reunió articulada d'una sèrie de textos en un número de revista queda del tot desballestat o simplement es perd quan el que fa el lector és triar entre diversos números de diferents revistes aquells articles que creu que satisfaran els seus interessos o necessitats. Dit en altres paraules: es perd bona part de la feina de construcció de sentit duta a terme pels editors de la revista en qüestió, que a més sovint han creat una marca o una identitat de la revista que amb aquesta pràctica lectora queda també desdibuixada.

Pel que fa als autors potencials de la mena de textos que ens ocupa, en el segle XXI se'ls ha obert un ampli ventall de possibilitats per ser llegits a mesura que n'ha anat creixent i estenent-se l'accés a internet. A banda de Wattpad i la possibilitat d'autoeditar-se i autopublicar-se, una xarxa com Facebook o les plataformes per crear fàcilment blogs de qualitat visual i tècnica i amb moltes prestacions es convertiren de manera ràpida en contenidors d'escrits personals, d'opinió, de dietaris i de divulgació, i a Twitter era freqüent poder-hi llegir textos molt propers a l'apoteagma, la sentència o l'aforisme, que López-Pampló (2017: 22) ha caracteritzat com a «formes d'assaig no prototípiques».

Així com amb els llibres autopublicats, aquí s'hi podria advertir un embat contra el cànon literari que opera amb una lògica diferent al sector editorial i que és potser més homologable a l'anomenat *do it yourself* propi del moviment punk i d'altres corrents contraculturals, i que en última instància estableix una relació conflictiva no només amb el cànon sinó fins i tot amb els límits de la literatura tal com la coneixíem (LÓPEZ-PAMPLÓ 2010: 50). Val a dir que en aquests mitjans no hi ha cap mena de filtratge pel que fa a la qualitat dels textos, a la seva oportunitat o al seu grau de veracitat —és a dir, no hi ha cap intervenció editorial—, tret de casos extrems en els quals s'aplica la censura. I aquesta irrellevància de la veracitat o la qualitat d'allò publicat ha contribuït o ha fomentat, com a mínim a ulls d'alguns nínxols de lectors, una pèrdua progressiva del prestigi de la literatura.

El llarg període de pandèmia, però, va afavorir que augmentés d'una manera molt notable, segons constaten les enquestes d'hàbits culturals, la lectura en pantalla, el consum d'escrits en blogs, xarxes, fòrums i webs, i això ha tingut unes conseqüències que incideixen particularment en els textos assagístics tal com els hem acotat i en es-

pecial en el que López-Pampló (2017: 29) ha definit com a «assaig divulgatiu» per contraposar-lo al deliberatiu. La lectura en pantalla, sovint en diagonal o en vertical, no facilita una lectura profunda, i sense aquesta lectura difícilment pot haver-hi pensament crític i sòlid, com sembla demostrar l'estudi de Natalie M. Phillips (2015) sobre els patrons cognitius que sorgeixen durant la lectura (per bé que prenguéssim com a exemple la lectura de la novel·la de Jane Austen *Mansfield Park*).

La lectura en pantalla, sotmesa a constants distraccions i al que Adriaan Van der Weel (2018: 86) anomena la «fluïdesa i qualitat efímera del text», ha creat una forma de lectura nova pròpia i particular, accelerada, apressada, impacient i fragmentada —i en la qual la pretensió de controlar la informació i les afirmacions llegides ja no és predominant—, i a més, a banda de dificultar la memorització d'allò llegit, ha provocat un canvi radical en la relació entre el fragment i la totalitat del discurs (SCOLARI 2021: 191). Tal com ha explicat recentment Roger Chartier (2022: 20), en aquest tipus de lectura deixa d'haver-hi una ubicació de cada fragment en el seu lloc en el conjunt de la narració, la demostració o l'argumentació. El fragment s'independitza o com a mínim guanya autonomia i deixa fins i tot de ser percebut com un fragment per passar a ser vist com el tot, i alhora, en allò que anomenem «discursos del saber», les tècniques de la prova (citacions, notes, referències) canvien d'una manera radical fins al punt que poden quedar en mans del lector, i aquest, si ho vol, pot controlar les eleccions i les interpretacions de l'autor.

Per altra banda, hi ha molts estímuls poderosos per convertir aquest tipus de lectura pròpia de la pantalla en hegemònica fins i tot després de la pandèmia, i l'interès d'algunes grans empreses multinacionals a introduir mòbils, tauletes i dispositius similars en el sector educatiu més enllà dels períodes de confinament dels estudiants i d'estendre aquesta tendència als primers anys d'aprenentatge, sens dubte pot tenir conseqüències en la manera de llegir llibres en el futur, com ja augurava el lingüista Raffaele Simone (2021) a *Tercera fase*, la qual cosa està creant el que Scolari (2021: 191) caracteritza com a lectors dèbils o precaris. Si ja l'any 2005 Ziming Liu albirava una degradació de la lectura en l'entorn digital, l'estudi de l'evolució dels resul-

tats que es desprenen dels estudis PISA i PIRLS en relació amb el grau de comprensió lectora entre l'any 2000 i el 2018 han portat Albino Prada (2022) a parlar d'un preocupant retrocés, que contrasta paradoxalment amb l'entusiasme de les autoritats educatives en països on res sembla justificar l'ús hegemònic de la lectura en pantalla.

Permeteu-me una citació una mica extensa del recent article de Roger Chartier per concloure aquesta reflexió prèvia massa prolixa:

La consecuencia más preocupante de la lectura digital modelada por los hábitos de las redes sociales que aleja de la lectura lenta, paciente, crítica, tradicionalmente vinculada con el libro en su definición discursiva, es la transformación del criterio mismo de la verdad. [...] El desplazamiento del criterio de verdad desde la comprobación crítica hasta una certidumbre o credulidad colectiva, producida por la confianza ciega en la red social o en el grupo de discusión representa un peligro temible para el conocimiento (CHARTIER 2022: 20).

En conseqüència, el més sensat sembla canalitzar tota aquella literatura no fictícia i en la qual té un pes important l'argumentació mitjançant artefactes on el concepte de totalitat és evident i inequívoc, en els quals el text queda emmarcat i fixat i en què la pròpia forma contribueix a aclarir el sentit i afavoreix una lectura intensiva i crítica: els llibres (entesos no tant necessàriament com a objectes sinó com a unitats de discurs).

En els últims anys, quant a la producció editorial, sembla haver-hi una percepció força estesa d'un cert auge dels gèneres no ficticis conreats en català, després d'una llarga etapa de latència. Han crescut el nombre de traduccions, les oportunitats dels assagistes per publicar llibres, ha augmentat també el nombre de premis destinats a l'assaig que poden contribuir a donar-los visibilitat, el nombre de col·leccions específiques tant en petites editorials com en segells pertanyents a grans grups mediàtics i fins i tot s'han creat una colla de segells que tenen la voluntat explícita de potenciar la no-ficció en català.

L'agost de 2018, Jordi Nopca publicava al diari *Ara* un article significativament titulat «La no-ficció en català torna a aixecar el vol» que començava assenyalant que quatre anys enrere (el 2014), només el 10 per cent dels llibres de no-ficció que es compraven a Catalunya

eren editats en català, mentre que el 2018 tant editors com associacions professionals començaven a percebre una profusió de títols, tant traduïts com originals en català. Nopca vinculava aquesta revifalla a l'ampliació de l'oferta i a una tendència cap a l'assaig d'abast internacional. La dada podria semblar enganyosa, perquè bé podria haver crescut el nombre de lectors (o compradors) de llibres de no-ficció i no haver-se mogut el percentatge dels que triaven llibres en català, però aquesta tendència calia posar-la en paral·lel amb l'evolució del percentatge de lectors en català, que també era creixent.

Les xifres oficials (de la Cambra del Llibre de Catalunya) indiquen, per exemple, que en una diada tan atípica com va ser la de Sant Jordi de 2021 degut a la pandèmia, es van vendre 1,3 milions de llibres, el 53 per cent dels quals en català. Val la pena consignar també que aquest percentatge és molt major al de la resta de l'any (que va ser del 30 %) i que tot i la singularitat d'aquesta edició del Dia del Llibre es va arribar a vendre el 85 % del que s'havia venut l'any anterior en la mateixa data.

Atenent a una dada relativament fiable i objectiva com són les vendes, és evident que els llibres de no-ficció més ben acollits pels lectors en català van ser publicats majoritàriament per editorials pertanyents a grups mediàtics. En el primer lloc de la llista dels més venuts, i atribuïble sens dubte a les circumstàncies —fins al punt que l'autor era presentat en els paratextos com «el científic més mediàtic del moment»—, es va situar *A cor obert*, del metge Oriol Mitjà i publicat a la col·lecció «No-Ficció» de Columna Edicions (del Grup 62, integrat al seu torn a Planeta), l'edició del qual va rebre la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. A banda d'un resum autobiogràfic, Mitjà pretén identificar els motius per què és tan mediàtic i relata la reacció governamental a la pandèmia en els seus moments inicials, la qual cosa potser ens permet catalogar-lo com a assaig, entre altres coses pel que té de personal.

Entre els cinc títols més venuts en català hi apareixen, també molt lògicament si es té en compte el context històric, tres títols de temàtica més o menys política. Fins i tot el primer, *Paraules d'Arcadi*, d'Arcadi Oliveres, l'editorial el vinculava amb el context pandèmic amb una frase espectacular a la coberta: «Aquesta pandèmia és un avís del

planeta perquè canviem el nostre model econòmic: hem de viure amb menys»; en quart lloc hi apareix *Les hores greus. Dietari de Canonges*, del president Quim Torra, el qual prèviament ja havia publicat reiteradament a la mateixa editorial (la santcugatena Símbol Editors) *Ganivetades suïsses* (2007) i la biografia d'Eugeni Xammar *Periodisme? Permetin!* (2018), i, en cinquè lloc, *L'armadura del rei*, d'Albert Calatrava, Eider Hurtado i Ana Pardo de Vera, que és l'únic títol que apareix tant entre els cinc més venuts en català com en castellà (i en tots dos casos en cinquè lloc). Per tancar entre els cinc més venuts figurava *El dia que vaig marxar*, un text autobiogràfic del famosíssim periodista Albert Om. El llibre d'Om el publicà Univers Llibres, un segell del Grup Enciclopèdia nascut el 2019 i que evoca en el seu nom la «Biblioteca Univers» que Carles Soldevila va dirigir per a la Catalunya entre 1928 i 1936 i on van aparèixer tant textos de ficció com de no-ficció, alternant els clàssics universals dels segles XVIII i XIX amb algunes reedicions d'autors catalans molt coneguts (Eugeni d'Ors, Bertrana o el mateix Soldevila).

De la llista de més venuts en castellà a Catalunya la diada de Sant Jordi 2021 és oportú mencionar el llibre de l'advocat Xavier Melero (que signa els llibres en castellà com Javier Melero) titulat *Cambalache* (Ariel, Grup Planeta), que en aquest cas és il·lustratiu per tres motius: l'autoria (un professional no dedicat preferentment a l'escriptura creativa), el caràcter més o menys fictici i literari de l'obra i el fet d'afrontar una temàtica molt àmpliament tractada en els últims anys en llibres de no-ficció. Hi ha prou arguments per considerar Melero com un autor mediàtic: es va fer molt famós com a advocat del president Artur Mas en el cas de la consulta del 9N i, sobretot, de Meritxell Borràs i Joaquim Forn en el judici de l'anomenat procés, per exemple, la qual cosa pot contribuir a explicar el seu èxit. De tota manera, és significatiu que aparegui a la llista de no-ficció perquè en donar notícia de la seva aparició *La Vanguardia* titulava «La novela de un abogado» (AMAT 2021) i *El País* parlava d'«una especie de autoficción aunque más parece una autobiografía a secas» (CEBRIÁN 2021). Certament, la contracoberta de la primera edició comença indicant que el llibre té «un marcado carácter de autoficción», però en el segon paràgraf se'l defineix con una «crònica agridulce», termes que potser no

son incompatibles però que posen de manifest fins a quin punt és problemàtic posar en relació el terme assaig amb el concepte de fictici i com la creació literària sovint es defineix precisament per trencar els motlles establerts pels estudiosos.

Quan en l'àmbit acadèmic s'assenyala l'auge de l'edició d'assaig en català, rarament s'està pensant en aquesta mena de textos —tan abundosos a les llistes dels més venuts per Sant Jordi— signats per persones, sovint titllades més o menys despectivament de mediàtiques, que no tenen l'escriptura com una de les seves principals activitats i que en la majoria de casos apareixen publicats en segells de grans grups.

Una altra dada rellevant d'aquests anys és la quantitat de llibres de no-ficció que va generar el procés i que venia a afegir-se a un corrent previ en el qual qualsevol tema relacionat amb la llengua, la cultura o la política catalanes trobava lloc, no només en els catàlegs d'editorials de tota mena, sinó també en aquestes llistes de més venuts. Manuel Llanas (1999: 249) assenyalava el tema de Catalunya com un dels fonamentals i més característics de la no-ficció ja en la segona dècada del segle xx: «en moments històrics crucials, tant d'expansió com de crisi, tots els pobles tendeixen a segregar una literatura autojustificativa, destinada a explicar-se i, doncs, a comprendre's ells mateixos, o bé, de portes enfora, a proclamar la personalitat pròpia i distintiva». En aquest sentit, és il·lustrativa l'enorme quantitat de textos de caràcter assagístic que, en resposta a l'interès dels lectors, ha generat la indústria editorial catalana en les dues primeres dècades del segle xx i que han intervingut de manera inequívoca en el debat públic. Examinant la llista del primer Sant Jordi després de l'1 d'octubre de 2017, el de 2018, no sorprèn trobar-hi al capdamunt *Operació urnes*, dels periodistes Xavier Tedó i Laia Vicens, amb pròleg del també periodista Antoni Bassas i publicat per Columna (Grup 62), que en la seva vuitena edició, l'abril de l'any següent, indicava en la coberta haver venut 35.000 exemplars. Tampoc és estrany que entre els deu més venuts hi apareguin el llibre del fotoperiodista Jordi Borràs *Dies que duraran anys* (de l'editorial cooperativa Ara Llibres), *Per la llibertat!*, de diversos autors, i *On eres l'1-O*, de Quico Sallés, tots ells personatges públics i/o mediàtics en diferents graus.

Però, per sota d'aquests llibres de difusió exorbitant editats i publicats per grans empreses, s'ha anat desenvolupant tot un moviment menys vistós i que ha anat conformant uns catàlegs interessants precisament perquè inclouen llibres capaços de generar *backlist*; és a dir, llibres que no depenen de la contingència ni d'esdeveniments més o menys conjunturals o efímers i que, per tant, a priori, tenen més probabilitats de perdurar.

Ja amb el mil·lenni naixia a Alzira l'editorial Germania, de la qual sorgiran diversos projectes de no-ficció, tant en la pròpia editorial (la sèrie «Sagitari», dirigida per Gustau Muñoz) com en la seva escissió de 2014 Neopàtria («Caligari»). Serien hereves de «Sagitari» les col·leccions «Arguments» (a Tàndem) i «Xènius» (a 7 i Mig). Tot i així, la primera gran fita en l'àmbit de la no-ficció catalana del segle XXI és el naixement d'«Assaig» l'any 2001 en el si de les veteranes Publicacions de la Universitat de València, que s'estrena amb un títol prou definitori: *Història. Entre la ciència i el relat*, de François Dosse i traduït per Anna Montero. Sovint el terme assaig històric s'usa amb un sentit lax que inclou tant els manuals de síntesi com les monografies, i d'aquí ve que en ocasions aquesta modalitat de textos hagi estat guardonada amb premis destinats explícitament a assajos (la qual cosa ha escandalitzat alguns puristes), però en el cas concret del llibre de Dosse la seva reflexió sobre la historiografia, degut també a la seva transversalitat amb la filosofia, s'ajusta prou a una definició més acadèmica del terme i indica per tant un senyal sobre per on podria transitar la sèrie que estrenava. Valgui també aquest com a exemple de l'evolució i obertura que s'ha produït en el si de les editorials universitàries, que, amb l'avantatge de comptar amb assessors i directors literaris molt qualificats en les seves especialitats, quan han aconseguit sortir del seu cercle i han començat a tenir una presència rellevant en les llibreries comercials han pogut complir més adequadament la seva funció de divulgar el pensament més avançat i innovador, sovint parant atenció a temes d'actualitat susceptibles de generar un grup quantitativament notable de lectors i de participar de manera activa en els debats socials (o fins i tot generar-ne de nous).

En aquesta mateixa línia, l'editorial La Campana, abans d'incorporar-se al grup Penguin Random House, s'havia fet un nom per, entre d'altres coses, promoure la no-ficció d'escriptors catalans i va

seguir publicant en el nou segle els peculiars i inclassificables llibres de viatges a peu de Josep M. Espinàs (*A peu per Extremadura*, 2001; *A peu per Galícia*, 2002; *A peu per Andalusia*, 2003...), que en molts aspectes són molt propers a l'assaig literari de caràcter antropològic i en què, en qualsevol cas, hi ha un ús molt conscient i elaborat de la llengua. A més, La Campana va demostrar amb autors com Salvador Cardús o Josep-Maria Terricabras que l'assaig divulgatiu escrit en un llenguatge acurat però accessible podia tenir molt bona acollida.

L'any 2002 es reprenia un dels projectes editorials més emblemàtics en l'àmbit de l'assaig català, la publicació de les obres completes de Joan Fuster, dissenyades per l'autor amb Josep Maria Castellet i el suport de Max Cahner i de les quals el primer volum s'havia publicat el 1986 a «Clàssics Catalans del Segle XX» d'Edicions 62. Aquesta represa, en la qual contribuïen també la Diputació de Barcelona i la Universitat de València, tampoc va tenir gaire continuïtat: es va limitar a un volum de poesia, aforismes, dietaris i obra gràfica i fins al 2011 no van sortir el segon i el tercer volum, de manera que el projecte no es va reprendre amb èxit fins al 2022, coincidint amb el centenari de l'escriptor de Sueca, que és indiscutiblement el clàssic més important i el referent indiscutit de l'assaig català. El premi creat per la valenciana 3i4 i que du el seu nom guardonava en aquells anys *Joan Fuster, converses filosòfiques* (2002), de la sociolingüista Júlia Blasco, *Euram 2010: la via europea* (2002), del geògraf Josep Vicent Boira, *El nacionalisme que ve* (2003), de l'economista i polític Antoni Vives, i *Ficcions còmplices* (2004), del filòsof Joan Garcia del Muro Solans, i els publicava tots a la sèrie «Unitat».

És fàcil comprovar que a mesura que avança el segle es van fent rars els anys en què no es posa en marxa alguna iniciativa editorial assagística en català reeixida. El 2004, impulsada per Montse Ingla, Antoni Munné i Antonio Ramírez, neix la petita editorial Arcàdia, dedicada gairebé en exclusiva a l'assaig, mentre que la veterana editorial La Magrana, creada per militants del comunisme independentista i originalment molt orientada cap a l'assaig històric i polític, era absorbida per RBA (i es convertia en La Magrana-RBA) per iniciar llavors una deriva cap a la narrativa que es consumaria quan el 2021 va passar a formar part de Penguin Random House.

L'any 2005 sorgeixen dos exemples de la diversificació i descentralització editorial propiciada per les noves tecnologies: per una banda, es crea a Tarragona la que possiblement és la primera sèrie d'assaig en català del segle XXI centrada de manera explícita en el feminisme, «Atenea», dirigida per la catedràtica d'Història Contemporània Montserrat Duch en el si d'Arola (per bé que després passés a coeditar-se amb les Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili); i a Santa Coloma de Queralt comença a caminar l'Obrador Edendum amb un catàleg estructurat sobre quatre grans àmbits (ciència, filosofia, literatura i medievalística en general), que s'ha ocupat tant de recuperacions com de novetats, i entre d'altres títols ha publicat llibres com el col·lectiu *Del mite als mites* (2007), el d'Alexandre Cirici Pellicer *Art i societat* (2009) i, commemorant el centenari de l'autor, *L'art de la pintura* (2021), de Gabriel Ferrater.

En l'àmbit de les grans empreses, per Sant Jordi d'aquell mateix 2005 es presenta en societat dins el Grup Enciclopèdia el segell Mina, dedicat a la no-ficció i en particular als llibres de divulgació, pràctics i d'actualitat, sobretot a «Temps» (història) i «Focus» (divulgació de temes d'actualitat).

Per la seva banda, la Facultat de Teologia de Catalunya, que des del 1988 treia a llum els «Clàssics del Cristianisme» aliada amb Proa i dirigida per Sebastià Janeras, arriba a la molt notable fita del número 100 (*Himnes*, de Romà el Melode) i dona per tancada la col·lecció, si bé el 2008 treu encara vint títols de «Clàssics Cristians del Segle XX», que en certa manera n'és l'hereva.

Dos anys més tard Ignasi Moreta i Inês Castel-Branco s'afegeixen a aquest degoteig constant de noves iniciatives en fundar Fragmenta, centrada en el llibre clàssic i en la temàtica religiosa, i que estrena «Assaig» amb *Esclètxes de realitat*, de l'antropòleg Xavier Melloni, al qual després anirà afegint títols de Raimon Panikkar, Jerzy Grotowski, Mircea Eliade, Lluís Duch, Rabindranath Tagore, etc.

La diada de Sant Jordi de 2010 es dona a conèixer l'editorial independent Saldonar, molt centrada en la no-ficció i que combina el llibre adjacent al periodisme (i no són casuals les seves col·laboracions amb el Grup Barnils) amb el llibre més afí a l'assaig d'actualitat en un sentit ampli (casos de *La dona sense vel*, de Yasmine Mohammed;

Feixisme persistent, d'Alba Sidera, o el *Manual de desobediència civil*, de Paul i Mark Engler, per posar-ne exemples).

Completada la primera dècada del segle pot advertir-se un cert repunt també en la publicació de dietaris, com és el cas, entre els més destacats, d'*Octubre*, de Miquel Pairolí, publicat per Acontravent el 2010, o el més heterodox *Escafarlata d'Empordà*, d'Adrià Pujol, editat a la Bisbal d'Empordà per Sidillà el 2011. El dietari és precisament un dels puntals sobre els quals es basteix «Etcètera», una col·lecció de l'editorial figuerenca Callígraf, nascuda aquell mateix any, en què també inicia la seva trajectòria una altra editorial que atorga una importància central a la no-ficció en el seu catàleg, Tigre de Paper, així com també comença a fer-se visible el projecte de Matilde Martínez, Godall Edicions, que inicialment se centra en la poesia però no tarda gaire a publicar assaig.

Seguint el corrent d'associació i cooperació que ha caracteritzat l'anomenada edició independent, el 2012 es crea el 9 Grup Editorial, integrat per Angle i Cossetània i les editorials en castellà Cuadrilátero de Libros i Lectio Ediciones, que al cap de tres anys entra com a accionista a la veterana editorial osonenca Eumo, creada el 1979 i vinculada a l'Escola Universitària de Mestres d'Osona. Pel que fa a la imparable concentració editorial que va marcar aquells anys, el Grup 62 (format llavors per Proa, Columna, Empúries, Pòrtic i Edicions 62) culmina el 2013 la seva integració en el Grup Planeta, la qual cosa accentua la pèrdua de pes d'una editorial centrada en les humanitats com és Empúries. Una tendència no tan cridanera són les iniciatives de publicacions periòdiques destinades a publicar llibres, però el mateix 2013 es publica a la Biblioteca del Núvol, creada l'any anterior, *Mediterròniament*, de Damià Bardera i Eudald Espluga, i *El que es diu i el que passa*, de Ferran Toutain.

La valenciana Sembra Llibres neix el 2014 i forneix en poc temps una notable col·lecció de no-ficció situada de manera notòria ideològicament a l'esquerra (*Insubmissió!*, de Joan Canela; *La vida rebel de Rosa Parks*, de Jeanne Theoharis; *La paraula contrària*, d'Erri de Luca; *La història de John Carlos*, del mateix Carlos i Dave Zirin, etc.). Una altra de les editorials independents destacades, Periscopi, dona a conèixer en les mateixes dates la primera entrega d'Astrolabi, que s'obre

amb *L'aigua és això*, de David Foster Wallace, i edita després traduccions d'obres de no-ficció de Gonçalo Tavares (*Breus notes sobre literatura*), Alec MacGillis (*A l'ombra d'Amazon*) i Jeanette Winterson (*Per què ser feliç quan podries ser normal?*), així com obres originals en català, com ara *Un aire anglès*, de Miquel Berga, o *Ningú no ens espera*, de Manuel Baixauli.

Quant als guardons, destaca aquell any Josep Maria Esquirol amb *La resistència íntima*, publicat per Quaderns Crema i que obté el Premi Ciutat de Barcelona 2015 i el Premio Nacional de Ensayo 2016, a més de ser traduït a diverses llengües (italià, portuguès, anglès i alemany). En l'àmbit de l'assaig científicohumanístic cal mencionar la publicació de *La ciència en la literatura. Un viatge per la història de la ciència vista per escriptors de tots els temps*, de Xavier Duran, publicat per Edicions de la Universitat de Barcelona i que fou premiat amb el Crítica Serra d'Or de Recerca en Ciències.

Però el 2015 queda marcat per la publicació, en la col·lecció «Ciclogènesi», de la traducció de Marta Rebón de *Temps de segona mà*, de Svetlana Aleksiévitx, la qual a finals d'any obté el Premi Nobel de Literatura i situa Raig Verd en un esglaió nou pel que fa a la edició d'assaig periodístic (o periodisme assagístic). No obstant això, l'any de l'allau Aleksiévitx és 2016, amb fins a tres títols traduïts per Rebón per a Raig Verd: *Últims testimonis*, *Els nois de zinc* i *La pregària de Txernòbil*. Entre les curiositats d'aquell any llueix l'obra col·lectiva *Aspectes de la literatura de Catalunya del Nord*, dirigida per Christian Lagarde, Martine Berthelot i Marie Grau i publicada a Perpinyà per Trabucaire, que des del 1985 es dedica a l'edició d'assaig de tema nord-català (tant en francès com en occità i català) i ha superat ja els quatre-cents títols publicats.

L'estrena el 2017 dels «Nous Quaderns Anagrama» remet tant als orígens de l'editorial d'Herralde com a una de les seves col·leccions primerenques. Si una de les quatre amb què va estrenar-se Anagrama ja era en català («Textos») i durant la seva breu trajectòria (1969-1970) va incloure entre d'altres títols *Baudelaire* de Jean-Paul Sartre, *El teatre i el seu doble* d'Artaud i la traducció de Martí i Pol dels *Tristos tròpics* de Lévi-Strauss, era també, com la seva versió en castellà, un projecte que remetia als «Cuadernos» des dels quals entre 1970 i 1982

Anagrama havia donat a conèixer obres breus de Chomsky, Lévi-Strauss, Foucault o Georges Duby. Aquesta revifalla obté des dels títols inicials una molt bona acollida, com és el cas de la *Nova illustració radical*, de Marina Garcés, i *La confabulació dels irresponsables*, de Jordi Amat, tots dos del 2017. En la seva política de potenciar la publicació en català d'alguns assajos que havia editat en castellà, els «Nous Quaderns Anagrama» donaria a conèixer més endavant la traducció de Xavier Valls de *Com ordenar una biblioteca*, de Roberto Calasso, i la de Yannick Garcia d'*Estranys: escrits sobre l'humà i el no-humà*, de Rebecca Tamás. Aquesta reestrena, conseqüència del pes percentual creixent dels lectors en català, coincideix amb l'aparició de Flâneur, una editorial amb una dedicació més escadussera a l'assaig en català però que inicia el seu catàleg amb l'inclassificable *La passejada*, de Robert Walser, acompanyat de l'assaig de W. G. Sebald «La promeneur solitaire», traduïts respectivament per Teresa Vinar-dell Puig i Anna Soler Horta.

L'any 2018 Xavier Duran obté el Premi Europeu de Divulgació Científica Estudi General amb *L'imperi de les dades*, publicat a l'alzirenca Bromera, mentre que la catarroquina Afers publica a Josep Iborra un aplec d'assajos que combina els filosòfics amb els de crítica literària, *L'estupor*. Tot i així, sobretot al Principat, el tema del Primer d'Octubre i col·laterals, com ja s'ha indicat, segueix omnipresent el 2019: La Campana publica a Carles Puigdemont *La crisi catalana, una oportunitat per a Europa*, Ara Llibres, especialitzada en *instant books*, els ja mencionats *Per la llibertat!* i *Dies que duraran anys*, Rosa dels Vents (del Grup Penguin Random House) *On eres l'1-O?*, de Quico Sallés... Més desapercebut va passar que un assagista prou conegut, Eloy Fernández Porta, s'estrenés aquell any com a autor en català amb *L'art de fer-ne un gra massa. Una història cultural de la saforologia, a partir de l'obra d'Oriol Vilanova* (a Anagrama). Una altra editorial molt predominantment en castellà, Tusquets, havia publicat l'obra amb què Mercè Ibarz va obtenir el Premi de la Crítica Serra d'Or 2018, *L'amic de la finca roja* (2017). L'any següent el guanyaria l'assagista i cineasta Ingrid Guardiola amb un assaig publicat a la sèrie «Deriva» d'Arcàdia, *L'ull i la navalla. Un assaig sobre el món com a interfície*, que ben aviat apareixeria també en traducció al castellà de Cristina Zelich.

Edicions Enoanda neix el 2019 per iniciativa de Harold Roig, amb quatre sèries destinades a la filosofia grega, i aquell mateix any la Xarxa Vives d'Universitats (que n'agrupa de públiques i privades) comença a atorgar un premi a la gran oblidada de l'edició d'assaig, la universitària, amb quatre categories: millor edició, millor coedició interxarxa, millor llibre de ciència i tecnologia i millor llibre de ciències socials, arts i humanitats.

En contrapartida, el 2020 desapareixia l'editorial Gregal, fundada el 2011 a Maçanet de la Selva per Jordi Albertí i Isabel Sanagustín amb l'objectiu d'«afavorir el diàleg entre literatura i història», però la notícia esperançadora aquell any era la institució per part de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres en col·laboració amb Edicions 62 d'un premi específicament destinat a l'«assaig humanístic», que en la seva primera edició va guardonar un text de caràcter biogràfic (*Hilda Agostini: les armes de la raó d'una mestra republicana, protestant i maçona*, de Rosa Toran i Cèlia Cañellas) i en la segona un estudi sobre les conseqüències socials i les implicacions dels canvis tecnològics (*L'ètica algorítmica*, del filòsof Francesc Torralba). Al mateix temps, de la col·laboració d'Eumo i la Universitat de Vic naixia el Premi d'Assaig Ricard Torrents Bertrana, els primers guardonats del qual van ser *Va de virus* (2021), d'Albert Altés, i *L'Odissea de Mercè Rodoreda* (2022), de Jordi Julià. Mentrestant, el setembre del 2021 s'havia publicat un llibre interessant pel que té d'inclassificable (o de confluència) quant al gènere i per la recepció que va tenir, l'obra de Joan Todó *La verda és porta* (2021), que Godall Edicions va publicar com a número 20 d'una col·lecció explícitament anomenada «Narrativa» i va obtenir el Premi Finestres de Narrativa en català, alhora que, per votació oberta entre els lectors, guanyava el Premi NoLlegiu en la categoria de no-ficció en català.

L'any següent apareix a Fragmenta la «Biblioteca de Pensament Contemporani», dedicada a textos d'autors no prou coneguts precedits d'una breu presentació i que s'estrena amb Simone Weil (*La gravetat i la gràcia*, amb presentació de Pau Matheu), Rudolf Otto (*El sagrat. Sobre els trets racionals i irracionals del diví*, amb introducció de Raül Garrigasait) i René Girard (*Veig Satanàs caure com el llamp*, amb pròleg de Víctor Pérez Flores). També és l'any que Viena, un se-

gell nascut com a filial de Columna i amb un catàleg ja molt notable d'assaig, passa al Grup Enciclopèdia Catalana.

La «Biblioteca Dedalus» s'estrena el maig de 2022 amb *Calla i paga*, d'Inés García López, i *Plagia millor!*, de Manel Ollé, que són el resultat dels seminaris interdisciplinaris de l'Escola Bloom i la tasca editorial de Periscopi, i que a finals d'any té continuïtat amb *Urbis phantasma*, de Sebastià Jovani.

La gran notícia el 2022 en l'àmbit de la no-ficció van ser els anuncis de la creació dins el projecte d'Ernest Folch, Tatxo Benet i Jaume Roures, Suma Llibres, d'un segell anomenat Folch & Folch que s'estrena amb un inèdit pòstum de Vicenç Pagès Jordà (*Kennedyana*), i el de les primeres publicacions d'una nova iniciativa de qui fou un dels fundadors de Tigre de Paper, Simón Vázquez, que amb el nom Manifest Llibres s'obre amb una recopilació de textos d'Audre Lorde, i gairebé al mateix temps inicia la publicació en català d'alguns títols de Verso, un dels referents més consolidats en l'àmbit de l'edició d'esquerres en llengua anglesa (creada com a continuadora de la New Left Books).

I al que s'ha exposat fins aquí caldria afegir les moltes iniciatives editorials que han anat consolidant robustes propostes d'assaig creades el segle passat en tot el territori de parla catalana, com són per exemple els casos de l'Editorial Afers, que farà trenta anys el 2023; el de Pagès Editors, fundada el 1990 per Lluís Pagès Marigot i dirigida des del 2010 per la seva filla Eulàlia; Lleonard Muntaner Editor, nascuda el 1994 inicialment centrada en història, filosofia i antropologia i, a partir de l'any 2000, oberta progressivament a nous camps temàtics, o la ja mencionada i ara inactiva 7 i Mig, nascuda el 1998 amb el propòsit de descobrir noves veus i on Joan Garí dirigia la col·lecció de filosofia «Xènius».

No és agosarat dir, com a conclusió d'aquesta visió molt panoràmica i gens exhaustiva, que l'assaig tal com s'entén en el sector editorial gaudeix de molt bona salut i ha estat objecte en aquestes primeres dècades del segle d'una creixent atenció per part de totes les instàncies implicades en el món del llibre, de la qual cosa se n'han beneficiat els escriptors que conreen l'assaig en llengua catalana, i també diverses institucions culturals públiques i privades hi han contribuït sobretot mitjançant la seva participació en l'organització i el finançament de

premis específics, que han tendit més a adoptar la caracterització àmplia i comuna del gènere que no pas la restrictiva proposada per la teoria literària.

BIBLIOGRAFIA

- AMAT (2021): Jordi Amat, «La novela de un abogado», *La Vanguardia* (24 abril).
- CEBRIÁN (2021): Juan Luis Cebrián, «Una historia española a ritmo de tango», *Babelia* (8 maig).
- CHARTIER (2018): Roger Chartier, *Las revoluciones de la cultura escrita*, trad. Alberto Luis Bixio, Barcelona: Gedisa.
- CHARTIER (2021): Roger Chartier, «Edición y universidad (siglos xv-xxi)», dins: Francisco M. Gimeno Blay i Francisco Fuster García (eds.), *Presencias del pasado. Libros, lectores y editores*, València: Universitat de València, ps. 165-181.
- CHARTIER (2022): Roger Chartier, «Coyunturas, mutaciones y responsabilidades en el mundo del libro», *Trama & Texturas*, núm. 47, ps. 13-47.
- LIU (2005): Ziming Liu, «Reading Behaviour in Digital Environment: Changes in Reading Behaviour over the Past Ten Years», *Journal of Documentation*, núm. 61, ps. 700-712. https://www.researchgate.net/publication/235259201_Reading_Behavior_in_the_Digital_Environment_Changes_in_Reading_Behavior_Over_the_Past_Ten_Years
- LLANAS (1999): Manuel Llanas, «Assaig i país», dins: Glòria Bordons i Jaume Subirana (eds.), *Literatura catalana contemporània*, Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya – Proa, ps. 349-353.
- LÓPEZ-PAMPLÓ (2010): Gonçal López-Pampló, «El camp literari en l'era digital: el cas de l'assaig», *Revista de Lengüas y Literaturas Catalana, Gallega y Vasca*, núm. 15, ps. 43-52. <https://doi.org/10.5944/rllcg.vol.15.2010.5968>
- LÓPEZ-PAMPLÓ (2017): Gonçal López-Pampló, *D'Ors a Fuster. Per una història de l'assaig en la literatura contemporània*, València: Universitat de València.
- MCKENZIE (1986): D. F. McKenzie, *Bibliography and the Sociology of Texts*, Londres: The British Library.
- NOPCA (2018): Jordi Nopca, «La no-ficció en català torna a aixecar el vol», *Ara* (8 setembre).

- PHILLIPS (2015): Natalie M. Phillips, «Literary neuroscience and history of mind. An interdisciplinary fMRI Study of Attention and Jane Austen», dins: Lisa Zunshine (ed.), *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford: Oxford University Press, ps. 55-82.
- PRADA (2022): Albino Prada, «Sobre el preocupante retroceso de la comprensión lectora», *Sinpermiso* (16 setembre). <https://sinpermiso.info/textos/sobre-el-preocupante-retroceso-de-la-comprension-lectora>
- SCOLARI (2021): Carlos A. Scolari, «Redes», dins: Michael Bhaskar i Angus Phillips (eds.), *Los fundamentos del libro y la edición. Manual para este siglo XXI*, trad. d'Íñigo García Ureta, Madrid: Trama Editorial.
- SIMONE (2021): Raffaele Simone, *Tercera fase. Formas de saber que estamos perdiendo*, trad. de Susana Gómez López, Madrid: Taurus.
- SOPENA (2022): Mireia Sopena, «L'assaig literari en català. Taula rodona amb Enric Sòria, Mercè Picornell i Izaskun Arretxe», *Compàs d'Amalgama. Revista de Cultura Contemporània*, núm. 6, ps. 2-9. <https://revistes.ub.edu/index.php/compas-amalgama/article/view/40550/38171>
- VAN DER WEEL (2018): Adriaan Van der Weel, «The Persistent Predilection for Paper», *TXT*, núm. 4, ps. 84-89.

TAULA RODONA
Qui escriu assaig i per a qui?

Moderadora: Teresa Iribarren

Participants: Margarida Casacuberta, Marina Garcés
i Joan-Carles Mèlich

Teresa Iribarren: En aquesta taula rodona havíem convidat quatre persones per a conversar a l'entorn del gènere assagístic, entre les quals l'escriptor Vicenç Pagès Jordà, que sobretot ens havia de parlar de l'assaig literari. No volem començar-la sense tenir un record especial per a ell després de la seva malaurada mort aquest estiu.

El títol de la taula ens convida a posar una especial atenció, d'una banda, en l'autoria i, de l'altra, en els lectors. Vosaltres tres sou acadèmics; un gruix important de la vostra escriptura, per tant, s'adreça a la comunitat universitària i es publica en revistes especialitzades. Per què, més enllà de la producció acadèmica, escriuiu assaig?

Margarida Casacuberta: El primer que haig de dir és que no em considero assagista i que m'agradaria molt ser-ho. Em sento fora d'una certa definició de l'assaig; m'agradaria saber-me situar en aquest gènere perquè com a lectora és un dels que particularment m'interessen més i el que actualment lleigeixo més (no com a persona que professionalment es dedica a la història de la literatura).

La primera vegada que vaig escriure «assaig» va ser, en acabar la tesi, per fer una biografia de Santiago Rusiñol. El llibre partia d'un article acadèmic en què volia comparar Rusiñol i Picasso, però a l'hora de posar-m'hi em trobava que no escrivia amb un estil acadèmic i em vaig deixar portar. D'aquí va sortir *Els noms de Rusiñol*, una biografia escrita fragmentàriament a partir del punt de vista de diferents persones que l'havien conegut o n'havien dit alguna cosa, com jo ma-

teixa. El resultat va ser una obra híbrida entre la biografia i l'autobiografia, perquè, de fet, qualsevol biografia és una autobiografia, i vaig presentar-lo a un premi literari, en què el jurat el descartà en titllar-lo de *divertimento*.

Si escric assaig és per explicar-me a mi mateixa i a qui vulgui llegir-ho en català, que és la llengua del meu pensament i la meua escriptura; per tant, es queda en un àmbit molt reduït. Tant en aquest cas com en el de Víctor Català, ofereixo una biografia que es fonamenta en autobiografies i pretén explicar un món des de la perspectiva del jo. Darrerament també he fet una incursió en l'assaig a través dels gats com a personatges literaris, on surten les meves experiències personals amb ells.

Marina Garcés: És molt rellevant que puguem veure quantes coses diferents passen en aquestes paraules, com ara «assaig», que són terra comuna de moltes pràctiques, fins al punt que la Mita dubta sobre si escriu assaig o no, però que, quan el descriu, l'és. Són paraules que ens van grosses i, alhora, petites, especialment si les posem en tensió amb la vida acadèmica, perquè l'assaig no en depèn però la travessa, i malament, perquè és allò més penalitzat, menys valorat i cada cop més incòmode de fer des d'allò que en diem «l'acadèmia».

Vaig estudiar Filosofia en un moment en què, si més no des d'aquest àmbit, encara no era clar el que havia de venir, és a dir, aquesta colonització de l'escriptura per un gènere únic al món acadèmic que s'anomena *paper*, en anglès, i que es compta amb xifres d'impacte i no amb valors de qualitat. Quan estudiava Filosofia, sí que hi era però no ho vèiem ni ho vivíem. Els nostres professors, els filòsofs i les filòsofes que llegíem no escrivien així. Hi havia una distinció entre, d'una banda, els estudis d'història de la filosofia i de determinats autors i, de l'altra, obres d'un gènere més creatiu, d'autors de qui dèiem «escrivien el que pensen ells», que en podem dir assaig o no.

Però és un invent aquesta ferida (que s'ha convertit en una frontera que, com totes, penalitza qui pot ser dins i qui pot ser fora) entre l'escriptura acadèmica i aquesta escriptura que, per herència de la ciència i del món anglosaxó, en diem «divulgativa» per marcar aquest *dins* i aquest *fora* (s'escriu per a la comunitat científica d'una manera i per

al públic ampli i culte d'una altra). En l'àmbit de la filosofia no existeix ni serveix aquesta escissió perquè a la facultat aprens a llegir i a escriure com aquells que et fan pensar.

Com es pot mantenir una vida acadèmica avui amb tota la violència que suposa aquesta direcció de l'escriptura cap a una única forma possible de fer-ho? Penso que es fa amb tensió; és el que jo assumeixo contínuament. De fet, no escric *papers* i m'és absolutament igual si no arribo a ser catedràtica. Hi ha un moment en què hem de decidir quant de temps volem dedicar a cada cosa i quant d'esforç i quant de nosaltres mateixos volem deixar en la nostra escriptura.

Aquesta dissociació que ha entrat al món acadèmic no funciona en la filosofia perquè no té objectes d'estudi. Treballem amb problemes i conceptes, escrivim d'una altra manera i l'assaig va amb ella. L'«assaig» és la paraula moderna, però es refereix a qualsevol forma d'escriptura que ha de trobar la seva pròpia veu i la seva pròpia forma per compartir uns pensaments. La filosofia escrita al llarg del temps i de l'espai sempre està fent això: una invitació a trobar la pròpia veu (que en poden ser moltes, com tracto en el meu últim llibre, *Males companyies*) i la forma d'un pensament que vol ser comú; s'ha de poder comunicar i fer pensable.

Apunto un darrer detall. A mesura que vaig anar publicant i es van anar llegint alguns dels meus llibres, en la signatura dels articles que publicava va anar apareixent «Marina Garcés, filòsofa i escriptora» o «Marina Garcés, filòsofa i assagista»; és a dir, va aparèixer una còpula entre dues marines garcés (la filòsofa i l'escriptora). I jo em preguntava: que no és el mateix? M'han duplicat i tinc dos noms, dues ànimes i dues existències. I què és fer filosofia si no és escriure de la millor manera que puc, de manera qualitativa, exigent, rigorosa i, alhora, creativa? Aquesta «i» que m'ha duplicat la vida per a mi és una pura ficció.

Joan-Carles Mèlich: Crec que en aquests moments hi ha tres verbs que han estat expulsats de les facultats d'humanitats i les de filosofia i lletres: escriure, llegir i estudiar.

Primer verb: avui dia no és que no escriguem assaig, és que no s'escriu, «es redacta», però *redactar* no és *escriure*. A la Biblioteca d'Hu-

manitats de la meua Universitat, l'Autònoma, que és compartida per les facultats de Filosofia i Lletres, Ciències de l'Educació i Traducció i Interpretació, s'hi fan cursos en què s'ensenya com «es redacta un *paper*»; no es tracta d'escriure bé o malament, sinó d'escriure (és a dir, de «no escriure») per publicar en una revista d'impacte.

Segon verb: prohibit llegir. No és que els estudiants no llegeixin, sinó que el professorat tampoc no llegeix: «es busca informació». Podem fer una jornada sobre què és llegir i escriure quatre-centes cinquanta pàgines. Tu, Marina, per què escrius un llibre de quatre-centes cinquanta pàgines i no escrius un *paper* en anglès amb quinze persones, que et donarà més punts que un llibre d'aquestes pàgines i et farà passar dos anys aixecant-te a les cinc del matí (cosa que a mi em sembla normal —no ho considero un mèrit, perquè jo ho faig perquè m'agrada—). La gent se n'estranya perquè —ja ho ha dit la Marina— et diuen: amb això no seràs catedràtic (actualment aquesta és la lògica de la universitat).

I el tercer, que a mi em preocupa molt: ningú no estudia, aquest verb ha desaparegut. Encara recordo els meus professors de Filosofia de la Facultat de Lletres de l'Autònoma, on vaig començar l'any 1979. De vegades coincidia als ferrocarrils amb Joaquim Maristany, que era un professor molt especial i feia unes classes increïbles, en què gairebé entraves a l'èxtasi. Portava la *Metafísica* d'Aristòtil i em deia: «estic estudiant Aristòtil». Coneixeu algun professor universitari que digui «estic estudiant»? No, «es fa recerca», però ningú no estudia, i fer recerca no és estudiar. Jo duria més enllà la pregunta de per què escrivim assaig: per què escrivim?

Des de sempre hi ha un tema que m'ha preocupat molt. Originàriament va ser la mort, però després vaig fer una tesi de llicenciatura i una tesi doctoral i aquesta paraula va girar a l'entorn d'una altra, que és la finitud, fins al punt que, si algú em pregunta com qualifico el meu pensament o la meua obra assagística, responc com una «filosofia de la finitud». Passa que cada vegada més la finitud ha deixat d'estar centrada en la qüestió de la mort, tot i que evidentment és un element important. D'altra banda, la mort és el gran tema de la filosofia; des del *Fedó* de Plató sabem que, com diu textualment Sòcrates, «filosofar és aprendre a morir». Però hauríem de pensar en la manera com Oc-

cident ha reflexionat sobre la mort, i ho ha fet de maneres que a mi no m'agraden massa. La filosofia clàssica o bé ha pensat la mort a l'estil de Plató com l'alliberament de l'ànima, o bé com Epicur, que a la *Carta a Meneceu* diu: «no us preocupeu per la mort, perquè quan la mort és jo no soc i quan jo soc la mort no és».

La literatura sí que se n'ha preocupat, i cada vegada més penso que hi ha una «filosofia literària», que no té res a veure amb una literatura d'idees. Aquí també hi podria incloure Montaigne, però més aviat penso en Tolstoi o Dostoievski. Emmanuel Levinas —suposo que ningú no qüestionarà que és un filòsof de l'acadèmia— a *El temps i l'altre* diu: «de vegades penso que tota filosofia no és res més que una meditació sobre Shakespeare» (suposo que qüestionant, encara que ell no ho diu, la famosa frase arxirepetida d'Alfred North Whitehead que tota la història de la filosofia són notes a peu de pàgina dels diàlegs de Plató). Fins que no posem en la mateixa taula la *Fenomenologia de l'esperit*, de Hegel, al costat d'*Els germans Karamàzov*, de Dostoievski, crec que la cosa no acabarà de funcionar.

Jo crec que l'assaig és un gènere literari. Tenim grans autors que han escrit assaig, com ara el mateix Nietzsche, de qui pensen que sobretot és un autor d'aforismes, però que al meu entendre és molt més autor d'assajos. De tota manera, si m'hagués de quedar amb un autor —a part de Montaigne, naturalment, que no és considerat ni assagista ni filòsof—, triaria Elias Canetti, sobretot els seus *Apunts*, que em semblen extraordinaris, però, és clar, Canetti tampoc no entra a l'acadèmia.

Teresa Iribarren: L'articulació de la subjectivitat és el fonament de l'assaig?

Joan-Carles Mèlich: Totalment, però què entenem per subjectivitat? En la història occidental hi ha una llarga tradició del viatge interior, que sobretot comença amb aquella famosa frase de sant Agustí: «No busquis a fora, ves al teu interior, perquè en el teu interior hi ha la veritat» (que és com acaba Husserl les *Meditacions cartesianes*). Ell és el fundador d'aquesta subjectivitat dominant a Occident i això es va repetint. D'altra banda, apareix clarament en Kant, penseu en la

primera frase de les conclusions de la *Crítica a la raó pràctica*: «Dues coses omplen el meu ànim d'admiració i respecte: el cel estrellat a sobre meu i la llei moral en mi». Crec que el jo assagístic no és un jo en aquest sentit, sinó que és el jo de l'exterioritat.

Us en posaré un altre exemple. M'interessa molt Descartes, no només Montaigne, que és un referent molt fàcil. Descartes comença la seva metafísica pròpiament dita al capítol quart del *Discurs del mètode*, però abans d'aquest hi ha tres capítols més que cal llegir. El primer de tots representa un viatge de formació on l'autor parla de com es desenvolupa aquesta subjectivitat. Segons ell, el primer moment de la formació de la subjectivitat és el viatge pels llibres (seria equivalent a l'escola), però per a ell no és un viatge cap a l'interior, sinó un viatge cap a l'exterior, perquè és un diàleg amb la gent del passat. Després de la lectura comença un segon viatge, sortim a fora per dialogar amb gent del present i d'altres cultures. Així, doncs, el jo lector i el jo viatger és una subjectivitat enfocada a l'exterioritat. Però el problema ve amb el tercer moment: Descartes comença un viatge interior que el durà a «una veritat tan ferma i segura» (que és el contrari de l'assaig, on no hi ha veritat fermes i segures): ha viatjat pels llibres, ha viatjat pel món i aleshores comença un viatge interior que «em durà a una veritat tan ferma i segura que ni les més extravagants suposicions dels escèptics seran capaces de commoure», i aleshores escriu el capítol dedicat al *cogito*.

El jo de l'assaig no és aquest, és el jo lector, però, és clar, si no hi ha lectura, el jo que fa recerca... El jo de l'assaig n'és un que no sap on el portarà la lectura. A *L'arqueologia del saber* Michel Foucault escriu: «si sabés com acabaran els meus llibres, ja no els escriuria». Per tant, jo defenso un jo assagístic, però sobretot defenso l'exterioritat, cosa que és totalment contrària als nostres temps de viatges interiors, meditació..., en què hi ha qui diu: «He anat a una casa de camp per trobar-me a mi mateix». Només cal anar a una llibreria generalista per veure en quin món vivim. On hi havia una secció de filosofia, actualment hi ha l'autoajuda, que té molt més lloc que la filosofia, entre altres coses perquè molts de llibres que hi ha a la secció de filosofia no són d'aquesta matèria ni d'assaig, sinó d'autoajuda. Dic això perquè si alguna cosa caracteritza l'autoajuda és el viatge interior. En canvi,

l'assaig és tot el contrari, implica sortir de tu mateix, no entrar en tu mateix. Això ja ho deia Sartre: «si busques el teu jo, surt al món».

Marina Garcés: M'ha agradat molt aquesta idea del jo exterior enfront del jo interior, precisament perquè per a mi el que és indicatiu de l'assaig és la possibilitat de trobar-hi una veu. És una mena de text en què pots passar per aquesta experiència una mica espiritista d'escoltar qui parla a través d'una prosa de pensament i d'exploració (no sols en l'àmbit de la filosofia), on explorem la possibilitat de dir-nos allò que estem pensant, per això és temptatiu, inacabat, fràgil. D'alguna manera dibuixa contorns poc precisos entre gèneres, disciplines, camps d'estudi, però també entre qui parla, amb qui parla i a través de qui parla. No hi ha un jo que es posseeix a si mateix. El que és interessant és aprendre a escoltar aquesta veu si aprenem a llegir.

A part de l'acadèmia i l'autoajuda (que no explora sinó que dona instruccions), en aquests moments hi ha un altre front que confon tot això: la indústria editorial i la categoria de la no-ficció, que ha creat una mena de calaix en què es reuneix tot allò que no és ficció i en què ens separen els autors. L'assaig és molt ficcional. La ficció ha de ser narrativa, per ser ficció, i el que no és narratiu deixa de ser ficció perquè se suposa que és enunciatiu i que està fent tesis? Es poden resumir les tesis d'un assaig? A mi em costa molt respondre la pregunta de quina és la tesi d'un assaig meu. Assaig és poder escoltar una veu que en recull moltes altres (i no parlo de citacions) i aprendre a parlar i pensar amb altres, aprendre a escoltar a través de l'escriptura. Per exemple, en les classes presencials és molt important recórrer a la lectura de textos en veu alta (encara que sigui en traduccions, perquè no sempre podem llegir en la llengua original), perquè hi ha un ritme, una respiració, una manera de ser al món. Aquesta és la condició de l'assagista. I, si aprenem a escriure, aprenem a fer això: entonar una possible veu amb altres i entre d'altres. Em penso que aquesta és una part de la funció de l'assaig, que la categoria de no-ficció anul·la perquè no tota no-ficció busca tenir una veu. Hi ha assajos fantàstics d'història —i no torno a la producció acadèmica— en què no importa tant la veu de qui ho escriu, sinó que t'ho expliqui bé, i això és no-ficció. Si pensem en la veu com a indicatiu d'una subjectivitat (que no és el jo pro-

pietari, autocomplaent que es busca a si mateix) ens ofereix un lloc comú, on trobar-nos.

Margarida Casacuberta: En relació amb tot el que heu comentat, quan parlem de les paraules que actualment són prohibides a l'acadèmia («llegir, escriure i pensar»), ens referim al coneixement, que ha desaparegut en favor de les competències i les habilitats. Pel que fa a la subjectivitat, el jo exterior és el de l'assaig, aquell amb què construeixes una veu. Literàriament aquest jo és fictici, un personatge extern que l'autor construeix. I el tema de la veritat és interessantíssim, però Descartes ja té uns quants anys i la modernitat ha portat cap a una altra banda. M'agafo al meu estimat Santiago Rusiñol, que té aquest aforisme meravellós: «Els que busquen la veritat mereixen el càstig de trobar-la», que és fonamental (una de les seves últimes obres és justament un llibre d'aforismes, *Màximes i mals pensaments*, un llibre políticament incorrecte fins a l'ànima).

L'altra escriptora a la qual m'he dedicat des d'aquesta perspectiva «assagística», Víctor Català, diu una cosa fantàstica, defensant-se ella mateixa davant de les crítiques que rep per la seva obra. L'any 1927 a propòsit d'*Un film*, famós perquè des del seu punt de vista ningú no el va entendre, escriu un article en un revista de Sant Feliu de Guíxols desconeguda que es titula *L'Avi Munné*: «Reclamo la possibilitat, i a més a més el dret que tinc, de dir-me, desdir-me i tornar-me a dir». És fonamental des del punt de vista del jo i molt interessant en relació amb l'assaig: si et rellegeixes, t'adones que aquell jo que tu havies utilitzat en un moment determinat no és el jo que en aquests moments estàs utilitzant per —potser— rellegir-te. Per tant, des del punt de vista textual, l'hibridisme fins i tot va més enllà del que hem estat comentant i que té relació amb el punt de vista.

I una última cosa. Un dels meus referents en lectures és la Marina Garcés i un llibre fonamental des del meu punt de vista (perquè quan llegeixes també tries), de què estic enamorada és *Ciutat princesa*, perquè quan el llegia (primer ho vaig fer en castellà i després en català) jo pensava que hi havia un jo que s'explicava en relació amb uns fets que jo havia viscut però d'una altra manera. Per tant, jo el que hauria volgut fer hauria estat reescriure el llibre de la Marina des de la perspec-

tiva del meu jo en aquell moment, que era tancat en una bombolla en què no s'assabentava de què estava passant al carrer. Per dir-ho ràpidament: el que trobes quan llegeixes és un diàleg constant òbviament amb el passat, però també amb el present, les lectures que estàs fent, els interessos que tens. És una construcció constant.

La importància de la biografia és indestriable de l'assaig, tenint en compte el jo exterior no el jo interior, que d'aquí a una temporada ni tan sols m'interessarà a mi. En aquest sentit, l'autoajuda ni tan sols és un viatge interior, perquè no explora res, només ajuda a tirar endavant.

Teresa Iribarren: Ens van molt bé aquests comentaris que has fet com a lectora de *Ciutat princesa*, perquè ara abordem la segona part del títol de la taula rodona, que és «per a qui s'escriu assaig»? Segurament heu tingut moltes ocasions per parlar amb els vostres lectors. Què us sembla que busquen en els assaigs en general o en els vostres en concret?

Marina Garcés: Parlar en nom dels altres em portaria a un lloc de no saber, tot i que penso que és molt bo. Part de l'inacabament de l'assaig és aquesta condició invocativa, és a dir, s'adreça a d'altres, que no sabem qui són, perquè si no viuríem tancats en comunitats determinades, com algunes de científiques, que saben perfectament per a qui parlen (per a l'altre especialista que està investigant una cosa semblant i amb qui estableix un diàleg clar, precís i concret amb uns efectes determinats). L'assaig obre un territori de veus múltiples que també passa a ser la del lector. N'és un exemple el cas que tu comentaves de *Ciutat princesa*, que també l'he sentit en altra gent, a qui venia de gust explicar la seva història perquè si alguna cosa és una ciutat —allà on vivim amb d'altres que no hem escollit i que no sabem qui són— és una comunitat de lectors i lectores, aquella comunitat que per definició sempre està oberta a fer-se a si mateixa.

Altres conceptes que avui colonitzen aquesta relació inacabada i inespecífica amb l'altre és la del *target* o els públics. Les editorials que treballen de manera molt comercial necessiten saber a qui està adreçat: públic jove o públic gran; homes o dones, que ara és el gran mercat. Es pensa en assaig per a dones, assaig per a joves... En canvi, l'as-

saig és per a qui se'l faci seu, per a qui vulgui escoltar aquesta veu i fer aquest treball de composició amb la seva pròpia veu d'un pensament, d'uns sentiments, d'una experiència possible del món. A mi m'ha passat que sovint, en signatures de llibres o presentacions, se m'han presentat junts (o no sent-hi, però en nom de) pares i fills, és a dir, el vincle intergeneracional a través dels meus llibres, cosa que no se m'havia ocorregut mai perquè, encara que hagi compartit llibres amb els meus pares, no m'he reconegut mai en el vincle intergeneracional per llegir un autor o autora. En el cas de *Ciutat princesa* és molt clar perquè explica un moment de la història de la ciutat que fa d'enllaç entre generacions, però amb els altres també: pares o mares que es regalen llibres amb els fills o a l'inrevés (em diuen, «he vingut perquè la meva filla et llegeix» o venen junts).

Són moments que creiem que no existeixen, perquè tendim més a pensar en els estudiants, o en una mena concreta de lectors, o en la gent que participa en determinades experiències. I és especialment bonic perquè per raons històriques i culturals vivim en una societat de talls generacionals molt forts, sempre hi ha aquesta impossibilitat de sostenir un diàleg a través del temps, que, en lloc de fixar, ens permeti moure'ns a través de les generacions en allò que ens importa, en allò que ens fa pensar o en allò en què no estem d'acord (en aquest país de seguida saltem de la clausura a la guerra i de la guerra a la clausura en una batalla sempre intergeneracional). Per tant, no sabem què pot passar amb qui ens llegeix i penso que és molt bonic estar oberts al fet que passin coses que mai no havíem imaginat.

Joan-Carles Mèlich: Diria que és fins i tot estrany que hi hagi gent lectora d'assaig. Expliqui el que expliqui, i fins i tot si llegeixo en veu alta, la primera pregunta que em fan els estudiants (i és normal que la facin perquè la nostra societat gira al voltant d'aquesta pregunta) és «puc donar la meva opinió?».

Marina Garcés: Ja és molt.

Joan-Carles Mèlich: Sí, però és greu que sigui aquesta, la pregunta. La resposta és: abans de donar la teva opinió, em pots dir què hi veus?

Mentre fèiem classes en línia, els projectava el quadre de *La dona que plora* de Picasso, que havien de comparar amb dos moments del *Fedó* que a mi sempre m'han impactat molt: l'un, quan Sòcrates demana que s'emportin la seva dona i el seu fill perquè ell no vol gent que plori i, l'altre, quan al final Sòcrates pren el got de cicuta, tots es posen a plorar i ell, que els mira, els diu, «per l'amor de Déu, què feu?, si vaig fer fora les dones era perquè no importuessin amb els seus plors i perquè he sentit dir que cal morir acompanyat de bones paraules i de serenor; així, doncs, feu el favor, deixeu de plorar i mostreu-vos forts». Tanmateix, Critó li ve a dir: «no has entès res, perquè, si bé t'has passat tot el diàleg demostrant que l'ànima és immortal i tu vas a una vida millor, nosaltres no plorem per tu, plorem per nosaltres perquè ens quedem orfes». Jo deia als alumnes que comparessin aquell plor i em responien si podien donar la seva opinió. L'obsessió per donar l'opinió (com que avui dia a tots els canals de ràdio i televisió, la gent passa de parlar de la Bòsnia a biologia molecular o el que sigui...) em sobta.

A mi la gent m'ha dit que em llegeixen perquè els faig pensar, és a dir, els genero preguntes que ni jo mateix soc capaç de respondre, no els dono respostes o, en tot cas, dono respostes provisionals.

Teresa Iribarren: Vicenç Pagès Jordà en la col·lecció d'assajos sobre autors catalans *Clàssics revisitats* es pren múltiples llicències per atrapar els lectors, des de la ironia fins a tota mena d'associacions irreverents. En el capítol sobre el cronista medieval Ramon Muntaner diu, ras i curt, que és «un propagandista monàrquic» i defineix la seva prosa com una «barreja de llibre de cavalleries, assignatura d'educació per a la ciutadania i revista *Hola*. Tota la família reial és noble, ardida, generosa i fidel». Vosaltres, com feia el Vicenç, us preneu llicències per fer arribar als lectors idees, conceptes i argumentacions de manera més entenedora o atractiva?

Margarida Casacuberta: Totes les llicències possibles sempre tenint en compte que t'estàs prenent una llicència i que estàs construint un personatge, és a dir, el jo que parla és una veu narrativa. Hi ha d'haver una honestat literària, perquè del que es tracta és de mantenir un diàleg amb el lector o lectora que ha d'impactar i ha de provo-

car-li preguntes. El problema pot venir perquè cada vegada hi ha més incapacitat entre l'alumnat per entendre els mecanismes de la ficció i, per tant, de saber en quin terreny està llegint (per exemple, la ironia). Aquesta frase que assenyalet d'en Vicenç, que és irònica, genera un problema no en el jo que escriu, sinó en el jo que llegeix. Aquí entrem en el sistema educatiu i en la manera com l'estem aplicant. Ho estem fent molt malament i no és culpa nostra perquè el professorat fem tot el que podem per ser resilients, tot i que aviat serem redundants. No entendre la ironia és un problema que afecta tothom, un problema social. L'autor es pot permetre tot el que vulgui perquè aquell jo que escriu, que és un personatge, el que ha de fer és fer-ho bé i s'ha d'assegurar que per l'altra banda hi continuarà havent lectors.

Això lliga amb la lectura en pantalla, en què no es pot seguir el fil ni pensar, i no ens ha de fer por de dir-ho. Jo faig broma dient que soc analògica, però estic convençuda que els de la nostra generació hem viscut en el millor dels mons possibles i que hem tingut la possibilitat de construir-nos com a lectors i lectores.

Marina Garcés: Evidentment, totes les llicències possibles, però que a prop està això de la temptació —que passa molt en l'assaig contemporani— de fer trampes, perquè vivim en la cultura mediàtica del *tag* o la paraula clau, de coses que han de cridar molt l'atenció perquè vivim saturats de possibilitats d'informació, lectura, relectura... La trampa és cridar l'atenció provocant (tant de bo hi hagués bona provocació). La qüestió és com captar sense capturar i prendre llicències amb una mateixa i, amb honestedat, prendre-les amb el lector. Si jo assumeixo el risc d'anar més enllà del que està establert, donaré la possibilitat, la condició i la confiança perquè qui em llegeix o entra en relació amb aquell text ho faci amb mi. Per a mi fer trampes significa que qui escriu posa l'altre en una situació d'haver-se d'arriscar, quan qui escriu està en un espai de seguretat absolut en la seva manera d'estar. Tornem aquí al tema del viatge exterior: com a lectora, et preguntes fins on va l'autor perquè et faci anar fins a un punt determinat, que no et faci la trampa de fer-te creure que et porta molt lluny quan ell no s'ha mogut. Oferir un espai de confiança no és oferir un espai de seguretat a través de l'escriptura.

D'altra banda, en aquests moments hi ha molt d'assaig ideològic, ràpid i fàcil. S'està publicant molt d'assaig en català, que denota que hi ha molta inquietud, però moltes vegades la resposta a aquesta inquietud crea petits terrenys de seguretat (pensa com jo i tindràs un lloc des d'on et podràs relacionar amb el món) o llegir determinats autors o editorials perquè són els meus (més com un repertori armamentístic que no precisament tot el contrari). Ja no faig un viatge exterior, sinó que em relaciono amb un exterior que considero totalment aliè a la meva experiència del món. Podríem dir que això passa en llibres que no són d'assaig, però objectivament es mouen en el territori del gènere.

Teresa Iribarren: Déu-n'hi-do de la diversitat de qüestions que heu tractat en aquesta conversa! Tot i haver estat breu, ens ha permès conèixer, de manera aprofundida, ben argumentada i franca, les vostres idees a l'entorn de l'assaig. En nom dels organitzadors, us agraïm de nou que hàgiu vingut a cloure la jornada amb les vostres reflexions.

TREBALLS DE LA SOCIETAT CATALANA
DE LLENGUA I LITERATURA

Títols publicats

- 1 *Els substrats de la llengua catalana: una visió actual* (2002)
- 2 Joan BASTARDAS, *Substantius usats en sentit figurat com a qualificadors de persona* (2000)
- 3 Germà COLÓN, *Les 'Regles d'esquivar vocables'. Autoria i entorn lingüístic* (2001)
- 4 Ventura CASTELLVELL, *El capbreu de Benifallet de 1373* (2005)
- 5 Jordi BRUGUERA, *Introducció a l'etimologia* (2008)
- 6 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *La llengua i la literatura catalanes a les aules del segle XXI* (2012)
- 7 Josep M. DOMINGO (cur.), *Joc literari i estratègies de representació. 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona* (2012)
- 8 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Enric GALLÉN (cur.), *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions* (2013)
- 9 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *Raons de futur: A propòsit de l'ensenyament de la llengua i de la literatura catalanes a la secundària i a la universitat* (2015)
- 10 *Saviesa i compromís: Nou entrevistes a Josep Massot i Muntaner* (2015)
- 11 Eusebi COROMINA i Ramon PINYOL (cur.), *Literatura catalana contemporània: crítica, transmissió textual i didàctica* (2016)
- 12 Montserrat BACARDÍ, Francesc FOGUET i Àlex MARTÍN (cur.), *Rafael Tasis (1906-1966), cinquanta anys després* (2016)
- 13 Joaquim ESPINÓS i Lliris PICÓ (cur.), *Literatura catalana contemporània: memòria, traducció i noves tecnologies* (2017)
- 14 Olívia GASSOL i Òscar BAGUR (cur.), *La poesia catalana al segle XXI, balanç crític* (2018)
- 15 Daniel CASALS i Francesc FOGUET (cur.), *Afer d'estat. La llengua i la literatura catalanes a la secundària i a la universitat* (2018)
- 16 Montserrat BACARDÍ i Francesc FOGUET (cur.), *Constel·lació tasiana: contextos i relacions* (2018)

17. Montserrat CORRETGER i Oriol TEIXELL (cur.), *Literatura catalana contemporània: patrimoni i identitat* (2018)
18. Josep CAMPS ARBÓS i Maria DASCA (cur.), *La narrativa catalana al segle XXI, balanç crític* (2019)
19. Aïda AYATS i Francesc FOGUET (cur.), *La dramaturgia catalana al segle XXI, balanç crític* (2021)
20. Carme GREGORI i Ramon X. ROSSELLÓ (cur.), *Literatura catalana contemporània: transformacions, imitacions i altres formes de reescriptura* (2021)
21. Ramon ARAN i Francesc FOGUET (cur.), *Jordi Teixidor i el teatre català contemporani* (2021)
22. Miquel M. GIBERT, Marcel ORTÍN i Dídac PUJOL (cur.), *Tot el món és igual que un escenari. Estudis d'història, crítica i didàctica del teatre oferts a Enric Gallén en el seu setantè aniversari* (2021)
23. Jordi MARRUGAT (cur.), *Entendre, explicar, fer* (2022)
24. Olívia GASSOL BELLET i Òscar BAGUR (cur.), *Dolors Miquel: tradició i incoformisme. Una poètica de la transformació* (2022)
25. Enric GALLÉN i Mireia SOPENA (cur.), *Manuel L. Abellán, mestre de la història cultural* (2022)
26. Maria PALMER i Pere ROSELLÓ (cur.), *Literatura catalana contemporània: canvi i continuïtat* (2023)
27. Víctor MARTÍNEZ-GIL i Mireia SOPENA (cur.), *L'assaig en català al segle XXI, balanç crític* (2023)

SOCIETAT CATALANA DE LLENGUA I LITERATURA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

